

Міністерство освіти і науки України

Херсонський державний університет

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Одеський національний університет імені Іллі Мечникова

Інститут географії НАН України

Товариство дослідників України

Херсонський відділ українського географічного товариства

Щецинський університет (Польща)

Університет Кент (Велика Британія)

Університет Осло (Норвегія)

Цюрихський університет (Швейцарія)

ЗБІРНИК

тез доповідей за матеріалами

Міжнародної науково-практичної конференції «УКРАЇНСЬКА ГЕОГРАФІЯ У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ»

8-9 червня 2023 року

ХЕРСОН 2023

Редакційна колегія:

- Ігор Пилипенко** доктор географічних наук, професор, декан факультету біології, географії та екології, Херсонського державного університету.
- Дар'я Мальчикова** докторка географічних наук, професорка, Херсонський державний університет.
- Роман Сливка** кандидат географічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
- Сергій Запотоцький** доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Костянтин Мезенцев** доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Мирослав Заячук** доктор географічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
- Олександр Топчієв** доктор географічних наук, професор, Одеський національний університет імені Іллі Мечникова.
- Вікторія Яворська** докторка географічних наук, професор, Одеський національний університет імені Іллі Мечникова
- Євгенія Маруняк** докторка географічних наук, член-кореспондент НАН України, Інститут географії НАН України
- Павло Остапенко** кандидат географічних наук, голова Товариства дослідників України
- Павел Чаплінський** доктор географічних наук, професор Щецинського Університету, інститут просторового господарства і соціально-економічної географії, Польща (м. Щецин, Республіка Польща)
- Ентоні Меннінг** декан з питань інтернаціоналізації Університет Кент. (Велика Британія).
- Майкл Джентіле** професор кафедри соціології та географії людини, факультет соціальних наук, Університет Осло (Норвегія).
- Свен Даніель Вульф** старший науковий співробітник, політична географія, Географічний факультет Цюріхського університету.

Українська географія у викликах війни :Збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 08-09 червня 2023 р / [За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової]. – Херсон : Херсонський державний університет, 2023. – 104 с.

Укладач – Сергій Сімченко, асистент кафедри географії та екології ФБГЕ ХДУ

ISBN 978-617-7090-82-2

У збірнику матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції розглянуто теоретичні, методологічні й практичні аспекти, виклики та загрози розвитку географічної освіти та науки в умовах війни.

Визначено основні питання з географії конфліктів та географії війни, розглянуто та проаналізовано персональні рефлексії й трансформацію світогляду географів у війні, проведено аналіз та прогнозування зміни змісту і завдань географічної науки в умовах війни й у повоєнний час, розглянуто питання здобуття географічних знань й географічної освіти та її роль у формуванні соціальної відповідальності й просторового громадянства, визначено завдання й перспективи міжнародної співпраці географів

Збірник розраховано на фахівців-географів, працівників освіти, працівників органів державної влади й місцевого самоврядування, науковців, викладачів, аспірантів і докторантів, студентів.

УДК 911(477)"364"

Матеріали друкуються мовою оригіналів.

За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори

ISBN 978-617-7090-82-2

© Херсонський державний університет

ЗМІСТ

<u>Автори</u>	<u>Тема доповіді</u>	<u>Сторінка</u>
ГЕОГРАФІЯ КОНФЛІКТІВ ТА ГЕОГРАФІЯ ВІЙНИ		
Джаман Василь Олексійович, Джаман Ярослав Васильович	<i>Географія міграцій населення України за умов війни в 2014 – 2021 роках</i>	7
Сливка Роман Радославович	<i>Географія територіально-політичних конфліктів: місце в системі наук, основні поняття, масштаби і завдання досліджень</i>	9
Заячук Мирослав Дмитрович	<i>Про терористичний акт росії на Каховській ГЕС</i>	10
Джаман Ярослав Васильович, Джаман Василь Олексійович	<i>Географія міграцій населення України за умов повномасштабної війни росії проти України</i>	12
Комлев Олександр Олександрович, Бейдик Олександр Олексійович, Бортник Сергій Юрійович, Філоненко Юрий Миколайович	<i>Роль географії в сучасній війні</i>	14
Молодецький Анатолій Емільович, Цвяткова Валентина Миколаївна	<i>Рятівна роль геліоенергетики для енергосистеми України у воєнний час</i>	15
Остапенко Павло Олегович, Бончковський Олександр Сергійович, Швайко Володимир Миколайович, Бончковський Андрій Сергійович, Тіфейн Енн Лукас	<i>Попередні результати оцінки впливу бойових дій на ґрунтовий покрив Харківської області: кейс Ізюмської територіальної громади</i>	17
Заячук Мирослав Дмитрович, Тіміш Родіка Яковлівна	<i>Фінансова складова розвитку територіальних громад Чернівецької області у період війни</i>	19
Тенькова Зоя Юріївна, Проніна Анна	<i>Виникнення ліній розмежування внаслідок російської агресії</i>	20

Ілївна		
Кузишин Андрій Васильович	<i>Гібридна війна в світлі електорально-партійних уподобань населення України: просторові риси</i>	22
Холоденко Вікторія Святославівна	<i>Проблеми водних об'єктів в умовах війни</i>	23
Кілінська Клавдія Йосифівна Смик Оксана Степанівна	<i>Екоцид в Україні та світі у XXI столітті</i>	26
Тенькова Зоя Юрїївна Щербина Андрій	<i>Проблема встановлення кордонів з РФ після розпаду СРСР</i>	28
Нападовська Ганна Юрїївна Пилипенко Ігор Олегович	<i>Просторово-часовий аналіз процесу окупації територіальних громад Херсонської області</i>	30
Касьянов Євгеній Олександрович Серветник Євгеній Віталійович	<i>Дослідження стану берегової зони Кінбурнської коси методами дистанційного аналізу</i>	33
Коваль Віктор Васильович Чернявський Андрій Михайлович	<i>Ймовірні наслідки неконтрольованого скиду води з Каховського водосховища для Дніпровського-Бузького лиману</i>	35
Лозова Людмила Вікторівна	<i>Внутрішні переміщення населення як провідний чинник формування неоднорідності геодемографічного простору у часи війни.</i>	37
Смирнов Ігор Георгійович Любіцева Ольга Олександрівна Гринюк Діана Юрїївна	<i>Географія туризму: зміна завдань у доковідний, ковідний, постковідний періоди, в умовах російсько-української війни та повоєнний час (український та світовий досвід)</i>	39
Воловик Людмила Михайлівна	<i>Соціальні ризики як наслідок повномасштабної агресії росії проти України</i>	40

ГЕОГРАФИ У ВІЙНІ: ПЕРСОНАЛЬНІ РЕФЛЕКСІЇ Й ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОГЛЯДУ

Дронова Олена Леонідівна	<i>Між західним неолібералізмом та російським авторитаризмом: війна в Україні як тригер формування засад спільного суспільного користування</i>	43
Мальчикова Дар'я Сергіївна Пилипенко Ігор Олегович	<i>Трансформоване повсякдення окупації: персональна рефлексія і колективні результати</i>	45
Бобир Владислав Олександрович	<i>Геополітичні дискурси в умовах війни</i>	47
Пугач Сергій Олександрович	<i>Значення географії / географів у сучасній російсько-українській війні / кібервійні</i>	48
Заячук Оксана	<i>Сучасні тенденції розвитку туризму в Україні</i>	50

Григорівна Брик Степан Дмитрович		
Омельченко Наталя Вячеславівна	<i>Виїзд херсонців з окупації: грузинський маршрут</i>	51
ЗМІНИ ЗМІСТУ І ЗАВДАНЬ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ВІЙНИ Й У ПОВОЄННИЙ ЧАС		
Маруняк Євгенія Олександрівна, Лісовський Сергій Антонович	<i>Передумови та виклики війни в Україні: для чого потрібна регіональна політика?</i>	56
Гукалова Ірина Володимирівна	<i>Якість життя населення в умовах війни: актуальність просторових спостережень</i>	57
Барановський Микола Олександрович	<i>Роль і завдання географії в обґрунтуванні стратегії розвитку прикордонних територій: кейс Чернігівської області</i>	59
Заблотовська Наталія Василівна, Кондурян Владислав Ярославович	<i>Нові виклики перед фахівцями із геодемографічних досліджень</i>	60
Мельничук Анатолій Леонідович, Гнатюк Світлана Сергіївна	<i>Повоєнна відбудова України: ГІС-інструменти</i>	61
Лабінська Галина Миколаївна	<i>Зміна топонімів у сучасній Україні як один з проявів національної ідентичності</i>	63
Молодика Владислав Петрович	<i>Екстраординарні суспільно-географічні процеси в умовах воєнного часу на прикладі російсько-української війни</i>	67
Сімченко Сергій Валентинович, Тимченко Андрій Сергійович	<i>Про результати дистанційного дослідження корінної ділянки берегу в межах літодинамічної системи Тендра - Джарилгач в умовах війни</i>	69
Чаус Василь Богданович, Павлик Анастасія Олександрівна	<i>Особливості дослідження Сухої коси в період війни</i>	71
Роскос Олексій Миколайович, Роскос Наталя Олександрівна	<i>Сучасні виклики шкільної географічної освіти.</i>	72
Спиця Роман Олександрович, Багмет Олег Борисович	<i>Роль урбогеоморфології у повоєнній розбудові</i>	74
Покляцький Сергій Анатолійович	<i>Соціальні ризики та їх дослідження в географії</i>	75
Котовський Ігор Миколайович	<i>Про результати дистанційного моніторингу корінного берегу Утлюцького лиману в період війни</i>	77

Гуляєв Андрій Юрійович		
Холодняк Павло Анатолійович Радзанівський Олексій Олегович	<i>Про можливі шляхи підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу НПП «Білобережжя Святослава» у післявоєнний період</i>	78

ГЕОГРАФІЧНІ ЗНАННЯ Й ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА: РОЛЬ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ Й ПРОСТОРОВОГО ГРОМАДЯНСТВА

Філончук Зоя Володимирівна	<i>Проблеми формування громадянської компетентності учнів у процесі вивчення географії</i>	81
Гілецький Йосип Романович, Закутинська Ірина Іванівна	<i>Трансформації структури та змісту загальної географічної освіти</i>	83
Остапенко Станіслав Олегович	<i>Вплив воєнних дій на стан мережі закладів загальної середньої освіти</i>	84
Охременко Ірина Вікторівна	<i>Досвід проведення навчальної практики з ландшафтознавства в умовах війни</i>	86
Шевченко Роман Юрійович	<i>Пролегомени географії туризму та рекреації на територіях екомережі міста Києва під час військового стану</i>	87
Молікевич Роман Сергійович, Глушенко Анастасія Павлівна	<i>Особливості дистанційного навчання здобувачів ОПП "Середня освіта (Географія)"</i>	89
Молікевич Юлія Валеріївна	<i>Освітні втрати шкіл міста Херсона внаслідок російсько-української війни</i>	90
Сараненко Інна Іванівна	<i>Створення реляційної бази геоданих у мобільних пристроях</i>	91
Носаченко Володимир Миколайович	<i>Картографічна підготовка здобувачів вищої освіти за освітніми програмами «Середня освіта (Географія)»</i>	93
Кошлань Олександр Анатолійович	<i>Українсько-румунський державний кордон: стан справ, проблемні питання</i>	95
Захаров Олексій Олексійович, Макарова Анна Павлівна	<i>Формування елементарної географічної термінології дітей старшого дошкільного віку шляхом використання ігрової діяльності</i>	97
Тригуб Валентина Іванівна Деде Римма Вікторівна	<i>Вища освіта України в умовах воєнного стану</i>	99

ЗАВДАННЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ ГЕОГРАФІВ

Топчієв Олександр Григорович, Сич Віталій Андрійович, Яворська Вікторія Володимирівна	<i>Проблеми входження української географії у європейську та світову географічну науку</i>	101
Ярьоменко Сергій Григорович	<i>Географічна освіта в Польщі - перспективи міжнародної співпраці українських науковців</i>	102

ГЕОГРАФІЯ КОНФЛІКТІВ ТА ГЕОГРАФІЯ ВІЙНИ

Джаман Василь Олексійович, Джаман Ярослав Васильович
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВІЙНИ В 2014 – 2021 РОКАХ

Міграції населення завжди виступали досить точним індикатором рівня економічного і соціального розвитку регіонів, політичної та екологічної ситуації, міжетнічних і релігійних відносин тощо. Особливо проблеми сучасної географії міграцій (причин, напрямків, масштабів, інтенсивності, динаміки та ін.) актуальні й болючі в умовах воєнного нападу і вторгнення росії на територію суверенної України в 2014 році.

Інформаційною базою аналізу просторових особливостей міграційних потоків виступили офіційні показники «Статистичних щорічників України». Дані за 2014 – 2021 роки розраховані та наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя і частини тимчасово окупованих територій у Луганській і Донецькій областях, оскільки відомості відсутні.

Для оцінки географії міграційних потоків населення України в умовах війни (2014 – 2021 роки) доцільно порівняти їх із довоєнним періодом. Після переважання еміграційних потоків над імміграційними (впродовж 1994 – 2004 років сальдо міграції населення України було від’ємним і становило -853,7 тис. осіб), сальдо міграції в 2005 році стало додатнім (+4,6 тис. осіб), а з 2006 року стабілізувалось у середньому на рівні +23,3 тис. осіб щорічно за 2006 – 2013 роки (за загальної суми +186,4 тис. осіб). Незначне від’ємне сальдо міждержавної міграції мали тільки Закарпатська (-0,3 тис. осіб) і Рівненська (-0,2 тис.) області, для всіх інших регіонів характерним був приріст населення – з максимальними показниками в Одеській області (щорічно +5,2 тис. осіб), місті Києві (+3,5 тис. осіб), АР Крим (+2,9 тис.), Харківській (+2,8 тис.), Донецькій (+1,4 тис.) і Дніпропетровській (+1,1 тис.) областях. Встановилися і певні просторові закономірності міжрегіональної міграції населення: 1) найбільшою притягальною силою виділялася столиця держави (м. Київ мав щорічний приріст +15,8 тис. осіб); 2) зростало населення Київської (+3,7 тис. осіб) – на півночі, Харківської (+2,0 тис.) – на сході, Одеської (+1,8 тис.) області, м. Севастополя (+1,6 тис.), АР Крим (+0,9 тис.) – на півдні та Чернівецької області (+0,5 тис. осіб) – на заході; 3) більшість регіонів (20) мали міжрегіональний відтік населення; 4) максимальне від’ємне сальдо міграції було властиве для Луганської (-3,3 тис. осіб щорічно), Кіровоградської (-2,8 тис.), Донецької (-2,5 тис.) і Херсонської (-2,1 тис.) областей.

В умовах війни (2014 – 2021 роки) міграційний приріст населення України продовжував бути додатнім: 1) загальний приріст за ці 8 років становив +130,1 тис. осіб; 2) середньорічний приріст +16,3 тис. осіб; 3) крайні річні показники – від +9,3 тис. осіб (2020 р.) до +22,6 тис. осіб (2014 р.). Міграційний приріст населення (за всіма потоками) мали 9 регіонів, у тому числі: а) найбільший приріст мали Київська область (пересічно +21,7 тис. осіб щорічно) і місто Київ (+10,3 тис. осіб); б) Одеська і Харківська області завдяки міграціям зростали на +5,3 тис. і +5,5 тис. осіб; в) Львівська і Дніпропетровська області – на +1,9 тис. і +2,6 тис. осіб; г) додатне сальдо міграції мали також Івано-Франківська, Полтавська і Чернівецька області. Від’ємне сальдо міграції було характерним для 16 регіонів: а) найбільший відтік населення мали Донецька (пересічно -9,5 тис. осіб за рік) і Луганська (-6,6 тис. осіб) області (при цьому для частини тимчасово окупованих територій цих двох областей відомості відсутні); б) від -2,2 тис. до -1,1 тис. осіб мали сальдо міграції Вінницька, Запорізька, Кіровоградська, Херсонська, Миколаївська, Рівненська, Чернігівська, Сумська і Черкаська області; в) для 5 областей відтік населення складав від -1,0 тис. до -0,3 тис. осіб (Житомирська, Хмельницька, Закарпатська, Волинська і Тернопільська).

На зміну людності окремих регіонів України значно більший вплив мають міжрегіональні внутрішньодержавні міграційні потоки, у порівнянні з міждержавною міграцією.

Обсяги міждержавного міграційного приросту населення України за умов війни в 2014 – 2021 роках (статистичні дані відсутні по тимчасово окупованій території) скоротилися у порівнянні з довоєнним періодом (2006 – 2013 р.) на 43,2 %. Від’ємне сальдо мали тільки три області (до Закарпатської і Рівненської додалася Волинська область), 21 область і столиця мали приріст, але масштаби зменшилися, наприклад для Одеської області у 2,4 рази, Харківської – на 28,0 %, Донецької та Дніпропетровської області, відповідно в 6,6 і 1,8 рази, тощо; для більшості областей (16) міждержавний міграційний приріст становив від 14 (Херсонська) до 475 осіб (Тернопільська) пересічно за рік. Водночас, сальдо міждержавної міграції населення Києва зменшилося тільки на 6,5 %, а столичної області зросло в 1,7 рази.

Значно більше проявилася поляризація динаміки показників міжрегіональної міграції. Ядрами і регіонами міграційного приросту виступили: 1) м. Київ і Київська область (пересічне щорічне сальдо +27,3 тис. осіб); 2) Харківська (+3,4 тис.) і Одеська (+3,0 тис. осіб) області; 3) з від’ємного на додатне сальдо міграції стало в Дніпропетровській (+2,0 тис.), Львівській (+1,7 тис.) та Івано-Франківській (+0,7 тис. осіб) областях. Значно зросли потоки вибулих міжрегіональних мігрантів із зон безпосередньо розташованих поблизу бойових дій, тому від’ємне сальдо збільшилося для Донецької області – в 3,9 рази, Луганської – у 2,1 рази, Запорізької – у 1,8 рази. Значні показники від’ємного сальдо у Херсонській і Миколаївській областях.

**ГЕОГРАФІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ:
МІСЦЕ В СИСТЕМІ НАУК, ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, МАСШТАБИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Географія територіально-політичних конфліктів – актуальний напрямок вітчизняної і світової суспільної географії. Триваюча російсько-українська війна робить особливо актуальною просторову аналітику поширення збройного насильства на міждержавному і внутрішньодержавному рівнях. Важливим завданням географів є визначення передумов, чинників і геополітичних сценаріїв розгортання триваючого протистояння, оскільки в центрі боротьби – контроль над територією, а також право розпоряджатися її ресурсами та вибудовувати геополітичні наративи, пов’язані із легітимізацією влади над нею.

У доповіді з’ясовуються наступні завдання:

1. місце географії територіально-політичних конфліктів в системі наук;
2. означити основні поняття географії територіально-політичних конфліктів;
- 3) встановити динаміку і середню інтенсивність упродовж 2011-2021 рр., зокрема в розрізі окремих частин світу;
- 4) констатувати початок нового етапу у формуванні політичної карти світу.

Щодо місця географії територіально-політичних конфліктів в системі наук, то варто вказати на її міждисциплінарний характер і розвиток на стику суспільної географії, геополітики, історії, соціології, політології, економіки, теорії міжнародних відносин та міжнародного публічного права. Роль політичної географії та геополітики дуже важлива, оскільки перша дає характеристику існуючій територіально-політичній структурі світу, а інша вивчає зовнішньополітичні імперативи суб’єктів міжнародних відносин щодо поширення своєї влади над міжнародно визнаними територіями, спірними територіями чи уявними територіально-політичними просторами, щодо яких висловлюються історичні, геостратегічні, правові та ін. претензії.

Предметом дослідження є трактування основних понять, що описують процеси зміни або збереження існуючого статусу-кво державних територій. Такі конфлікти в географії доцільно визначати категорією «територіально-політичними конфлікт». Це синтетичне поняття, яка складається із двох категорій – «територія» та «політичний». Територіальна суперечність виникає у випадку, коли певний суб’єкт міжнародних відносин претендує на зміну міжнародно-правового статусу частини території, і це заперечує її існуючий міжнародно-правовий статус, або ж заперечує територіальні претензії іншого політичного суб’єкта (у випадку відсутності встановленого міжнародно-правового статусу). З точки зору міжнародного права, дво- чи багатостороннє визнання територіальної суперечності є

підставою констатувати наявність територіального спору, який вирішується у встановленому міжнародним правом порядку. Зміни на політичній карті світу можливі, однак виключно через реалізацію на практиці принципу рівноправності та самовизначення народів, що відображений в статті 1 Статуту ООН. Очевидно, що процес національної емансипації народів триватиме і виникнення нових держав шляхом відокремлення (сецесії) неминуче. Зміна природних умов може вплинути на трактування прилеглими державами належності, правових статусу та режиму території і прилеглих до неї континентального шельфу і акваторії.

Отже, спірні території – це території, на які претендують дві або більше держави. Оспорюється юрисдикція над певною територією, або лінія проходження кордону. З точки зору міжнародного права суб'єктом територіального спору може бути виключно держава, об'єктом – територія, предметом – юрисдикція над певною територією.

Територіально-політичний конфлікт відрізняється від територіального спору тим, що в його основі уже лежать не тільки претензії, а конкретні конфліктні дії щодо захисту позицій держав у територіальному спорі.

У доповіді територіально-політичні конфлікти вивчаються у контексті формування політичної карти світу, тому застосовано історико-географічний метод. Визначено за допомогою бази даних «Conflict Barometer», які ТПК були актуальними у 2011-2022 рр. та здійснено їх розподіл згідно з періодами і етапами формування політичної карти світу.

Події російсько-української війни є тригером геополітичної реструктуризації сучасного світу. Військовий успіх України у поверненні контролю над суверенними територіями означатиме початок нового періоду формування політичної карти світу.

Заячук Мирослав Дмитрович

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПРО ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ РОСІЇ НА КАХОВСЬКІЙ ГЕС

6 червня 2023 року росія здійснила на території України терористичний акт глобального масштабу шляхом підризу конструкцій Каховської ГЕС. Багато хто порівнює катастрофу Каховської ГЕС з нанесенням ядерного удару. Наслідки дійсно глобальні і тривалі в часі, і є такими що спрямовані на знищення мирного населення!

Виклики (георизики):

1. Для населення: значна кількість людських жертв; понад 80 населених пунктів зруйновані від прямої дії води, і значно більша кількість тих, які зазнають впливу, перш за все нестачі питної води та води для побутових потреб; понад 600 кв.км затоплено; забруднення,

зараження води, пониження рівня підземних вод та інше, спричинить нову міграцію, зміни у віковій структурі, які вже й так значні в цьому регіоні; є висока ймовірність епідемії тощо.

2. Для сільського господарства: Міністерство аграрної політики та продовольства України попередньо оцінює збитки від загибелі біоресурсів 10,5 млрд.грн.; в регіоні знищено овочівництво, плодівництво, баштанництво, зернове господарство, вирощування олійних культур; знищено рибне господарство (в т.ч. єдиний в Україні державний осетровий завод у с.Дніпровське Білозерського р-н); знищено пасовищне тваринництво; відбудуться зміни мікроклімату, що вплине на подальше землеробство; змито родючий шар ґрунту з площі понад 10 тис.га, відбувся змив добрив у поверхневі води; зупинено водопостачання 31 системи зрошення, теракт залишив без води 94 % зрошувальних систем Херсонської, 74 % Запорізької та 30 % Дніпропетровської областей; затоплено 10 тис. га сільськогосподарських угідь; відбувається опріснення та забруднення Чорного моря тощо.

3. Для транспорту: знищено річкове судноплавство; знищені залізничні колії та автомобільна дорога через Каховську ГЕС і всі гідроспоруди, що нижче по течії тощо.

Дії (дуже залежить від безпекової ситуації загалом та в регіоні зокрема):

1. Найголовніші: участь міжнародних організацій у евакуації населення з тимчасово окупованих територій лівого берега; недопустити епідемії; недопустити виведення з ладу системи охолодження і системи безпеки Запорізької АЕС, аварія на якій стане катастрофою для всієї Європи, Західної Азії та Північної Африки.

2. Оперативні (багато залежить від узгодженої взаємодії на всіх рівнях і чіткого порядку дій): побудова альтернативних водогонів, як локальних так і магістральних (принагідно, уряд вже виділив 1,5 млрд.грн для будівництва водогонів до Кривого Рогу, Нікополя, Марганця) та забезпечити відповідними матеріалами; здійснити оцінки стану насосних станцій та очисних споруд; розрахувати потребу поглиблення точок забору води; оцінити потребу заміни трансформаторів і забезпечення постійним електропостачанням; здійснити закупівлю станції біологічної очистки води, знезаражуючих та дезінфікуючих засобів, лабораторного обладнання та ліків; скликання спільного засідання Басейнової ради середнього Дніпра, Басейнової ради нижнього Дніпра, Басейнової ради річок Причорномор'я для узгодження планів управління річковими басейнами у відповідності до нових георизиків тощо.

3. Нормативно-правові і розпорядчі: оперативна та узгоджена робота КМУ, штабу ліквідації наслідків підриву Каховської ГЕС, комісій ТЕБ і НС в регіонах; перегляд «Водної стратегії України до 2025 р» (затверджена КМУ 9 грудня 2022 року); перерозподіл коштів «Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення річки Дніпро»; програми "Питна вода України" на 2022-2026 роки; розроблення заходів щодо першочергового досягнення в регіоні операційних цілей 5.2 і 6.1 ,що означені

Стратегією сталого розвитку України до 2030 року; перерозподіл коштів для Херсонської, Миколаївської, Запорізької та Дніпропетровської областей по державних програмах аграрного спрямування, пільгового (в т.ч. молодіжного) будівництва та ін., збільшення нормативу зарахування ПДФО до бюджетів територіальних громад за рахунок зменшення ПДФО до державного бюджету; переорієнтація аграрної спеціалізації та перегляд програм регіонального розвитку; конкретні заходи з впливу на природний та механічний рух в демографічній політиці, з підтримки дрібного та середнього виробника сільськогосподарської продукції тощо; публічні звернення Верховної ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, Державного агентства водних ресурсів України (науково-технічної ради, басейнових рад), Українського географічного товариства, Всеукраїнської екологічної ліги, Професійної асоціації екологів України та інших до ООН і міжнародних партнерів з вимогою позбавлення права вето з країни терориста –росії в Раді Безпеки ООН.

Джаман Василь Олексійович, Джаман Ярослав Васильович

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна росії проти України (з 24 лютого 2022 року) зумовила значні потоки вимушеної міграції населення України, катастрофічно зросла (у порівнянні з періодом війни 2014 – 2021 років) кількість біженців, внутрішньо переміщених осіб, тимчасово захищених осіб, примусово вивезених тощо.

Інформаційною основою аналізу територіальних особливостей вимушених міграційних потоків населення України слугували офіційні дані Міністерства соціальної політики України, Міжнародної організації з міграції (МОМ), Eurostat, Державної прикордонної служби України (ДПСУ), Агенства ООН у справах біженців (УВКБ ООН), аналітичного центру Cedos.

Впродовж уже першого місяця після повномасштабного вторгнення росії на територію України вимушеними мігрантами (за матеріалами досліджень Міжнародної організації з міграції) стали приблизно 10,1 млн. українців, у тому числі: емігрували за кордон 3,6 млн. осіб (щоденно державний кордон перетинали до 150 тис. осіб), в межах України мігрувало майже 6,5 млн. осіб. Міграція в межах держави відбувалася залежно від географії бойових дій, тому міжрегіональний розподіл вибулих був наступним: зі східного регіону мігрували 2344,9 тис. осіб, з міста Києва та Київської області – 1936,8 тис., з північного регіону – 1302,0 тис., з

південного – 485,8 тис., центрального – 220,2 тис., західного – 187,9 тис. осіб. Найбільша кількість населення мігрувала в західний регіон України – понад 2,5 млн. осіб.

Частина українців мігрувала вдруге, оскільки за 2014 - 2021 роки війни вони вже здійснили переселення з тимчасово окупованих територій АР Крим, міста Севастополя і частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях. Так, за 2021 рік (за матеріалами Міністерства соціальної політики України) на облік було поставлено 1459,2 тис. внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Найбільше їх було в Донецькій (512 тис.), Луганській (282 тис.), Харківській (136 тис.), Київській областях і місті Києві (163 тис. осіб). Оскільки ці регіони на початку повномасштабної війни опинилися в зоні бойових дій, колишні переселенці вимушені були мігрувати знову.

За експертними оцінками другого моніторингу вимушеної міграції під час війни Міжнародною організацією з міграції, на середину травня 2022 р. ВПО в Україні вважалися 7,1 млн. осіб. Проте, значна частина ВПО (4,5 млн. осіб) повернулася до місць свого постійного проживання.

За даними Державної прикордонної служби України станом на 24.05.2022 р. (за три місяці повномасштабної війни), з 24 лютого 2022 р. прикордонники оформили понад 7,4 млн. осіб, що перетнули державний кордон України в двох напрямках, у тому числі: виїхали понад 4,8 млн., в'їхали – більше 2,2 млн. осіб. При цьому, з 10 травня почала реєструватися перевага імміграції над еміграцією. Частина реемігрантів повернулася на Батьківщину, щоб вступити до збройних сил України для захисту Вітчизни і рідних від ворога. Водночас, з тимчасово окупованих територій України (за матеріалами Уряду України станом на 26.05.2022 р.) було депортовано до Росії 1,4 млн. українців, у тому числі 230 тисяч дітей.

Кількість мігрантів, що перетнула державний кордон України після початку повномасштабної війни росії проти України (дані ООН станом на 15.11.2022 р.), становила: виїхали – 15,3 млн. осіб, повернулися – 7,7 млн., залишилися за кордоном – 7,6 млн. осіб. Згідно з опитуванням UNHCR: 87 % - це жінки з дітьми, 65 % жінок – працездатного віку, приблизно 70 % мігрантів мають вищу освіту; отже, це потужний працересурсний потенціал. У країнах Європи перебуває приблизно 4,5 млн. українців, вони активно інтегруються в європейський ринок праці.

Впродовж березня – жовтня 2022 р. (за даними Eurostat) українцям надано статус тимчасового захисту в таких країнах Європи: найбільше в Польщі – для 1489550 осіб, понад 847 тис. – в Німеччині, біля 450 тис. – в Чехії; більше 100 тис. – в Іспанії (148,6 тис.), Болгарії (141,4 тис.), Італії (138,8 тис.), Великобританії; від 50 тис. – до 100 тис. осіб – у Словаччині (98,6 тис.), Нідерландах (93,9 тис.), Австрії (85,5 тис.), Франції (80,2 тис.), Румунії (78,9 тис.), Швейцарії (65,6 тис.), Литві (62,1 тис.), Ірландії (61,8 тис.), Бельгії (58,3 тис.); від 25 тис. – до 50 тис. осіб – у Швеції (43,8 тис.), Португалії (43,1 тис.), Фінляндії (41,1 тис.), Естонії (38,6

тис.), Латвії (35,5 тис.), Данії (30,3 тис.), Норвегії (28,9 тис.), Угорщині (28,3 тис.); від 10 тис. – до 20 тис. осіб – у Греції (20,2 тис.), Хорватії (18,0 тис.), Кіпрі (11,5 тис.); а також у Словенії (6,9 тис.), Люксембурзі (4,7 тис.), Ісландії (1,9 тис.), Мальті (1,5 тис.) та Ліхтенштейні (360 осіб). Еміграція з України до Канади за період з 01.01.2022 р. до 28.05.2023 р. становила 227751 особи, в тому числі 156280 осіб за програмою CUAET (канадсько-українського дозволу на екстрені поїздки).

**Комлев Олександр Олександрович, Бейдик Олександр Олексійович, Бортник
Сергій Юрійович, Філоненко Юрій Миколайович**

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Мелітопольський
державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Jan Kochanowski
University of Kielce, Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя.*

РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ В СУЧАСНІЙ ВІЙНІ

«Блаженний той, хто цей світ відвідав в його хвилини рокові». Такі думки часто навідуються, коли чуємо, що війна, яка нині відбувається в Україні, найбільша в ХХІ столітті за масштабами, нова за змістом, і яка здатна кардинально змінити існуючий світоустрій і ментальність як окремих людей, так і суспільства в цілому. Оскільки, вперше на теренах розвинутої території відбувається зіткнення 2 різних світоглядів - минулого (середньовічного) і сучасного (цивілізованого) світів. У війні, яка відбувається в Україні, застосовуються традиційна (конвенційна) зброя, але і новітні її види, які здатні знищувати геть усе. Україна нині стала полігоном, де випробовуються не тільки принципово нові високотехнологічні види зброї наступального і оборонного характеру, але періодично стає реальністю досі табульована тема використання (поки на тактичному рівні) зброї масового знищення (ядерної, хімічної, бактеріологічної), передбачається як це може вплинути на проведення окремих військових операцій, усю війну, але і наступні процеси (екологія, міграції населення, економіка).

Сучасна війна (не тільки в Україні) піднімає і питання, які менш значні для світу, але важливі для «ефективності» самої війни. Зокрема, про роль природнього середовища в сучасній війні? На наш погляд, природнє середовище залишається важливим її чинником, оскільки війна в ньому відбувається. Досвід, накопичений військовою метеорологією, гідрологією, геоморфологією, топографією дозволяє робити висновки, що погода, клімат, рельєф, річки і інші водні об'єкти, гірські породи, що складають поверхню, рослинність, які в комплексі і окремо вивчає фундаментальна наука про Землю - географія, не можуть «обійти»

не тільки конвенційна, але і сучасна високотехнологічна зброя. Ми є свідки як у ЗМІ військові фахівці відкрито обговорюють проблеми, які виникають при плануванні військових дій на усіх рівнях, а особливо на тактичному і оперативному. На терміни їх початку, проведення окремих фаз, характер дій (наступ, оборона), види озброєння тощо природно-географічні чинники впливають суттєво, зокрема погода, стан ґрунтів, рельєф, гідрографія, рослинність («зеленка»). Військові теоретики вважають, що у сучасних війнах основним видом військ і далі буде піхота. При наступі вона супроводжуватиме супертанки та іншу сучасну військову техніку. Різноманітні дрони, більшість яких летять низько і використовують складки (рельєф) поверхні.

Сучасна війна ставить нові завдання перед географічними науками у вивченні власних об'єктів досліджень, використання в них переваг комплексного підходу. На наш погляд, тут може знадобитись і досвід війн минулого, зокрема узагальнений в трактаті Сунь цзи «Мистецтво війни» (особливо в її розділах «Планування» і «Місцевість»), описаний в фундаментальній праці Р. і Т. Дюпюї «Історія воєн».

Автори матеріалу мають власний досвід комплексного використання географічної інформації при вирішенні завдань оборонного характеру в зонах морського узбережжя України. В геоморфолітосфері в географічній оболонці території України нами досліджені приховані природні об'єкти – поховані долини, які разом утворюють цілу підземну логістичну інфраструктуру, яка може бути використана у цивільних і військових сферах.

Молодецький Анатолій Емільович, Цвяткова Валентина Миколаївна

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

РЯТІВНА РОЛЬ ГЕЛПОЕНЕРГЕТИКИ ДЛЯ ЕНЕРГОСИСТЕМИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Після повномасштабного вторгнення армії Російської Федерації в Україну однією зі стратегічних задач агресора став підриг енергетичних можливостей України. Для цього з перших днів війни використовувалися різні форми знищення або пошкодження енергогенеруючих об'єктів та енергомереж за допомогою авіаційних чи ракетно-артилерійських ударів, а дещо згодом і пряме захоплення військовими підрозділами потужних електростанцій. Так, вже на першому місяці війни російськими військами з території окупованого 2014 року Криму здійснення захоплення частини територій Херсонської та Запорізької областей та міста Енергодар - найбільшого в Україні та Східній Європі

енергокомплексу Запорізької атомної та Запорізької теплової електростанцій (АЕС та ТЕС). Виробничі потужності та генерація на цьому об'єкті сумарно складали близько чверті загальних показників нашої країни. На додаток до здійснених руйнувань та пошкоджень енергооб'єктів у північних, західних та центральних областях країни, а також ліній електромереж це призвело до розбалансування системи та масових відімкнень споживачів всіх категорій на тривалі терміни.

Рятівним джерелом для вітчизняної енергетики весною і літом 2022 року через це стали об'єкти альтернативної енергетики - сонячні, вітрові, малі гідралічні електростанції та генерація на біомасі та біогазі. Їх загальна потужність перед війною на кінець 2021 року становила майже 9,7 тисяч МВт, що потенційно могло б компенсувати втрату шести реакторів-мільйонників Запорізької АЕС та блоків Запорізької ТЕС. Найважливішу роль серед альтернативних джерел при цих обставинах відіграла сонячна генерація, як промислова, так і окремих домогосподарств, так як вона становила більше 70 відсотків альтернативної енергетики країни.

З 2017 року геліоенергетика, завдяки спеціальним заохочувальним урядовим заходам, зокрема Зеленому Тарифу, розвивалася дуже позитивно: зростання 2018 - 2021 років відбувалося щорічно на 200 - 250 і вище відсотків. Цьому сприяли не тільки економіко-регуляторні, а й географічні чинники. В поліський, лісостеповій та степовій зонах України коефіцієнти корисної дії геліоустановок виявилися на 25 - 40 відсотків вищими, ніж у країнах Центральної Європи (Німеччині, Польщі, Австрії, Чехії), що підвищило зацікавленість інвесторів та цей сектор економіки зміг отримати значні капіталовкладення з країн Євросоюзу та Східної Азії. Так, завдяки державному стимулюванню одна мегават-година сонячної генерації в Україні коштувала в 3.4 рази дорожче, ніж на теплових, в 12 разів дорожче, ніж в атомних та в 19 дорожче, ніж у гідралічних виробників. Це мало і негативні наслідки, але стимулювало розвиток сучасної галузі і, як виявилось позитивним в воєнний час, створило ті 6 відсотків загальнодержавного виробництва електроенергії, які в самі кризові години дало змогу підтримати критичні потреби.

В географічному аспекті найбільш потужні сонячні електростанції зосереджені в південних степових областях, які зараз перебувають у зонах бойових дій, наприклад, Токмацька станція на Запоріжжі. Можна стверджувати, що до 30 -35 відсотків об'єктів тут пошкоджено або знищено. Втрачені також на значній протяжності потужності електромережі. Але на окупованих територіях, за свідченнями місцевих жителів, зокрема Генічеського, Каховського, Скадовського районів Херсонщини ці геліоелектростанції працюють та потреби мешканців здатні задовольнити. В межах Одещини, Миколаївщини, Дніпропетровщини, незважаючи на воєнні пошкодження, місцеві сонячні електростанції стали важливим джерелом стабілізації енергосистеми та постачання енергії для критичних інфраструктурних

споживачів водопостачання, транспорту та пожежної служби в самі важкі місяці весни 2022 року. Вони дали змогу також у стислі терміни відремонтувати потужності традиційної електро- і теплогенерації після пошкоджень російськими обстрілами не тільки у цих областях, але й в цілому в країні.

Не можна не згадати також значний вплив непромислової "домашньої" геліогенерації в воєнний час. Це безсумнівно підтримує можливості домогосподарств не втрачати елементарні стандарти якості життя в умовах непередбачуваності воєнного часу.

Остапенко Павло Олегович, Бончковський Олександр Сергійович, Швайко Володимир Миколайович, Бончковський Андрій Сергійович, Тіфейн Енн Лукас

¹*Товариство дослідників України*

²*Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (FAO UN)*

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ БОЙОВИХ ДІЙ НА ГРУНТОВИЙ ПОКРИВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: КЕЙС ІЗЮМСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Бойові дії на території Харківської області призвели до масштабної механічної деградації ґрунтового покриття і ймовірно значного забруднення ґрунтів вибуховими речовинами та уламками боєприпасів (Балюк та ін., 2022). Використання деградованих або забруднених ґрунтів є нерентабельним та небезпечним. Тому постає нагальна потреба в оцінці впливу бойових дій на ґрунтовий покрив задля монетизації втрат земельних ресурсів та оптимізації поствоєнного сільськогосподарського використання землі.

Авторами виконано попередню оцінку воєнного впливу на ґрунтовий покрив Ізюмської тергромади відповідно до методики, яку раніше було апробовано при аналізі Київської тергромади Чернігівської області (Бончковський та ін., 2023). Пропонована методика охоплює чотири етапи: 1) аналіз даних дистанційного зондування, векторизація ґрунтових карт, моделювання територій з ризиком забруднення та потенціалу ґрунтів до утримання забруднюючих речовин; 2) польові еколого-ґрунтознавчі дослідження з відбором проб на геохімічні та ґрунтознавчі аналізи; 3) лабораторна обробка відібраних зразків, синтез польових, аналітичних даних і даних ДЗЗ; 4) економічна оцінка втрат ґрунтового покриття внаслідок бойових дій.

Аналіз космічних знімків дозволив оцінити масштаби механічного впливу воєнних дій на ґрунтовий покрив Ізюмської тергромади. Головним джерелом даних ДЗЗ були космічні знімки високої просторової здатності від компанії «Махар» у спектральній комбінації природніх кольорів, що дозволило ідентифікувати в межах орних земель 30039 кратерів діаметром 0,5-12,8 м. Навколо воронк виділено зони бомбтурбації та зони ймовірного

забруднення. Оціночна площа зон бомбтурбації та забруднення складає 608,6 га (3,4% площі орних земель) і 2046,4 га (11,4% площі орних земель), відповідно. Однак, у південній частині громади ґрунтовий покрив зазнав суттєво більшої деградації: 20-40% орних земель зазнали бомбтурбації та 80-100% орних земель вірогідно забруднені вибуховими речовинами та уламками боєприпасів.

Іншим видом механічного впливу на ґрунти є їх ущільнення внаслідок переміщення і маневрів важкої військової техніки. За попередньою оцінкою 644,1 га орних земель можуть нести ознаки ущільнення або переущільнення ґрунтів.

Векторизація карт ґрунтового покриття масштабу 1:200 000 (Гринь та ін., 1970) дозволила побудувати додаткові мапи потенціалу ґрунтів до вилуговування забруднюючих речовин, еродованості ґрунтів та ризику латеральної міграції забруднюючих речовин разом із поверхневим стоком. Окремо визначено особливо цінні ґрунти національного значення, які покривають 78% площі територіальної громади.

Виходячи з морфометричних параметрів кратерів, особливостей рельєфу, ґрунтів і материнської породи визначено п'ять типів локалітетів розвитку несприятливих геоморфологічних процесів. Серед останніх: осуви, зсуви, площинний та лінійний змив, поверхневий карст та суфозія. Крім того, поширення воронок у долинах річок та балок може викликати процеси хлоридного і сульфатного галогенезу.

Попередні результати дослідження будуть верифіковані й уточнені польовими і лабораторними даними.

Дослідження виконано в рамках проекту ФАО «Mapping bombturbated soils of conflict-affected smallholder farmers in Kharkiv oblast».

Використана література:

Балюк, С.А., Кучер, А.В., Солоха, М.О., Соловей, В.Б., Смірнова, К.Б., Момот, Г.Ф. (2022). Вплив збройної агресії та воєнних дій на сучасний стан ґрунтового покриття, оцінка шкоди та збитків, заходи з відновлення. Харків: ФОП Бровін О.В.

Бончковський, О.С., Остапенко, П.О., Швайко, В.М., Бончковський, А.С. (2023). Вплив війни на українські ґрунти: методичний аспект (на прикладі Київської територіальної громади). Перспективи розвитку геоінформаційних технологій в умовах змін клімату: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 квітня 2023). Одеса: Олді+, 138–144.

Гринь., Г.С., Яровенко, А.Ф., Бреус, Н.М., Гржимало, О.Ф., Георгі, А.О., Лінник, А.І., Федорова, Л.С., Каплуновська, Е.П., Фоміна, В.М., Поспєлова, О.О. (1970). Карта ґрунтів УРСР. Лист. 62. Масштаб: 1:200 000.

Гринь., Г.С., Кисіль, Н.Я., Яровенко, А.Ф., Падалка, С.С., Гржимало, О.Ф., Дорофієнко, Л.А., Писаренко, Ж.А., Пругло, Ю.В. (1970). Карта ґрунтів УРСР. Лист. 81. Масштаб: 1:200 000.

Заячук Мирослав Дмитрович, Тіміш Родіка Яковлівна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Реалізація обраних цілей розвитку тієї чи іншої територіальної громади (ТГ) є неможливою без пошуку фінансових ресурсів і забезпечення достатніх дохідних джерел наповнення місцевих бюджетів. Власне фінансова децентралізація за своєю сутністю є рушійною силою, своєрідним стимулом наповнення бюджету.

Місцеві бюджети є інструментом впливу та формування економічних і соціальних процесів в територіальній громаді, створення можливостей для розв'язання загальнодержавних проблем на регіональному рівні й підвищення якості життя населення.

Територіальні громади визнаються з основними пріоритетами і цілями розвитку і представляють їх у стратегіях розвитку та інвестиційних паспортах.

В Чернівецькій області сформовано 53 територіальні громади, з них 22 не сформували Стратегій розвитку і 45 ТГ ще не створили інвестиційні паспорти, 47 ТГ є дотаційними, причому у 26 із них рівень дотаційності від 50 до 71%.

В розпорядженні місцевих бюджетів є кілька джерел доходів:

- частка загальнодержавних податків;
- місцеві податки і збори;
- неподаткові надходження;
- субвенції і дотації.

До місцевих бюджетів надходить лише частка деяких загальнодержавних податків і зборів (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, рентна плата за використання природних ресурсів, акциз на спирт, алкоголь, тютюн, паливо). Місцева влада збирає свої податки і збори: єдиний податок, податок на майно, земельний податок, збір за місця для паркування і туристичний збір. Ще є неподаткові надходження (прибутки комунальних підприємств, штрафи, адміністративні збори і платежі, плата за послуги, які надають бюджетні установи.

В Чернівецькій області в більшості ТГ висока частка у видатках загального фонду бюджету заробітної плати – лише у 3 громадах цей відсоток менше 60%. Практично без капітальних видатків 17 громад, з мінімальними – 32 ТГ і тільки у 3 громадах понад 400 грн/на особу (Вікнянська, Новодністровська, Чернівецька).

В більшості ТГ фіксується у 2023 році незначні темпи росту ПДФО, пересічно по області 104,5%. Надходження акцизного подарку становить 55 млн. грн, 83% з яких у трьох громадах – Чернівецькій, Терещечанській та Сторожинецькій.

Місцеві бюджети територіальних громад у 2022 і 2023 рр. отримують збільшений обсяг ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців. Тільки за 5 місяців 2023 р. – 501,1 млн. грн у 32 ТГ. З них у Чернівецьку ТГ – 215,4 млн грн., 128,8 млн. грн у Вікнянську, Сторожинецьку, Берегометську, Веренчанську та Новодністровську ТГ, що сукупно становить 69% таких доходів обласного бюджету. Однак, видатки на територіальну оборону з місцевих бюджетів здійснили лише 19 ТГ.

Місцеві програми ТГ в Чернівецькій області також є видатковими і такими, що реагують на виклики сьогодення. Так програма «Соціальної підтримки Захисників і Захисниць» прийнята у 17 ТГ, програма «Соціальної підтримки ВПО» у 26 ТГ, а програма «Оздоровлення дітей» у 24 ТГ.

Аналіз сучасної дохідної частини бюджетів ТГ І групи свідчить про наявність тенденцій щодо незначного збільшення їх обсягів, що є позитивним явищем діяльності органів місцевого самоврядування.

Однак, у II групі спостерігаємо, що більшу частину бюджетів становлять офіційні трансфери, а це негативно впливає на бюджети в цілому, адже невисокою є фінансова самостійність.

Фінансова поляризація в дохідній частині бюджетів ТГ Чернівецької області є значною, а відсутність податкових і неподаткових надходжень в окремих громадах є небезпечною.

Тенькова Зоя Юрївна, Проніна Анна Ілїївна

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
Полтавський фаховий коледж Нафти і газу Національного університету "Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка"*

ВИНИКНЕННЯ ЛІНІЙ РОЗМЕЖУВАННЯ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Термін «лінія розмежування» використовується для позначення лінії зіткнення на території збройного конфлікту в Донецьку і Луганську та на тимчасово окупованих територіях. Починаючи з 2014 року, на зазначених територіях, Російська Федерація провела численні провокації, спрямовані на дестабілізацію політичної ситуації в Україні. 6 квітня 2014 року терористичний рух почав окупацію територій Донецької та Луганської областей та активний збройний конфлікт з українськими військами.[1]Провокатори швидко створили псевдодержави «ДНР» та «ЛНР», заявивши про їхню незалежність. У квітні 2014 року

українська влада оголосила проведення антитерористичної операції на не підконтрольних територіях. Збройні формування, які підтримувалися Російською Федерацією, зуміли встановити контроль над певною територією, обох областей, та проводити сепаратистські дії. У зв'язку з цим українська влада була змушена якнайшвидше прийняти рішення про проведення АТО з метою знищення бойовиків та відновлення контролю Держави на цій території. Військові операції в ДНР і ЛНР були дуже жорстокі і криваві, зі значними втратами та руйнуванням міст і сіл. Порухення прав людини і гуманітарних норм, зокрема порушення прав жінок, дітей та пенсіонерів. [2] Весь цей час лінія розмежування пересувалася з одного населеного пункту до іншого, і не дивлячись на домовленість, на її кордонах використовувалася важка техніка. У середині 2017 року конфлікт, початий на сході України аргументується допомогою російськомовному населенню, що було, за їх твердженням, пригнічено владою.. Окремі райони ,тимчасово неконтрольовані українською владою, стали використовуватися терористичними угрупованнями для контрабанди зброї, наркотиків та торгівлі людьми. Встановлення самої ж лінії розмежування був неймовірно важким. Антиурядові протести в Донецьку та Луганську розпочалися 3 березня 2014 року. 12 березня група бойовиків на чолі з колишнім російським військовими захопила місто Слов'янськ. Після масових сутичок та обстрілів силовиків із артилерії, які росія закономірно заперечувала, сили АТО майже відрізали частину територій України від російського кордону. Після важких боїв та «Іловайського котла» українські війська були майже розбиті і 5 вересня довелося підписати договір про припинення вогню і встановлення лінії розмежування. Варто згадати про те, що перемир'я регулярно порушувалося. Нарешті 17 квітня у Женеві під контролем держсекретаря США та дипломатами ЄС відбулися перемовини, що не принесли жодній з сторін бажаних результатів. 20 червня 2014 року президентом України було об'явлено про припинення вогню і представники так званих ДНР та ЛНР підтримали цю позицію. [1] Перемовини від 23 червня також не мали результату. Представники самопроголошених республік не вважали себе сепаратистами. За час перемир'я та перемовин українські силовики втратили декілька людей з особового складу, а по завершенню перейшли у контрнаступ. Як результат – представники росії, ОБСЄ, бойовиків та України знову сіли за стол перемовин. Чергові збори контактної групи у Мінську призвели до підписання нового протоколу про перемир'я. 19 вересня прийнято домовленість про лінію розмежування та відвід від неї важкої техніки, проте ОБСЄ продовжувала фіксувати рух техніки через кордони. [4]

Отже, формування лінії розмежування стало необхідним фактором під час перебігу воєнних дій. Звісно, наявність цього кордону є і була джерелом та темою для суперечок і сутичок. При дискусіях стосовно неї варто пам'ятати, що, сепаратистські дії, які регулярно компрометували владу, мали вплив не тільки на місцеве населення, а і на органи влади, тому оцінка дій обох сторін має йти через призму розуміння загальних політичних процесів на

підконтрольних Україні територіях, тимчасово окупованих, та загалом геополітичні, економічні процеси Європи. Наразі можна стверджувати, що події того часу нерозривно пов'язані з подальшою агресією Москви в бік України, і розуміння причинно-наслідкового ланцюга є першим кроком до перемоги над режимами «рашизму» та «миротворення».

Список використаної літератури :

1. Аналітичний портал Слово і діло « Три роки війни на Донбасі: ключові події АТО». <https://www.slovoidilo.ua/2017/04/06/infografika/bezpeka/try-roky-vijny-donbasi-klyuchovi-podiyi-ato>
2. Надія Константинова «Загроза життю, примусова паспортизація, обмеження пересування. Про порушення прав людини в ОРДЛО і окупованому Криму» <https://www.radiosvoboda.org/a/porushennia-prav-ludyny-na-donbasi-u-krymu/31222185.html>
3. Віталій Червоненко BBC Україна «Війна на Донбасі у цифрах, фактах і перемир'ях» https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/02/150205_donbas_ato_total_summary_vc
4. Мар'ян Кушнір Наталія Петрук «Який вигляд повинна б мати мапа Донбасу за Мінськими угодами. Інфографіка» <https://www.radiosvoboda.org/a/29650398.html>

Кузишин Андрій Васильович

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ГІБРИДНА ВІЙНА В СВІТЛІ ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ПАРТІЙНИХ УПОДОБАНЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОСТОРОВІ РИСИ

В умовах гібридної війни саме інформаційні дії є ключовими. Їх просторове сприйняття, як показує практика, може організувати або навпаки – дезорганізувати суспільство. Цій проблемі загалом присвячено дуже багато уваги, визначено інструментарій та ключові напрямки активностей.

Ми б хотіли звернути увагу на слабо досліджену складову цього процесу – чи має гібридна війна зв'язок з електоральними симпатіями.

Військове вторгнення, яке переживає Україна з 2014 року, мало суттєвий етап підготовки з боку Росії, який відображався в різних форматах та проявах активності. В багатьох сферах суспільного буття були присутні прояви формування антидержавницької політики та підтримання ідеї меншовартості. Тут варто згадати роль медіа, церкви, фінансово-економічних конгломератів. Але не варто забувати і про формування електоральної думки, яка в регіональному розрізі мала певне підґрунтя та в повній мірі може визначатися як один із способів формування інформативної гібридної війни.

Не дарма формування громадської думки, висунення потрібних ідеологій та стратегічні поведінкові прояви стали потужним елементом впливу. Нам видається доречним розглянути їх в світлі електоральних процесів.

Формування електоральних симпатій – це складний і досить кропіткий процес. Він залежить від багатьох чинників, які можуть мати об’єктивний чи суб’єктивний характер. Традиційно такі погляди «готуються» на рівні певних фокус-груп, що виступають активними ретрансляторами певного кола ідей.

Важливий крок для оцінки електоральних симпатій як елементу гібридної війни, – це політична соціалізація, як процес, за допомогою якого громадяни кристалізують політичну ідентичність, цінності та поведінку, які залишаються відносно стійкими протягом подальшого життя», може спрямувати це дослідження на шляхи, що виходять за межі суспільного розуміння національної безпеки.

Шляхом підтримки певної ідеології та просування її через парламентські чи регіональні інституції в різних питаннях відбуваються приховані впливи, які є класичними елементами гібридної війни. Таким є зокрема ідея політичної ідентифікації. Вона чітко відображається в ідеологічних поглядах партійних структур. Здійснюючи аналітичний огляд виборчих програм партій, які останніми роками претендували або мали статус парламентських, можна відстежити їх ставлення до багатьох питань, які стали вкрай актуальними в дні війни. До 2022 р. населення різних регіонів України мало досить неоднозначне ставлення до членства в нашої держави в НАТО чи ЄС, підтримки принципів єдиної Європи чи просування ідей рівності за всіма можливими критеріями. Часто медійний ресурс, впливовість партійних лідерів (еліт) переформатовали цю думку, створюючи певне поле регіонального впливу, яке і давало відповідну електоральну прихильність.

Гібридна війна має свої прояви в різних сферах суспільного буття України. Важливим є розуміння протистояння її впливам. Підтримка певних ідеологій через електоральну прихильність є прикладом просування таких ідей, які повинні бути «профільтровані» через ідею державності та пріоритетів суверенітету. На регіональному рівні слід такий аналіз особливо важливий з метою недопущення розхищення цілісності державного організму.

Холоденко Вікторія Святославівна

Національний університет водного господарства та природокористування

ПРОБЛЕМИ ВОДНИХ ОБ’ЄКТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні впливає на навколишнє природне середовище, зокрема, і на водні об’єкти. До водних об’єктів відносять всі поверхневі та підземні води річок, озер, водосховищ, морів,

ставків, каналів, водоносних горизонтів. Ще до початку війни водні об'єкти мали значну кількість різноманітних проблем, які були пов'язані з різними чинниками: гідрологічними, гідрогеологічними, соціально-економічними, антропогенними, кліматичними та іншими. Але під час військових дій вплив на водні об'єкти ще більше погіршився, що може в подальшому, призвести до негативних водно-екологічних наслідків, навіть катастроф на окупованих територіях. Зупинимося на проблематиці водних об'єктів в умовах війни.

1. Окупована територія України - це південь та південний схід, Крим, які

територіально відносяться до сухого клімату, а їх річки (та інші водні об'єкти) відносяться до басейнів нижнього Дніпра, Приазов'я, Дону, району басейну річок Криму, які здебільшого мають невеликий річковий стік. Обміління багатьох водойм, особливо в Сімферополі, спостерігається з перших років окупації. Також тепла погода у 2020 році та суха зима і весна погіршили ситуацію, що призвело до посухи в Україні. Тому в Криму природні водосховища з початку весни 2020 року були наповнені майже вдвічі менше, ніж навесні 2019 року, а напочатку літа в 2,3 рази менше, ніж у 2019 році. І восени 2020 року сталася низка перебоїв водопостачання, а восени 2020 року в багатьох районах Криму відбулися перебої з водопостачанням та відключення води [4].

2. Ще однією проблемою, пов'язаною з водними ресурсами, є вплив зміни клімату на

південні регіони України. За прогнозами науковців, до 2041 року поверхневий стік для маловодних річок Херсонської, Одеської, Миколаївської, Дніпропетровської, Запорізької областей може бути зменшений. Так, для у Запорізької області у 10 разів, у Дніпропетровській - у 6 разів, у Миколаївській - у 3,6 разів та вдвічі у Криму [4].

3. Забруднення водних об'єктів від вибухів, руйнація очисних споруд, потрапляння

забруднюючих речовин у водні об'єкти без очистки шкодять всій водній екосистемі, що може призвести до її деградації або повного знищення на окремих територіях. Так, 14-16 вересня російські війська здійснили ракетні обстріли Карачунівського водосховища у Кривому Розі. Рівень води в річці Інгулець піднявся на 1-2 м, було підтоплено 112 будинків. За підрахунками Держекоінспекції, в результаті обвалу шлюзів стався витік 16 873 кубометрів і завдано збитків на 77 мільйонів гривень. Аналіз проб води виявив вміст заліза втричі понад ГДК (пов'язано з використанням залізовмісного кварцитового гравію для усунення пошкоджень гідротехнічних споруд, вода тимчасово почервоніла) [1].

4. Руйнування гідротехнічних споруд, дамб, мостів, доріг призводить до

затоплення територій, які можуть бути придатними до сільськогосподарського використання. Наприклад, руйнування дамби на Київському водосховищі в Ірпені завдало значної шкоди родючим землям. Десятки гектарів були затоплені. Також, за даними Державної екологічної інспекції України, коли російські війська взяли під контроль Каховську гідроелектростанцію 27 лютого 2022 р., то вони підірвали споруди, які перекривали потік води в Північно-

Кримський канал, що призвело до протікання Північно-Кримського каналу. Станом на кінець жовтня 2022 року канал протікав неконтрольовано, і за даними підрахунками Державної екологічної інспекції України, окупаційні війська вкрали 410 млн м³ води (що еквівалентно майже 15,5 млрд грн) [2]. А підрив Каховської ГЕС фахівці попередньо оцінюють у 1,5 млрд євро. Підчас бойових дій у Харківській області у березні було зруйновано гідротехнічну споруду Оскільського водосховища, найбільшого водосховища на лівому фланзі. Воно підтримувало рівень річки Сіверський Донець, в яку впадає річка Оскір, і забезпечувало водою низинні та болотисті райони України. Метою було забезпечити водою низькоболотисті райони Луганської та Донецької областей. Повінь дійшла до Святогірська. Крім того, було знищено екосистему водосховища та сотні кілометрів нерестилищ, у тому числі Червонооскільського РЛП площею 4000 гектарів. За даними Державної екологічної інспекції, збитки склали близько 2,1 млрд грн, з яких загинуло близько 2 млн особин риби. Це еквівалентно 883,7 млн євро [3]. Відновити водойму і відновити його екосистему дуже складно.

Коли російські війська у листопаді 2022 року пошкодили один із загороджувальних щитів (щитів) дамби Каховської ВЕС, відразу почалося видиме обміління Каховського водосховища. Внаслідок цього втрачено багато нерестовищ, загинули риби та земноводні, знищено мілководні екосистеми.

Випадків щодо забруднень та руйнувань водних об'єктів дуже багато, але окупанти ігнорують той факт, що відповідно до Женевської конвенції дамби та водосховища підлягають особливому захисту.

5. Агресор навмисно чинить тиск на системи водопостачання та водовідведення на окупованих територіях, що може призвести до гуманітарної катастрофи, а також злочину проти людяності. Постійно водна інфраструктура піддається бомбардуванню та прицільному знищенню.

6. Більш складною небезпекою є забруднення напірних підземних вод, які раніше були законсервовані і вважалися стратегічним резервом держави. Внаслідок бойових дій та руйнувань свердловини забруднюються. І як тільки туди потрапляє хоча б один забруднювач, він поширюється по всьому горизонту, роблячи воду непридатною для споживання. Це пов'язано з тим, що для очищення підземних вод потрібні сотні років, а для поверхневих - місяці.

7. Негативний вплив на водно- і біокультуру, природно-заповідні водні об'єкти відбувається надзвичайно великий. Наприклад, під час військових дій на виробництві Азовсталі були пошкоджені резервуари з хімічними відходами, що може бути небезпечним для вод Азовського моря. Адже це може зашкодити існуванню окремих видів морської флори та фауни. Але зараз потрапити на ці території дуже важко, а про здійснення водного моніторингу не може бути і мови.

Також численні водно-болотні угіддя Полісся України, території Смарагдової мережі, частини Чорноморського біосферного заповідника, Азово-Сиваського заповідника, Рамсарські угіддя, як Ягорлицька затока, Каркінітська та Джарилгацька затоки, біосферного заповідника «Асканія-Нова» зазнають негативних впливів і агресор не переймається не лише їх станом, але й їх збереженням. Тому в повній мірі оцінити серйозність завданої шкоди цим цінним водно-природним територіям, можна буде лише після звільнення.

Судячи з усього, світ вступає в нову війну за запаси прісної води. Нова війна ось-ось почнеться за воду. В історії зафіксовано щонайменше 655 воєнно-збройних конфліктів, в яких люди боролися за воду. Шістдесят шість з них відбулися в Європі. Портал World's Water, World's Water Institute (США) повідомляє, що з 2010 року у світі відбулося 466 конфліктів і зіткнень, пов'язаних з розподілом водних ресурсів, 36 з яких були збройними, лише у 2018 році за цей ресурс відбулося 18 конфліктів, а ймовірність виникнення нових конфліктів у найближчі 50-100 років оцінюється в 75-95% [5].

Недивно, що перетворення водних ресурсів на головний стратегічний ресурс є новою глобальною тенденцією сучасного розвитку. Перетворення водних ресурсів на головний стратегічний ресурс стає все більш цілеспрямованим. Воно стає предметом міжнародних конфліктів, збройних протистоянь і, навіть, збройних конфліктів (травень 2023р.) - перестрілка між Іраном та Афганістаном через права на воду. Вода є цінним, але обмеженим ресурсом, особливо на півдні та сході України. Безсумнівно, російські військові дії шкодять навколишньому середовищу, а особливо водним ресурсам. Однак, всі водні загрози мають бути взяті до уваги відповідними органами влади та сформоване комплексне бачення подолання їхніх негативних наслідків.

Література

1. <https://one.kr.ua/news/43977>
2. <https://www.facebook.com/deiukr/posts/488963226597720>
3. <https://www.facebook.com/100064521413173/posts/pfbid02BQN6KdBbdwn6aU2VhT1DeHiYkgJKthmopt3DCgmN3ckdPboUmZNiUTWiRLQ9rF2ul/?app=fbl>
4. <https://www.irf.ua/ukrayinski-vodni-pytannya-v-umovah-voyennogo-stanu-stattya/>
5. https://defence-ua.com/army_and_war/vijni_za_vodu-2234.html

Кілінська Клавдія Йосифівна, Смик Оксана Степанівна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕКОЦИД В УКРАЇНІ ТА СВІТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

З початку військових дій в Україні сформувався напружений, в останній рік критичний екологічний стан, який поширюється і на країни-сусіди Європи. Кожен компонент природи сильно змінився під впливом антропогенних і техногенних явищ і процесів.

Проводити сьогодні поділ території за показниками антропогенізації та техногенезації дуже складно, оскільки військові дії, на превеликий жаль, не припиняються. Зростає частка територій під белігеративними ландшафтами. Найбільш значуща зміна відбулася на сході, півночі, центрі і півдні України. Хоча окремі регіони України розміщуються досить далеко від Європейських країн-сусідів, все таки їх вплив є значимим і для них.

Одним із компонентів природи, який зазнав значної трансформації є рельєф. На місці рівнинних ландшафтів сьогодні можна спостерігати пустельні космічні простори, кратери, воронки

Щоденне використання загарбником тисячі ракет призводить не тільки до знищення мирного населення, інфраструктури та житлових будинків, але й до повної зміни навколишнього природного середовища. Вплив різноманітних хімічних викидів у атмосферне повітря призводить до їх окиснення, поширення й переміщення не тільки по території України, але й Європейського регіону.

По території України протікає близько 63 тис. річок. Річка Дніпро є четвертою за довжиною річкою в Європі, р. Сіверський Донець - найдовша на сході України та важливе джерело прісної води. У води цих та інших річок, внаслідок обстрілів та руйнації очисних споруд і дамб, надходять води без очищення. небезпечні хімікати призвели до зміни фізичних і хімічних характеристик річкових вод, вимирання рибних ресурсів. Повністю руйнується органічний світ морських акваторій і однією з причин цього є неконтрольований масовий забір агресором води.

Напружена екологічна ситуація на узбережжях Чорного і Азовського морів. На площі більше 50 тис. га сформувалися техногенні комплекси: змінений рослинний покрив; величезна кількість розтровоєної військової техніки, забруднене узбережжя і аквальної простори продуктами вибухів, знищення біорізноманітності аквальної комплексів.

Одним із катастрофічних процесів є замінування великих сільськогосподарських комплексів. Сам процес замінування та розриву мін призводить до забруднення ґрунтів важкими металами (свинець, стронцій, титан, кадмій, нікель, ін.). Ґрунтовий покрив різко втрачає свої фізичні та хімічні властивості, родючість, стає більш ущільненим, що у перспективі вимагатиме проведення серйозних меліоративних заходів.

На сході і півдні України лісові масиви постійно виконували захисні функції. Сьогодні більшість їх вигоріла від пожег, зруйнована вибухами, що з часом відобразиться на кліматі й інших властивостях компонентів природи та до розвитку несприятливих фізико-географічних процесів і явищ, що вплине на сільськогосподарське природокористування.

Традиційно степова зона України характеризувалася невеликим відсотком залісненості (3 %). Переважно це вторинні лісові насадження, які були висаджені по долинах великих і малих річок і мали статус природоохоронних. Основне їх функціональне призначення –

відновити той лісовий покрив, який існував у історичному минулому. Від початку військових подій багато лісів знищені.

Бойові дії проходять на територіях, які включені до переліку природоохоронного фонду України та Європи. Єдині природні комплекси, які зберігалися для наступних поколінь, задля знайомства та формування бачення, якою була територія України в історичному минулому, масово знищуються.

Наслідком загарбницької війни стало формування екоциду, який реально зафіксований 270-ма випадками. Відновлення потребуватиме десятки років. Єдиним вірним рішенням наразі має бути повна інформованість світових організацій та установ про ту ситуацію, яка з кожним днем стає катастрофічною для природних умов і природних ресурсів України. Природа не «знає» меж, їх встановлює людина. Тому питання зміни навколишнього природного середовища Європейського континенту наразі має мати світовий розголос.

Тенькова Зоя Юріївна, Щербина Андрій

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
Полтавський фаховий коледж Нафти і газу Національного університету "Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка"*

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ КОРДОНІВ З РФ ПІСЛЯ РОЗПАДУ СРСР

Розпад Радянського Союзу в останньому десятиріччі XX ст. був не лише крахом комуністичної держави, а й кінцем історії Російської імперії. За всю свою історію Росія була завойовницькою державою, для котрої території були дорожче ніж десятки тисяч невинних людських життів, Радянський Союз у свою чергу був свого роду сучасною інтерпретацією Російської імперії. Розпад Радянського Союзу відбувався на тлі економічного та політичного спаду. У 1989 році вперше було офіційно проголошено про початок економічної кризи. У період 1989-1991 років набирає обертів головна проблема радянської економіки, а саме товарний дефіцит. [1]

Протягом 1990-1991 років відбувався «Парад суверенітетів», в ході якого всі союзні та частина автономних республік прийняли Декларації про власний суверенітет. Проголошення державної незалежності Україною відіграло вирішальну роль у розпаді Радянського Союзу. Українсько-російські кордони формально почали існувати між Україною та Росією з 24 серпня 1991, та почали своє існування історично ще за часів кордону між УРСР та РРФСР. Кордони почали простягатися між державами колишнього радянського союзу після підписання Біловезької угоди в Біловезькій пущі 8 грудня 1991.[2] Кордон має довжину 2295 км і простягається від Чорного моря через Керченську протоку до Азовського моря, далі —

північного узбережжя Азовського моря й до потрійного стику з Республікою Білорусь на півночі. Проблема визначення кордонів України з Росією датуються ще з 1918 року, а саме з демаркаційної лінії між Українською Державою та РРФСР. Це була нейтральна зона шириною 10–40 км, обмежена лінією розташування українських та російських сторін. Заборонялося: вступ до цієї зони й перехід через неї військових частин, патрулів, тощо. Питання про остаточне вирішення демаркаційної лінії уздовж всього українсько-російського кордону розглядалося на українсько-російських мирних договорах травень-жовтень 1918, але так і не було вирішено. Лінія кордону остаточно було ліквідовано згідно циркуляру Наркомату закордонних справ РСФРР від 3 березня 1918. В документі зазначалось що оскільки було анульовано Берестейський мирний договір то Радянська Росія більше не визнає Україну як самостійну державу.[3]

Терористична Росія у наш час присвоює усі заслуги та важливі територіальні одиниці собі. Розглянемо як приклад Крим. Передача Кримської області РРФСР до складу УРУС відбулася на підставі указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954. В обмін на Крим Україна віддала Росії власні території. Зокрема, стверджується, що це були «рівні за площею» території Північної Слобожанщини, Таганрожжя, або навіть Кубані і Ставропілля. Росія так сильно прагне повернути те що вважає своїм, адже усі здобутки Радянського Союзу вважають власними, про що ми можемо дізнатися зі слів Віктора Лисицького.[4]

Отже, основною проблемою розподілу територій Радянського Союзу є імперська натура російської держави, котра завжди прагнула чужих територій, називаючи їх своїми. Наслідки діяльності Росії ми бачимо кожного дня з 24 лютого 2022, адже саме тоді розпочалась повномасштабна війна. Анексії Криму, який вони називають своєю територією їм вочевидь недостатньо. Проблема поділу територій після розпаду СРСР відбулася лише через пагубну діяльність усього російського народу, котрий через території протягом усієї історії України проводив терор на наших землях.

Список використаної літератури :

1. Катерина Хінкулова, Ольга Івшина. Чому розпався Радянський Союз? П'ять причин, які досі важливі. BBC News Україна. 26.12.2021. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59768602>
2. Латиш Ю. В. Чому розпався СРСР? Підходи та концепції в сучасній історіографії // Література та культура Полісся. — 2016. — Вип. 83. — С. 206—217
3. Кордони державні України / Г. Г. Єфіменко, С. В. Кульчицький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3078>
4. Дмитро Баркар. «Путін має зрозуміти: йому нічого не винні». Україною освоювалися більшість родовищ у Росії – Лисицький. Радіо Свобода. 14.12.2021.

Нападовська Ганна Юріївна, Пилипенко Ігор Олегович

Херсонський державний університет

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну територія Херсонської області опинилася під окупацією. Однією з передумов інтенсивного захоплення території є геополітичне положення області.

Херсонська область межує на півдні по Сивашу та Перекопському перешийку з Автономною Республікою Крим (окупованою з 2014 року росією). Ще в лютому-березні 2014 році окремі території (с.Чонгар, с.Стрілкове) Херсонської області були під загрозою окупації під час захоплення Криму. В лютому 2014 року росіяни зайшли на територію Чонгару, облаштувавши блокпост, село стало буферною зоною між росією зі сторони Криму та Україною зі сторони Генічеська. На основі блокпосту був створений пропускний пункт Чонгар.

В роботі проаналізовані просторово-часові показники окупації та звільнення території та населення Херсонської області, визначні основні етапи та хронологічні проміжки.

24 лютого 2022 р. відбулося повномасштабне вторгнення російських військ на територію України. Вже в першій половині дня російські війська почали заходити з анексованого Криму на території громад Генічеського, Скадовського та Каховського районів. Найпершими територіальними громадами, які зазнали вторгнення були: Генічеська, Новотроїцька (Генічеського району), Мирненська, Скадовська, Каланчацька (Скадовського району), Присиваська, Чаплинська (Каховського району). До кінця дня російським загарбникам вдалося просунутися в північному напрямку області та захопити: 4 громади Генічеського району, 7 територіальних громад Скадовського району, 10 територіальних громад Каховського району, 2 територіальні громади Бериславського району, 4 територіальні громади Херсонського району. 24.02.2022р. 27 з 49 територіальних громад Херсонської області були окуповані, 15186,8 км² (загальна площа 28461 км²) це 53,36 % території (рис.1) та 474840 осіб (загальна кількість населення станом на 2021 рік становила 1027913 осіб), це 46,19 % населення, які опинилися під окупацією. (рис.2).

Протягом 25-28 лютого були захоплені наступні територіальні громади: „Дар’ївська, Зеленопідська, [Верхньорогачицька](#), [Верхньорогачицька](#), Горностаївська, [Голопристанська](#), [Чорнобаївська](#). Загалом окуповано 71,72 % території та 55,76% населення.

Найзапекліші бої протягом перших днів вторгнення тривали за Антонівський міст, який сполучає Лівобережну частину області з Херсоном та є важливим логістичним інфраструктурним об'єктом. Через значні артилерійські обстріли Українська армія вимушена були відступити. 1 березня 2022 року окупаційні війська росії увійшли в адміністративний центр області Херсон.

Рис.1 Процес окупації території Херсонської області

*складено автором за матеріалами джерел [2,3].

Протягом перших днів березня були окуповані всі територіальні громади Херсонського району. До кінця травня російські війська просунулися на північ Бериславського району та на північний-схід Каховського району.

Частково окупованими залишилися північні територіальні громади Бериславського району, а саме: Нововоронцовська, Кочубеївська, Високопільська.

Загалом під окупацією опинилося 97 % території Херсонської області та 99,42% населення.

Рис.2 Процес окупації населення Херсонської області

*складено автором за матеріалами джерел [2,3].

Процес деокупації території (рис. 3) та населення (рис. 4) Херсонської області почався ще в березні 2022 р., коли були звільнені Нововоронцовська та Кочубеївська територіальні громади Бериславського району, це відповідно 2,52% території та 1,51% населення.

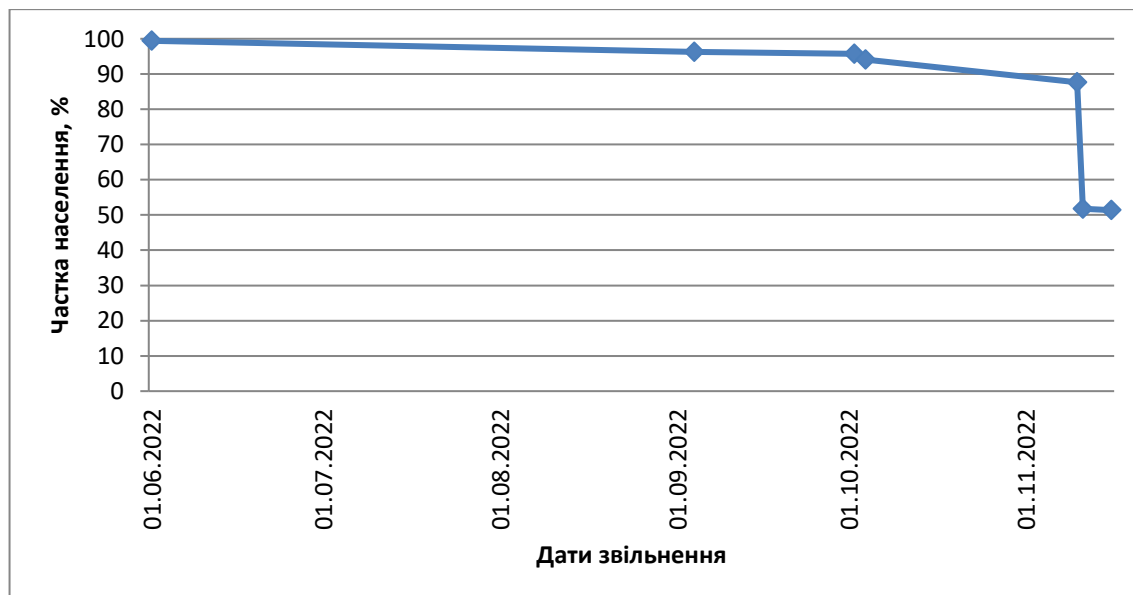
Активні контрнаступальні дії Збройних Сил України відбулися восени 2022 року. Протягом вересня-жовтня були звільнено такі територіальні громади: Високопільська, Великоолександрівська, Новоолександрівська територіальні громади (Бериславський район). Загалом було звільнено 9,22% території та 4,78 % населення.

Рис 3. Процес звільнення території Херсонської області

*складено автором за матеріалами джерел [2,3].

Рис.4 Процес звільнення населення Херсонської області від окупації

*складено автором за матеріалами джерел [2,3].

В першій половині листопада була звільнена Правобережна частина Херсонської області. Дата 11.11.2022 назавжди закарбувалася в пам'яті херсонців, які провели в окупації майже 9 місяців. Саме в цей день українські війська зайшли в адміністративний центр області м.Херсон. Було деокуповано 25,13% території та 47,51 % населення.

Загалом наразі окуповано 74,87 % території, звільнено 25,13 % території Херсонської області. Щодо населення, то під окупацією залишається 52% мешканців, 48% населення звільнені від окупації (рис.5).

Рис.5

17 з 49 територіальних громад є деокупованими. Бойові дії продовжуються в межах 49 територіальних громад [1]. Процес звільнення Лівобережної частини Херсонської області триває.

Список використаних джерел:

1. Оновлений перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ і тих, що в оточенні [Режим доступу]: <https://decentralization.gov.ua/news/15891?page=7>
2. DeepStateMAP | Мапа війни в Україні [Режим доступу]: <https://deepstatemap.live/#8/46.968/33.409>
3. Southern Front | MilitaryLand.net [Режим доступу]: <https://militaryland.net/maps/russian-invasion/southern-front/>

Касьянов Євгеній Олександрович, Серветник Євгеній Віталійович

*НПП «Білобережжя Святослава»
Херсонський державний університет*

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ БЕРЕГОВОЇ ЗОНИ КІНБУРНЬСЬКОЇ КОСИ МЕТОДАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Кінбурнська коса – представляє собою берегову акумулятивну форму, яка знаходиться у північно-західній частині однойменного півострову. За генетичними ознаками відповідна форма представляє собою стрілку. Довжина відповідного утворення складає 7,56 км, при ширині від 1,47 кілометра до 4 метрів [1; 5].

За умов військової агресії РФ, проводити польові дослідження за загальноприйнятою методикою неможливо, саме тому єдиним засобом дослідження залишаються методи дистанційного аналізу [2]. Для проведення дистанційного дослідження ми використовували можливості відкритих геоінформаційних ресурсів Google Earth Pro та Land Viewer. Для аналізу використовувалися супутникові знімки Landsat та Sentinel, за період з 2013 по 2023 рр.

Для визначення тенденції розвитку Кінбурнської коси були обрані три ключові ділянки дослідження: дисталь, фронтальний та тильний береги. В межах фронтального берегу були виділені 16 стаціонарних точок, які розташовані через кожні 450 м. Акцент дослідження спрямований на визначення положення та ширини пляжу (між зрізом та підніжжям авандюнного валу). За період спостереження були визначені наступні тенденції: в межах прикореневої частини коси визначені ретроградаційні тенденції. За 10 років берег відступив на 23,94 м, тобто пересічно 2,3 м/рік. При цьому ширина пляжу залишалась стабільною від 5 до 10 м. В середній частині коси, на багатолітньому етапі спостерігаються реверсивно спрямовані зміщення берегової смуги, що свідчить про динамічно-стабільний характер берегу. В районі передистальної кінцівки коси тенденції берегової лінії характеризувались проградаційними тенденціями (за виключенням рекреаційної ділянки біля причалу Нібулон). За період аналізу берег висунувся на 20 м, що складає 2 м/рік. При цьому ширина пляжів перманентно збільшувалась від 20-25 м до 35-45 м.

Вздовж тильного берегу коси вимірювання здійснювалися в межах 15 ключових точок, які розташовані через кожні 480 м. Вздовж більшої довжини берегу проявляються повільні проградаційні тенденції, пересічна швидкість яких біля 0,4 – 0,6 м на рік. В межах передистальної частини були визначені незначні ретроградаційні тенденції, швидкість відступу біля 0,2-0,35 м/рік.

Найбільш динамічною частиною є дисталь, в межах якої визначалася: довжина, ширина, довжина берегової лінії та площа. Важливим показником є місце розташування дисталі та її орієнтація у просторі. За період дослідження довжина дисталі змінюється у реверсивному режимі від 53 до 312 м (без урахування мілководдя), ширина змінювалась від 10 до 32 м. Важливим показником тенденції розвитку є її площа, яка в період з 2013 по 2016 перманентно збільшувалась, досягши 12232 км², а в період з 2016 по 2019 стійко зменшувалась до 11257 м². Починаючи з 2019 року та по 2022 рік площа практично не збільшувалась.

За період спостережень дисталь, повільно але перманентно змінювала своє положення в напрямку акваторії лиману, але у 2023 році ця тенденція не проявляється. В період з 2013 року по 2021 рік дисталь спрямована на північ-північний-схід, а у 2022 – 23 роках на північ-північний-захід. На нашу думку трансформація положення та зміна орієнтації дисталі зумовлені посиленням річкового фактору, який відбувся внаслідок масового скидання води із Каховського водосховища.

Висновок. Незважаючи на тяжкі часи в країні та війну, географічні дослідження можуть та мають проводитися, оскільки вони є цінними не тільки для господарства нашої країни. В ХХІ столітті для цього є багато способів робити це дистанційно, відповідне дослідження було представлено в якості прикладу. Слід зазначити, що отримані матеріали узгоджуються із

даними отриманими під час польових досліджень в межах відповідного природного утворення [3; 4].

Література:

1. Давидов, О. В. (2019). Загальна характеристика берегової системи «крилатий мис» Кінбурнська-Покровська-Довгий. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. 11. С. 95 - 105. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-11-13>
2. Давидов, О. В., Сімченко, С. В. (2019). Методичні аспекти дослідження берегової системи у межах системи типу «крилатий мис» Кінбурнська-Покровська-Довгий. Регіон – 2019: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16 – 17 жовтня 2019 р.). – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. – с. 55-58.
3. Давидов, О. В., Чаус В. Б., Онойко, Ю. Ю., Роскос, О. М., Сімченко, С. В. (2021 а) Моніторинг морфодинаміки берегового бар'єру «крилатий мис» Кінбурнська- Покровська – Довгий (за 2019–2021 роки). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки,. № 15. С. 39 - 50. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2021-15-4>
4. Давидов, О. В., Чаус, В. Б., Муркалов, О. Б., Роскос, О. М., Сімченко С. В. (2021 б). Морфологічна будова берегової зони бар'єрної системи «крилатого мису» Кінбурнська-Покровська-Довгий. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. 14. С. 39-51. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-14-5>
5. Кривульченко, А. І. (2016). Кінбурн: ландшафти, сучасний стан та значення: Монографія. Кропивницький: Центрально-Українське видавництво. 416 с.

Коваль Віктор Васильович, Чернявський Андрій Михайлович

*НПП «Білобережжя Святослава»
Херсонський державний університет*

ЙМОВІРНІ НАСЛІДКИ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО СКИДУ ВОДИ З КАХОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ДЛЯ ДНІПРОВСЬКОГО-БУЗЬКОГО ЛИМАНУ

Вступ. Дніпровсько-Бузький лиман – одна з найбільших водойм відповідного типу, що розташовані в межах Чорного та Азовського морів, вздовж берегів України. Досліджуваний лиман має велике природоохоронне, господарське та стратегічне значення для нашої держави. В межах лиману здійснюється рибальство, судноплавство та різноманітні види туристичної діяльності. В межах лиману відбуваються міграції різноманітних видів риб та птахів, він знаходиться на перехресті трьох екокоридорів. Тривалі бойові дії підтвердили статус лиману як дуже важливої території, що має військово-стратегічне значення як в плані оборони та логістики, так і в плані наступальних військових операцій.

Теоретичний аспект. Дніпровсько-Бузький лиман розташований в районі північно-західної частини Чорного моря та представляє собою складову гирлової області двох великих річок Дніпра та Південного Бугу [3]. За генетичними ознаками лиман представляє собою

затоплену долину річки, яка повністю або частково відділена від моря акумулятивною формою. За гідрологічними ознаками в межах лиманів відбувається змішування прісних річкових та солоних морських вод, внаслідок чого вони визначаються як водойми естуарного типу [2].

Дніпровсько-Бузький лиман розташований в межах тектонічної западини, схили якої розвиваються у різних неотектонічних режимах. За таких умов, вздовж північних схилів поширені підвищені, абразійно-зсувні береги, а вздовж південних – низинні, акумулятивно-стабільні та акумулятивно-відступаючі [3].

Постановка проблеми. На початку листопада 2022 року, під час контрнаступу Збройних сил України, військами РФ було пошкоджено дамбу Каховської ГЕС ім. П.С. Непорожнього [1]. Відповідна дія спричинила неконтрольований спуск води з Каховського водосховища в напрямку лиману та акваторії Чорного моря. Слід зазначити, що стік річки Дніпро був зрегульований у 1955 році, тобто природна система нижнього Дніпра розвивалася понад 75 років в умовах регуляції річкового стоку [2]. За цей період у пониззі річки сформовано відповідні природні ділянки та комплекси прибережного плавневого комплексу. Різкі підйоми рівнів несуть катастрофічні екологічні наслідки не лише для Каховського водосховища, яке осушується – вони істотно впливають на нижню частину долини річки Дніпро та її лиман. Рівень верхнього б'єфу водосховища складає 16 м, під час неконтрольованого спуску води рівень спочатку знизився до позначки в 15 м, а потім до 14,5 м та продовжує зберігати негативну тенденцію [1].

Результати. Опираючись на матеріали польових досліджень, дані певних літературних джерел та результати дистанційного моніторингу, ми спробували спрогнозувати, до яких наслідків може призвести неконтрольований спуск води з Каховського водосховища:

- підвищиться швидкість стоку річкових вод, що призведе до посилення процесів ерозії, як в межах долини Дніпра, так і в межах мілководних частин лиману;
- підвищиться кількість твердого стоку, що призведе до занесення (замулення) існуючих підхідних каналів як в межах долини річки, так і в межах лиману;
- підвищення рівня водної поверхні в лимані спричинить активізацію абразійних процесів вздовж берегу, що, у свою чергу, призведе до посилення зсувних явищ;
- посилення стоку з лиману вплине на характер еволюції Кінбурнської коси, спровокує затоплення понижених місць в районах Бієнкових озер, Василівських плавнів та може спричинити винос прибережно-морських наносів до прибережних акваторій Чорного моря;
- зменшення солоності вод лиману може вплинути на екологічний стан водних екосистем та неминуче різновекторно вплине на існуюче біорізноманіття акваторії та прибережних ділянок водойми.

Висновки. Внаслідок значних об'ємів неконтрольованого спуску води з Каховського водосховища, в межах берегової зони Дніпровського-Бузького лиману, проявляться процеси, які спричиняють негативні наслідки, як в береговій зоні так і в прибережних екосистемах.

Список використаних джерел:

1. Поліщук М. Каховське водосховище: ситуація на межі катастрофи. URL: <https://grivna.ua/publikatsii/kahovske-vodoshovishe-situaciya-na-mezhi-katastrofi> (дата звернення: 02.06.2023)
2. Стецюк В. В., Ковальчук І. П.. Основи геоморфології: Навч. посіб. / За ред. О. М. Маринича. — К.: Вища шк., 2005. — 495 с.
3. Чернявський, А. М. Геоморфологічні особливості берегової зони Дніпровсько-Бузького лиману: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» / А. М. Чернявський; наук. керівник к.геогр.н., доцент Давидов О.В.; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, ф-т біології, географії і екології, кафедра екології і географії. – Херсон : ХДУ, 2020. – 52 с.

Лозова Людмила Вікторівна

Херсонський державний університет

ВНУТРІШНІ ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НЕОДНОРІДНОСТІ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОГО ПРОСТОРУ У ЧАСИ ВІЙНИ.

Через російське вторгнення в Україну кардинально змінюється геодемографічна ситуація в країні та вектори розселення українців по території нашої держави. За статистичною інформацією МОМ (Міжнародна організація з міграції), кількість осіб, які отримали статус ВПО складає близько 7 млн. осіб. З них понад 945 тис. осіб мають досвід переміщення попередніх років 2014-2015 року [2,3]. Коли війна мала локальний характер та люди в основному переміщалися зі Сходу держави по території України, зокрема в сусідні регіони та до столиці, їх кількість становила близько 1 млн. 600 тис. осіб [1]. Від 24 лютого 2022 року ці переміщення набули загальнодержавних масштабів. Сьогодні у результаті такої кількості ВПО та зовнішніх мігрантів визначаються нові зміни в розподілі населення по території нашої країни. Усе більше соціальне навантаження відчують регіони з більш «безпечним» територіальним положенням. Відбувається це внаслідок зміни лінії фронту, деокупації територій, віддаленості від лінії бойових дій. У нових місцях проживання ВПО намагаються соціально інтегруватися та отримати певну стабільність: знаходять житло, роботу, віддають дітей до місцевих шкіл та садочків.

За даними звіту Одеського міського управління соціального захисту статус ВПО серед переміщених осіб до регіону за перший рік війни отримало близько 65 тисяч українців. Ще близько 45 тисяч переселенців транзитно перемістилися через залізничний вокзал міста, який є найбільшим серед пунктів перевезення на півдні України. Нами було проведене анонімне опитування серед переселенців, які перемістилися до м. Одеси. Дослідження проводилося у чотирьох адміністративних районах міста. У ході опитування отримано наступну інформацію:

- серед переміщених осіб переважають жінки 818 осіб з 1062 опитаних респондентів;
- у віковій структурі це переважно особи віком від 18-25 років (19) та особи старше 65 років (14%);
- основними чинниками переміщення до м. Одеси за даними опитування виявилися: проживання рідних, друзів, відносна безпека регіону;
- близько 65% опитаних мають вищу освіту, але при цьому 50% на момент дослідження мали статус безробітної особи;
- 81% зазначили, що орендують житло, 14 % проживають у родичів, друзів та лише 5% отримали соціальне житло за допомогою волонтерів. Їх розміщують у хостелах, пансіонатах, монастирях або прихисток надають небайдужі одесити. Ціни на житло для переселенців є більш демократичними та більш доступними ніж у західних регіонах країни;
- за даними опитування на момент початку війни 71% респондентів розмовляли російською мовою, у результаті воєнного вторгнення цей показник скоротився на 16%, ВПО перейшли на спілкування виключно українською, в тому числі в побутті.

Сьогодні найважливішим є перемога України, початок відновлення нашої країни. Звільнення своїх територій від окупації, створення надійних гарантій безпеки від світових партнерів на майбутнє, щоб знову мільйони українців не були змушені переживати сьогоднішні події. Близько 60% ВПО потребують повного відновлення або ремонту своїх будинків, 30% інфраструктури України знищено повністю, 10% відсотків підлягає відновленню. Сьогодні державою створений план по відновленню України, де низка світових країн-лідерів у своєму регіоні допоможуть відновити наші міста та сприяти поверненню мільйонів українців додому.

Список використаних джерел:

1. Еміграція Українського населення. Інститут історії України веб-сайт URL: <http://resource.history.org.ua> (дата звернення 01.06.2023).
2. Кількість біженців у результаті війни росії проти України. MOM: веб-сайт URL: <https://ukraine.iom.int/uk/pro-mom> (дата звернення 04.06.2023).
3. Державна міграційна служба України. веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення 03.06.2023).

**Смирнов Ігор Георгійович, Любіцева Ольга Олександрівна, Гринюк Діана
Юрїївна**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ: ЗМІНА ЗАВДАНЬ У ДОКОВІДНИЙ, КОВІДНИЙ, ПОСТКОВІДНИЙ ПЕРІОДИ, В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС (УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД)

Географія туризму у доковідний період. Географічний вимір овертуризму. Геологістичний підхід до вирішення проблем. Геологістика, як чинник сталого розвитку туристичних destinations в умовах овертуризму. Український досвід у вирішення проблеми овертуризму в destinations (на прикладах Києва та Львова). Географія туризму в період COVID-19. Альтернативний погляд на вплив пандемії на туристичну галузь. Нові форми та зміни в географії туристичного та готельного бізнесу в період COVID-19. Проблеми якості та географії ресторанного бізнесу в туристичних destinations України періоду COVID-19. Географія туризму в пост-ковідний період. Явище відкладеного попиту та його вплив на пост-ковідний розвиток та географію туристичних destinations світу. Нові явища в географії туризму України у пост-ковідний період: виїзний туризм (Мальдіви, Домінікана, Занзібар); в'їзний туризм («арабське літо» 2021 у Києві, Львові; хасиди в Умані); внутрішній туризм (туристично-паломницький проєкт «Camino-Podolico». Особливості розвитку та змін в географії туристичних destinations в Україні в період російської агресії та повійні (на прикладі волонтерського туризму в м.Кам'янці-Подільському). Кам'янець-Подільський як туристична destination (середньовічні фортифікації – Старий замок, Новий замок, міські укріплення (Польська та Руська брами, Башта Стефана Баторія, Кушнірська, Різницька, Слюсарська башти, Вірменський та Турецький бастіони, Кошари Станіслава Августа, мур Гловера), церкви та костели з оборонними дзвіницями (дзвіниця Вірменської церкви, Петропавлівський кафедральний собор з дзвіницею та турецьким мінаретом, Домініканський монастир, Тринітарський та Францисканський костели), відновлені православні церкви). Волонтерський туризм, як можливість розвитку туризму у м.Кам'янці-Подільському в період російсько-української війни та залучення студентів місцевих вишів та коледжів до проведення екскурсій містом та околицями для тимчасово переміщених осіб. Проблеми якості туристичної destination «Кам'янець-Подільський» при відновленні туристичної галузі повійні. Києво-Поділ, як некоронована столиця гетьманської України, - недооцінений туристичний потенціал destination. Києво-Поділ, як туристична destination. Проблеми якості та географії ресурсної бази туристичної destination «Києво-Поділ». Києво-Поділ, як сакральний осередок українських церков XVII-XVIII ст. в стилі українського (козацького) бароко. Зміни в урбаністичній географії Києво-Подолу за декілька століть його існування, як центру

магістратського Києва. Внесок українських гетьманів Самійла Кішки, Петра Конашевича-Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи у сакральну та цивільну розбудову Києво-Подолу. Києво-Поділ: якою має бути актуальна в умовах російсько-української війни тема екскурсії - «Нижнє місто», «Містичний Поділ» чи «Некоронована столиця гетьманської України»?

Воловик Людмила Михайлівна

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ЯК НАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ росії ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна агресія російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року зумовила раптове виникнення низки соціальних ризиків, а саме: загибелі та травмування мирних людей, бідності, знищення, руйнування житла, виробничих, соціальних, інфраструктурних об'єктів, погіршення енерго-, водо-, теплопостачання, обмеження доступу до надання найнеобхідніших соціальних послуг тощо.

Поняття «соціальні ризики» набуло вжитку ще у 20-30 роках ХХ століття. Теорія «соціальних ризиків» полягала в тому, що особі, яка живе за рахунок продажу своєї робочої сили загрожує дві небезпеки. Одна з них – це втрата працездатності в силу різних обставин, друга – безробіття.

Розроблення теорії та методології ризиків започаткували такі автори, як К. Арроу, У. Бек, П. Бернстайн, Е. Гіденс, Р. Гольцман, М. Дуглас, К. Лау, Н. Луман, Г. Марковиц, Ф. Найт, О. Ренн, П. Словік, О. Яницький та інші. В їх працях знайшли відображення загальні на той час уявлення про поняття і сутність ризику як ймовірного явища, що зачіпає різні сфери життєдіяльності людства [1].

Питанням соціальних ризиків присвячені праці відомих українських науковців з Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України О.Крикун, Ю.Когатько, Ю.Клименко, С.Полякова, А.Реут, В. Саріогло, Н. Сітнікової, В.Шишкіна, Л.Черенько та ін.

Нині під соціальним ризиком розуміють низку подій, породжених об'єктивними соціально-значимими причинами [3]. Ознаки соціального ризику носять об'єктивний характер і виникають незалежно від волі людей та завжди впливають на її матеріальний і життєвий рівень.

Українське суспільство перебуває у стані кризового стану. Зруйновані виробничі об'єкти промислового та сільськогосподарського призначення, критична інфраструктура,

транспортна логістика тощо. У зв'язку з цим, лишилися без роботи тисячі осіб, відповідно і без матеріальних статків. Бідність населення стала вкрай важливою проблемою.

За даними науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України вплив війни на бідність домогосподарств України, за оцінками, є значним: рівень бідності зріс з 39,1% у 2021 році до 60,2% у 2022 році [2].

Найбільш вразливими внаслідок війни стали населені пункти, які знаходяться поблизу активних бойових дій, оскільки постраждали від руйнування житла, інфраструктури, раптового переміщення населення, та ті домогосподарства, які залишилися без доходів.

За майже півторарічний період тимчасової окупації росією українських територій наша держава понесла неймовірно великі втрати. Війна змінила всі аспекти життя українців – ринки праці, інфраструктуру населених пунктів, систему охорони здоров'я, соціального захисту, сферу освіти, а до війни деякі економічно розвинені міста перетворилися на безлюдні та зруйновані території.

Мільйони людей страждають як від обстрілів так і наслідків руйнування будівель, об'єктів соціальної інфраструктури, систем життєзабезпечення, втрати нерухомого та іншого майна, зруйнованої виробничої, транспортної, критичної інфраструктури, ускладнення забезпечення населення необхідними комунальними, медичними, соціальними, освітніми послугами тощо.

Практично все населення України позбавлене безпеки свого існування.

Особливого занепокоєння набуває економічний занепад та зростання безробіття внаслідок закриття або фізичного знищення підприємств, зниження їх потужності, розриву економічних зв'язків. Спад виробництва, масове згорання малого і середнього бізнесу, релокація підприємств призвели до широкомасштабного скорочення кількості робочих місць, особливо в регіонах, розташованих у близькості до військових дій.

Системними негативними чинниками погіршення умов життя практично усього населення країни стали відсутність почуття безпеки, погіршенням купівельної спроможності населення внаслідок зменшення реальних доходів, підвищення цін.

Окупанти знищують все і вся, цим самим завдаючи непоправну шкоду довкіллю, стану атмосферного повітря, водних, земельних, лісових ресурсів, знищивши унікальні природні ландшафти, екосистему та завдавши непоправної шкоди довкіллю на багато десятиріч вперед.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березіна С.Б. Соціальні ризики: чинники та напрями мінімізації : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.07. Київ, 2019. С.3-15.
2. Дитяча бідність: прогностні оцінки впливу війни на стан домогосподарств з дітьми.

URL:

<https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Brief%202023%20ukr.pdf> (дата звернення 02.06.2023).

3. Потабенко, Л. В. Соціальні ризики як підстава набуття права на соціальний захист і соціальне страхування. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. Ужгород, 2019. Т. 1. Вип. 58. С.173–176.
4. Якість життя населення України та перші наслідки війни. URL : https://www.idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf (дата звернення 05.06.2023).

ГЕОГРАФИ У ВІЙНІ: ПЕРСОНАЛЬНІ РЕФЛЕКСІЇ Й ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОГЛЯДУ

Дронова Олена Леонідівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІЖ ЗАХІДНИМ НЕОЛІБЕРАЛІЗМОМ ТА РОСІЙСЬКИМ АВТОРИТАРИЗМОМ: ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ТРИГЕР ФОРМУВАННЯ ЗАСАД СПІЛЬНОГО СУСПІЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ

До війни багато робіт українських географів було зосереджено на неоліберальних підходах до міського планування та управління, особливо в посткомуністичних містах (наприклад, Dronova & Brunn, 2018 , Gnatiuk & Melnychuk, 2022). У своїх дослідженнях науковці намагалися пролити світло на невидимі сили, які керують розвитком міст, і на те, як ці сили впливають на містян розкриваючи соціальні, економічні та екологічні наслідки неоліберальної політики, такі як витіснення вразливих верств населення, поява міської нерівності, виснаження природних ресурсів та ін. Активними були пошуки альтернатив, які піднімають на перше місце вимоги та інтереси громади (Dronova, Klyui, & Khomenko, 2021).

Аналіз історичних передумов та реалій розвитку російської імперії дає підставу розуміти, що версія суспільного розвитку за умов авторитаризму та диктатури не є альтернативою. Під час війни, розпочатої у 2014 р. російські сили цілеспрямовано знищують українські міста, війна призводить до масового руйнування житлових будинків та інфраструктури (Mezentsev & Mezentsev, 2022). Вже сьогодні ми усвідомлюємо, що це війна не за ресурси, а за знищення ідентичності української нації. Ще не відомо достовірно, коли закінчатимуться бойові дії та жахливі повітряні атаки, але вже сьогодні необхідно зосереджуватися на можливостях змін суспільного розвитку, які для нас відкривають її наслідки.

Ця війна, яка прийшла в Україну, є каталізатором змін, поштовхом для роздумів, переосмислення та нового, навіть радикального сприйняття питань розвитку. Підходи до розвитку мають базуватися на ідеалах збалансованості і справедливості, саме вони можуть знайти відображення у перепроєктуванні і відновленні територій враховуючи участь громади та збереження природної і культурної спадщини. І ці підходи мають принципово відрізнитися як від західного неолібералізму, так і від російського імперіалізму.

Джеремі Ріфкін (2014) описує кінець ринкового капіталізму, який настає на основі застосування інтернету речей і виникнення нової економічної парадигми глобального спільного суспільного користування (collaborative commons), що формує суспільство з нульовими граничними витратами. Виникнення такого суспільства на громадських спільних

засадах в інформаційну еру не має нічого спільного з соціалізмом радянського періоду. Поступово таке суспільство зароджується сьогодні скрізь за умов еволюції сучасного ринку. Поточна конкуренція між компаніями у сфері постачань підвищує продуктивність, що знижує ціни та витрати до точки, коли граничні витрати стають «майже нульовими». Фактичне виробництво кожної додаткової одиниці продукції після початкових фіксованих витрат (придбання обладнання, технології та всіх інших початкових витрат) зводить її вартість практично до нуля. Це призводить до того, що виготовлення продукції стає майже безкоштовним, тобто відбувається природне зникнення граничних витрат, які формують ринкові прибутки компаній. У ринковій економіці прибуток створюється за рахунок розриву між витратами та ціною, без цього розриву немає фінансового ринку. У таких третинних галузях як видавнича справа, зв'язок, кіно, розваги, цей розрив практично зник. Пропозиція значно перевищує попит, при втраті прибутків вичерпується життєва сила капіталізму. Натомість оживають спільноти, асоціації та кооперативи, які діють на спільних логістичних та інформаційних платформах, займаються виробництвами на основі 3-D друку тощо. Вони служать своїй громаді з інших причин, ніж просто отримання прибутку. Важливішим для них стає створення цінностей, вирішення спільних місцевих (і глобальних) проблем на добровільних засадах.

Сучасне спільне суспільне користування є тією базою, де мільярди людей беруть участь у глибоко соціальних аспектах життя, як-от благодійні, релігійні, чи волонтерські організації, мистецькі та культурні групи, освітні фонди, аматорські спортивні клуби, виробничі та споживчі кооперативи, кредитні спілки, організації охорони здоров'я, краудфандингові спільноти, адвокатські групи та просто ОСББ. Такі горизонтально масштабовані спільноти вже активно руйнують вертикально інтегровані компанії та монополії (McFarland 2023). По суті мова йде про поступовий перехід від ринків збуту до соціальних мереж, від речей у приватній власності до речей, якими діляться і спільно користуються, від особистих інтересів до спільних інтересів та від мрій про власне благополуччя до мрій про збалансоване якісне життя для всіх.

Після перемоги над ворогом і при корінній реконструкції господарства України за умов зростання ролі інформаційної економіки та економіки послуг на фоні потужної діяльності сучасних благодійних та волонтерських фондів для України є шанс, що поступово ми перейдемо до суспільства достатку, а не дефіциту, суспільства, в якому можна вільно ділитися більшістю речей, не переймаючись поверненням інвестицій у постачання товарів. Сприяння переходу до такої економічної парадигми, більш орієнтованої на спільноти та громади, зниження індивідуалістського споживання, зменшення навантаження на довкілля та екологічного сліду, зростання ролі місцевої економіки, а також орієнтація на спільне майно та спільні практики повсякденного життя (Дронова, Нагорний 2021) можна розглядати як процес

деколонізації економіки, суспільства і довкілля (Obeng-Odoom 2021), звільнення як від неолібералізму, так і від олігархату, монополізму та імперіалізму.

Мальчикова Дар'я Сергіївна, Пилипенко Ігор Олегович
Херсонський державний університет

ТРАНСФОРМОВАНЕ ПОВСЯКДЕННЯ ОКУПАЦІЇ: ПЕРСОНАЛЬНА РЕФЛЕКСІЯ І КОЛЕКТИВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Запроваджений з 24 лютого 2022 року воєнний стан в Україні і окупація протягом перших днів війни майже усієї території Херсонської області спричинили багатовекторний вплив на цивільне населення на окупованих територіях. Хоча встановлення окупаційного режиму в Херсоні здійснювалося за найбільш «м'яким» сценарієм, із сподіваннями у швидку колаборацію місцевих жителів, швидке визнання і легітимізацію окупаційної влади, можна виділити такі ключові виклики співіснування містян з окупантами:

- мілітаризація міського простору, відчуття безправності, кричущі порушення прав людини;
- відсутність доставки гуманітарних вантажів, призупинення діяльності місцевого бізнесу, банківської системи і введення в обіг російського рубля;
- ліквідація систем доступу до українського зв'язку і засобів масової інформації, трансформація міської ідентичності і окупація «почуттів»;
- масова міграція населення з окупованого міста.

Тотальний громадянський спротив від перших днів війни став неочікуваним для окупантів. Численні виклики, спричинені спробами окупантів адмініструвати місто та інтегрувати окуповані території до складу росії, населення міста долало непередбачуваними способами, змінюючи свої повсякденні практики і адаптуючи механізми виживання. Під впливом обмежень режиму воєнної окупації населення актуалізувало та виробило специфічні повсякденні практики, зокрема:

- 1) Безпекові практики.
 - використання сховищ, вміння визначати найбільш безпечні місця в квартирі, найбезпечніші маршрути пішохідного і автомобільного пересування (в обхід блокпостів);
 - пристосування робочого і життєвого повсякденного графіку до комендантської години і особливостей роботи соціальних, комунальних установ, закладів сфери обслуговування (переважний режим роботи до 14-15 години дня);
 - перевірка змісту мобільного телефону перед виходом на вулицю і видалення українського патріотичного контенту з папок телефонів, планшетів і ноутбуків;

- відновлення старих телефонів для повсякденного використання з сім-картами телефонних мереж окупантів для поширення інтернету на телефони з українськими сім-картами.

2) Адаптаційні практики. До таких практик, що представляли собою в цілому практики «соціально-економічного виживання», можна віднести:

- практики тотальної економії на продуктах, речах базового вжитку і формування їх запасів;
- зміна соціальних ролей і розширення повсякденної функціональності - до усталених професійних, родинних ролей і обов'язків додається зумовлений викликами воєнного часу, непередбачуваний функціонал;
- практики нетрадиційного використання мобільного банкінгу для отримання готівки в умовах відсутності в обігу достатньої грошової маси і закриття відділень банківських установ;
- соціальна практика колаборації - використання нових соціально-політичних обставин як кар'єрного ліфту та каналу соціальної мобільності тими, хто не планував виїжджати і не хотів обмежуватися рамками фізичного виживання.

3) Альтруїстичні практики доброчинності, волонтерства і підтримки:

- практики безпосередньої волонтерської допомоги (переказ коштів, передавання продуктів, медикаментів, речей);
- практики координації волонтерського руху і організації волонтерських центрів;
- практики волонтерської інформаційно-комунікаційної підтримки - надання з особистого роутера/мобільного пристрою вільного відкритого доступу до інтернету в умовах ліквідації або обмеження доступу з боку окупантів, допомога іншим в опанування цифрових технологій.

4) Комунікаційно-інфраструктурні і практики. Для застосування і поширення таких практик надважливими виявилися цифрові компетентності населення. В числі провідних повсякденних практик такі:

- використання внутрішнього роумінгу національних мереж України;
- вироблення навичок використання цифрових картографічних застосунків, необхідних під час самостійної евакуації будь-яким маршрутом;
- максимальний перехід на дистанційний режим роботи;
- створення різноманітних локальних каналів кризової комунікації і моральної підтримки в соціальних мережах.

Зауважимо, що в стані активної фази бойових дій під час сучасного широкомасштабної військової інтервенції росії, саме така трансформація повсякденних практик населення стала

підґрунтям механізмів виживання, підтримки морального духу та забезпечення громадянського опору.

Бобир Владислав Олександрович

Інститут географії НАН України

ГЕОПОЛІТИЧНІ ДИСКУРСИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Географічна ідентичність як динамічний феномен невіддільний від соціального й історичного контексту. Це результат постійної взаємодії між спільнотою та простором, який займає ця спільнота. Відповідно, можливо розглядати ідентичність як складову різноманітних просторових процесів, у тому числі геополітичних. Як зазначає, Р. Kurešić, ідентичність, як динамічна категорія, впливає на формування дискурсу, а дискурс сформований під впливом ідентичності впливає на зміни в ідентичності. [5]

Таким чином, в умовах війни в Україні значну роль має дослідження взаємовпливів ідентичності та геополітичних дискурсів. Зокрема, варто виділити наступні дискурси:

- Дискурс євроатлантичної інтеграції, включаючи єврооптимізм та євроскептицизм
- Постколоніальний дискурс, включаючи питання щодо того чи вважати українську ідентичність постколоніальною через колишню належність до Австро-Угорської та Російської колоніальних імперій
- Пост-радянський та пост-комуністичний дискурс, що включає в себе ролі спадщини СРСР в українському суспільстві
- Дискурс геополітичного протистояння з РФ
- Безпековий дискурс щодо місця України у глобальній архітектурі безпеки та досягнення сталого миру

Актуальним для України є і політичні дискурси, пов'язані з ідентичністю в пострадянському просторі. В цій площині вартим уваги є досвід геополітичного дискурсу Естонії, у якому бачення старої національної держави як кордону західної цивілізації протиставляється баченню нової багатонаціональної держави в якості воріт. Це була модель орієнтованої на Захід етнічної держави з розділеним суспільством, суперечливим баченням певних питань, ускладненим протидією з боку євроскептиків. [3]

Важливими при дослідженні взаємозв'язків ідентичності та геополітичного дискурсу в Україні є врахування такого явища, як «негативна ідентичність», тобто самовизначення через заперечення цінностей Іншого. [2] Значну роль це відіграє саме у контексті війни, оскільки війна включає в себе і протистояння ідентичності та світогляду. Щодо геополітичного

протистояння з РФ, одним з потенційних напрямів дослідження є дослідження досвіду протистояння США та СРСР у роки Холодної Війни. Так, у США існував дискурс США як полярної протилежності СРСР. [4]

Чималий інтерес також становить ревізія дискурсу “націоналізму” XIX-XX ст., представленого насамперед у працях М.Міхновського та Д.Донцова. Викладені в них імперативи зовнішньої політики та цивілізаційної приналежності, незважаючи на дискусійність окремих положень, набувають особливої актуальності у протидії наративам радянської та російської ідеології, визначенні автентичного українського шляху та підтримці європейської інтеграції.

Дослідження таких дискурсів може слугувати основою для консолідації українського суспільства у контексті глобальних викликів, формування державної інформаційної політики тощо.

Список використаних джерел:

Артюмова, Є. С. (2012). Геополітичний дискурс європейської інтеграції. Політологічні записки, (6).

Нагорна, Л. П. (2008). Регіональна ідентичність: український контекст. ІПіЕНД ім. ІФ Кураса НАН України.

Berg, E. (1999). Writing Post-Soviet Estonia onto the Modern World. Working paper, Copenhagen Peace Research Institute, (September 18, 2000).

Dittmer, J., & Bos, D. (2019). Popular culture, geopolitics, and identity. Rowman & Littlefield.

Kurečić, P. (2015). Identity and discourse in critical geopolitics: A framework for analysis. Society & Technology Book of Papers, 2.

Пугач Сергій Олександрович

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЗНАЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ / ГЕОГРАФІВ У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ / КІБЕРВІЙНІ

Україна сьогодні переживає широкомасштабне військове вторгнення росії. Воно проявляється як у фізичному захопленні населених пунктів та території по всій країні, так і у постійних кібератаках на критично важливі служби та інфраструктуру. Однією із складових кібервійни є інформаційна війна проти України, яка почалася ще задовго до 2014 р.

Існує дві протилежні думки на роль медіа (соціальних мереж) у війні. Ми розглядаємо війну у широкому значенні цього слова: фізичне знищення противника, інформаційна війна, економічна війна, дипломатична та ін.

Перший підхід: соціальні медіа самі по собі не здатні спровокувати масштабні зміни, але вони можуть зіграти свою роль у загальній дестабілізації ситуації на певних територіях. Ця думка переважає на заході, й соціальні мережі розглядаються у ролі своєрідних тригерів, які здатні лише загострити вже наявні суспільні проблеми.

Другий підхід передбачає якщо не провідну, то принаймні співставну з активними бойовими діями, роль інформаційного простру у війні. Такого підходу дотримуються у росії, де більшість населення перебуває у «інформаційній бульбашці».

Має місце й інше твердження: за допомогою соціальних мереж можна стабілізувати ситуацію, мінімізувати негативні наслідки регіональних та локальних соціально-економічних проблем та конфліктів, сприяти розвитку патріотизму, поширювати корисні імперативи тощо. Основою цього повинно стати активна присутність (моніторинг) органів влади, місцевого самоврядування, громадських активістів у соціальних мережах.

Яка ж роль географічної спільноти у сучасній російсько-українській кібервійні? Що ми можемо зробити для перемоги? Ось, на нашу думку, перелік основних напрямів, де географи можуть та повинні реалізовувати себе:

- дотримання елементарних правил медіаграмотності та інформаційної гігієни;
- пояснення у інформаційному просторі саме географами поточної ситуації за допомогою карт;
- ширше використання космознімків для досліджень та фіксації наслідків війни;
- розвіювання фейків за фотографіями та відео на основі просторової ідентифікації.
- мінімізації негативного впливу пропаганди, у першу чергу на місцевому локальному рівні;
- участь у різноманітних проектах кібербезпеки (наприклад StopRussiaChannel | MRIYA);
- підтримка проекту «Stop Mapaganda! Інформаційна деокупація України»;
- доведення до широкого загалу важливості географії та її значення для війни, формування патріотичної свідомості;
- ініціювання знищення російських маркерів на території України (у першу чергу перейменування вулиць);
- знайти у собі сили протидіяти російській пропаганді та знищувати у собі колоніальну свідомість.

Інформаційна складова є важливою невід'ємною частиною російсько-української війни, у яку задіяні усі ми. Для ефективної протидії російській пропаганді в українському суспільстві слід значно підвищити рівень медіаграмотності, зокрема її географічної складової.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Туризм, як одна зі значимих галузей господарського комплексу України дає поштовх до розвитку різноманітних структурних складових інфраструктури. Економічний та соціальний вплив туристичної галузі всебічний: збільшення місцевих доходів; розвиток виробничої та соціальної інфраструктури у туристичних центрах; розвиток галузей, пов'язаних з наданням туристичних послуг та виробництвом туристичних товарів; сприяння культурного розвитку та народних промислів; створення робочих місць. Однак у складних суспільно-політичних умовах туризм зменшив оберт своєї функціонування (табл. 1).

Надходження до бюджету України від туристичної сфери у 2022 р. загалом становила близько 30% (за даними ДАРТ). Прогнозна оцінка надходжень у 2023 р. складатиме не більше 10 % від попереднього показника. Відповідно про фінансування туристичної інфраструктури за таких показників мова йти не може, держава недоотримає значну кількість податків.

Пандемія COVID та війна в Україні привели туристичну сферу до збитковості. Основними причинами цього явища стали: 1) зростання витрат та зменшення доходів населення; 2) обмеження у виїзді за кордон (військовослужбовців, переважна більшість осіб чоловічої статі ...); 3) зменшення туристичних прибуттів до країни; 4) припинення роботи туристичних фірм та переорієнтація окремих на волонтерську роботу та популяризацію різноманітних соціальних проєктів; 5) «переселення» туристичних офісів (близько 10 %) за кордон.

Україна втратила цілі сегменти туризму – це призупинення в'їзного туризму, а разом з ним ділового сегменту у вигляді проведення конгресів, конференцій, тренінгів, семінарів, що складали значну частку доходів туристичної сфери і наразі є майже неможливим через високий рівень небезпеки у основних ділових центрах України (Київ, Харків, Дніпро, Одеса). Значною проблемою для ділового туризму є й відсутність авіасполучення. Прогнозна оцінка відродження МІСЕ, базується на умові проведення великих подій, ініційованих країнами-партнерами України по її відбудові після війни. Стосовно в'їзного туризму – то за рік після закінчення війни Україна буде у топ-5 країн світу для відвідування (Getty Images).

Зараз діяльність таких закладів туристичної інфраструктури, як готелі знаходяться майже на паузі, навіть у локаціях, де заповнені тимчасово переміщеними особами (це дозволяє окремим категоріям готелів не закриватись повністю). Однак, у перші тижні та місяці російсько-української війни готельний бізнес у західних регіонах країни отримав дохід більший, аніж за увесь попередній рік, рівень завантаженості часто сягав більше 100%. Стосовно міських готелів на весняний період 2023 року – то вони пересічно завантажені лише

на 10-15%, основними їх постояльцями залишаються представники різноманітних міжнародних організацій та внутрішній турист. Найбільше «страждають» готелі з великим номерним фондом (більше 100 номерів). Професійні готельєри, ресторатори, власники туристичних фірм з півдня та центру їдуть до інших країн в пошуках роботи. Їх повернення залежить від того, наскільки довго триватиме війна. Якщо рік і довше – значна частина тих, хто знайшов роботу за кордоном, буде вирішувати: повертатись до України чи розвивати туристичну сферу у країнах-прихистках українського бізнесу.

Туристичні подорожі в Україні сьогодні розглядаються як спосіб короточасної психологічної реабілітації, особливо для населення тих регіонів, які щоденно піддаються обстрілам, чи навіть довгою тривалістю повітряних тривог. Тому діяльність туристичної сфери має бути зорієнтована на внутрішнього туриста та основними регіонами з надання таких послуг залишаються Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська та Львівські області.

Низка впливових організацій – таких як Державне агентство з розвитку туризму (ДАРТ) продовжує популяризувати Україну, як туристичну дестинацію за кордоном, а також здійснює інформування внутрішнього туриста про певні обмеження щодо відвідування туристичних об'єктів. Статистичні дані, оприлюднені ДАРТ свідчать про те, що навіть в таких умовах українці продовжують пізнавати та відкривати для себе окремі туристично-привабливі регіони нашої країни. Поступово відновлюється також і виїзний туризм. Переважно жінки з дітьми подорожують за популярними напрямками (Туреччина, Єгипет) з вильотом із Сучави та Ясс, Кишинєва, Кракова.

Закінчення війни, швидке відновлення інфраструктури та загального рівня життя в країні, реалізація масштабної маркетингової кампанії на зовнішніх ринках суттєво вплине на зростання туристичних потоків в'їзного й виїзного напрямку. Туристична галузь неминуче буде однією з найбільш прибуткових в Україні.

Омельченко Наталя В'ячеславівна

Херсонський державний університет

ВИЇЗД ХЕРСОНЦІВ З ОКУПАЦІЇ: ГРУЗИНСЬКИЙ МАРШРУТ

Географічне розташування Херсонської області стало однією з передумов захоплення її території в перші дні війни. Вже другий рік Херсонщина потерпає від жорстокості росії, витримуючи окупацію та контрбатарейні битви збройних сил України з російськими загарбниками в межах території області.

Мільйони людей в Україні покинули свої домівки через війну, однак ситуація з окупованими територіями такими, як Херсонська область, є досить складною щодо відносно

безпечних шляхів евакуації. Внаслідок антигуманних дій російської армії, український уряд з початку війни не мав можливості відкрити жодного зеленого коридору для виїзду людей. Значний тиск з боку російських військових на населення окупованих територій став поштовхом до ризикованої вимушеної міграції мешканців регіону. Навесні 2022 року люди масово виїжджали з окупованих територій, не маючи жодних гарантій щодо їхньої безпеки. Головними напрямками для самостійної евакуації населення став український шлях та шлях через анексований Крим. Обидва напрямки виїзду людей виявились надзвичайно важкими як фізично, так і морально. Якщо у випадку з північним маршрутом, в бік вільної України, виїжджаючи люди стикались з безліччю блок-постів окупантів, мінливістю маршрутів та спеціально встановленими вибуховими пристроями в межах контрольованої ворогом території, то південний напрямок був небезпечний через свій маршрут та безпосередній контакт з військовими росіянами, працівниками федеральної служби безпеки росії тощо.

Травень 2022 року виявився складним періодом для виїзду населення українським шляхом часто через необґрунтовані заборони проїзду з боку окупантів, тому все більше людей обирали південний маршрут порятунку.

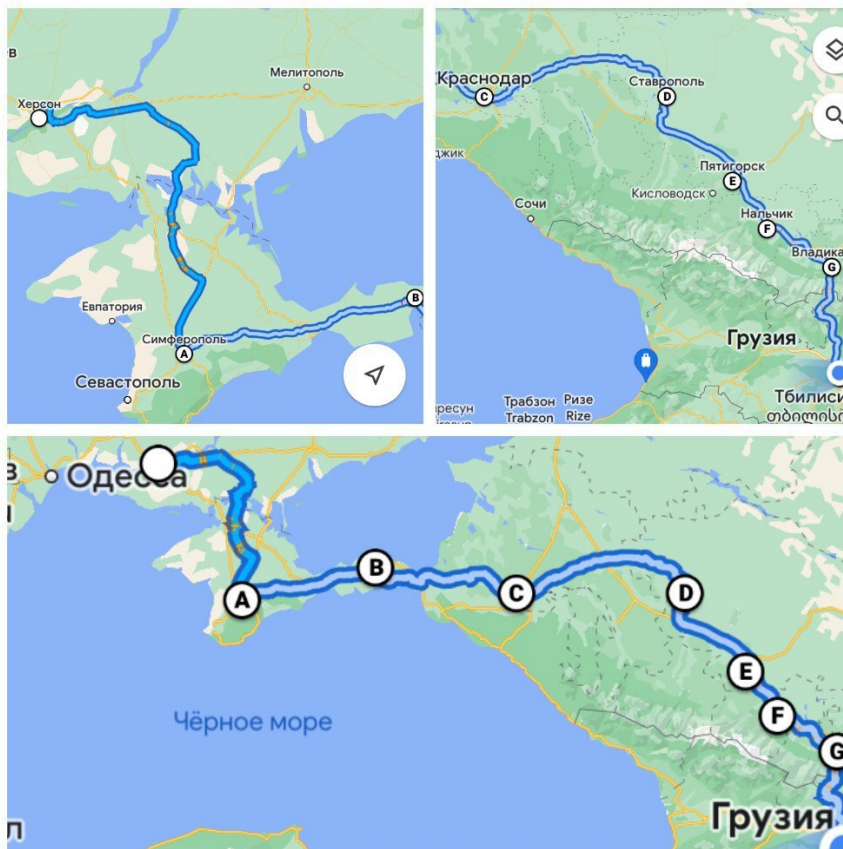
Виїзд через анексований Крим відбувався впродовж 2 днів та складався умовно з 3 етапів. Перш за все ті, хто наважився на таку евакуацію мали пройти біля 10 блок-постів до КПП «Чонгар», де відбувалось так зване проходження границі або митний контроль. На кожному російському блок-посту необхідно було зупинитись та надати особисті документи виїжджаючого, вибірково перевірялися мобільні телефони пасажирів, а усі чоловіки піддавались більш ретельному огляду, зокрема ті, хто мали татуювання. Деякі російські військові могли задавати доволі безглузді запитання на кшталт «Як ваші справи?», «Чи є якісь побажання?» і т.п.

Наступним етапом південного маршруту виїзду було пішохідне проходження границі та проїзд через територію анексованої Автономної республіки Крим. Тривалість митного контролю на пропускному пункті «Чонгар» в середньому складала 10-12 годин, що обумовлено навмисними виснажливими діями з боку російських прикордонників та працівників спецслужби. Всі чоловіки, хто проходив самостійну евакуацію цим шляхом, піддавались допитам та інколи значному пресингу. Найпопулярнішими питаннями працівників ФСБ, окрім ідентифікуючих особистість, були «Як ви відноситеся до спеціальної операції?», «Чи є знайомі в правоохоронних органах?», «Що вам відомо про АТО?», «Коли відзначається день перемоги?» тощо. Жінки і діти зазнавали меншого тиску та більш швидко проходили контроль.

Дорога через анексований Крим була вільна, без перевірок. Першим великим населеним пунктом даного маршруту було м.Сімферополь (рис.1), далі – м.Керч та переїзд через

Керченську протоку, побудованим росією Кримським мостом. Відстань з Херсону до Керчі майже 500 км та близько 15 годин у дорозі замість 7.

Рис.1 Південний (грузинський) маршрут самостійної евакуації населення Херсонської області (○Херсон (пункт відправлення); А-Сімферополь; В-Керч; С-Краснодар; D-Ставрополь; Е- П'ятигорськ; F-Нальчик; G-Владикавказ; ●Тбілісі (пункт призначення))

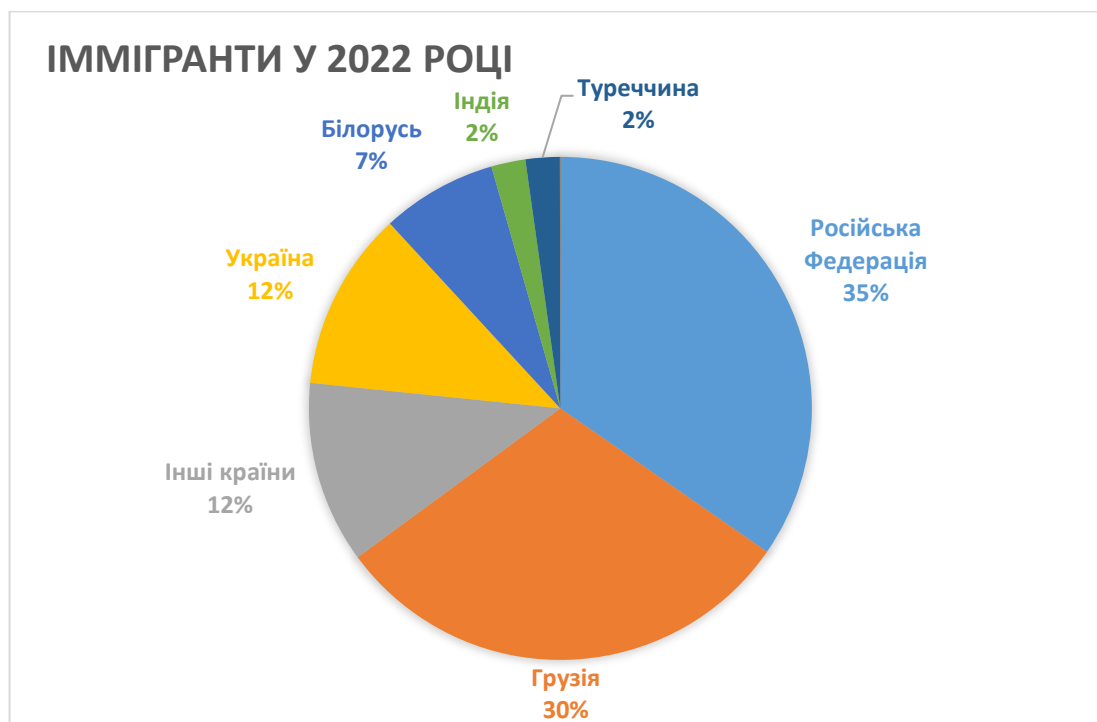
*побудовано автором у налаштуваннях Google Maps

Значна частина маршруту пролягала територією росії зокрема через щонайменше 5 великих та середніх міст (рис.1). Доїхавши до Кабардино-Балкарської Республіки (м.Нальчик), необхідно було пройти ще один паспортний контроль, огляд особистих речей та «бесіду». На цьому пункті спілкування відбувалось як з чоловіками, так і з жінками. Головним питанням було «Мета візиту?». Останній блок-пост був перед в'їздом на територію Республіки Північна Осетія у м.Владикавказ, де контроль пройшов швидко та без допитів.

Перетин кордону між росією та Грузією був досить тривалий за часом, переважно через прискіпливу роботу російських прикордонників, які іноді вдавались до погроз у бік виїжджаючих людей та роботу працівників спецслужби. Зважаючи на те, що приблизно 18% території Грузії окуповані росією, зокрема захоплена територія включає всю Абхазію та регіон Південна Осетія, який складається з північної частини Шида Картлі, східних частин Імереті та Рача-Лечхумі і Квемо Сванеті, а також частини західної Мцхета-Мтіанеті, момент зустрічі з грузинськими прикордонниками дуже контрастував з російськими [2].

Після російського вторгнення в Україну в 2022 році Грузія стала однією з головних країн-реципієнтів як українців, так і росіян. При чому українські біженці використовують Грузію не лише як транзитну країну, а й як пункт призначення (Рис.2). Станом на листопад 2022 року в країні залишилося близько 25 тисяч українців і кількість їх зростає. За даними Національної служби статистики Грузії населення країни на 1 січня 2023 року склало 3 736400 осіб – на 1,3% більше, ніж у минулому році. Таке збільшення кількості населення обумовлено саме міграційними процесами, тому що статистика смертності у 2023 році переважала над народжуваністю [1].

Рис.2 Структура імміграції населення в Грузії, 2022 рік [1]

Безумовно, виникнення такого руйнівного суспільно-політичного явища як війна в межах територій Грузії та України, значним чином вплинуло на сприйняття українських біженців грузинським народом. Доброзичливість та відкритість грузинів сприяє дійсно великій міграції у цю країну. Крім того, у межах Грузії діє безвізовий режим для громадян України (з лютого 2023 року уряд Грузії подовжив термін перебування українців до 2 років) та країн СНД (є можливість знаходитися один рік), частково відсутні мовний бар'єр з місцевим населенням та значні релігійні розбіжності (східно-православні християни – 83,4% [2]), присутні зрозумілі умови ведення бізнесу та оподаткування, низький рівень злочинності та корупції, унікальні природні ресурси тощо.

Міграційні потоки українських біженців та втікаючих від мобілізації росіян значним чином вплинули на економіку Грузії, яка зросла до найвищого рівня за останні роки завдяки припливу російського бізнесу, фахівців з інформаційних, комунікаційних технологій і грошових переказів. Таке зростання може бути тимчасовим, і умови можуть легко змінитися залежно від майбутніх подій. Тим часом мігранти створюють додатковий тиск на ресурси в

Грузії, яка має значну кількість власних переміщених громадян – після російської окупації Абхазії та Південної Осетії у 2008 році – які продовжують потребувати державної підтримки [2]. Наразі загострюється суспільно-політична ситуація в країні через приплив росіян та неоднозначну геополітичну позицію уряду Грузії, зокрема правлячої партії «Грузинська мрія», що викликає певне занепокоєння серед деяких грузинів, провокує акції протесту і т.д.

Список використаних джерел:

1. National statistics office of Georgia [Режим доступу]: <https://www.geostat.ge/en>

2. The World Factbook [Електронний ресурс] // Central Intelligence Agency. – 2023. –

Режим доступу до ресурса: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/georgia/#people-and-society>

ЗМІНИ ЗМІСТУ І ЗАВДАНЬ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ВІЙНИ Й У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Маруняк Євгенія Олександрівна, Лісовський Сергій

Інститут географії НАН України

ПЕРЕДУМОВИ ТА ВИКЛИКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ДЛЯ ЧОГО ПОТРІБНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА?

У 2022 році чимало експертів з різних країн світу констатували неминучість повномасштабного нападу росії на Україну. Глобальні та регіональні ризики й трансформації, що були спричинені військовою агресією є численними та відчутними, і, очевидно залишаться такими у довгостроковій перспективі. Водночас, питання внутрішніх передумов, що склалися в Україні напередодні війни, та стали чинниками, що негативно вплинули на рівень обороноздатності країни, єдності українського народу, ступінь довіри до держави та її інститутів, залишається відкритим. І тут можна вести мову про декілька контекстів.

Першим з них є історичний. Сторіччями російська держава демонструвала ворожість та намагання докорінного знищення української ідентичності. Мова карти і літописів активно знищувалась та спотворювалась, українська ж мова, як така опинилась під заборонаю. У радянський період до цього додалися спроби формування квазієдності народів та полювання на т.з. «націоналістів». Тож зрештою, війни, Голодомор, перебування у складі різних імперій обумовили певну специфіку регіонів, що зрештою сформували незалежну Україну. В останні десятиріччя і російські політтехнологи і місцева «п'ята колона» москви наполегливо поширювали свої сфальшовані наративи щодо непереборних протиріч у відносинах Сходу і Заходу України, відсутності внутрішнього стрижня, що об'єднує усіх українців у єдиний народ.

Другий контекст – науково-освітній. Тривалий час в Україні зберігалась інерція щодо культивування ідеології «сім'ї братніх народів», першочерговість співробітництва з сусідньою державою, що підтримувалось реліктами радянської ідеології, простими механізмами взаємодії та відносною подібністю соціально економічних умов.

Третій, та ймовірно такий, що мав найбільший вплив на розвиток подій, політичний контекст. Тривалий час перебування в статусі «республіки» звів нанівець державницьке мислення політичних еліт. Події, що відбулись після підписання Біловезької угоди, неоднозначно сприймалися серед колишнього керівництва комуністичної партії, промислового лоббі, які де-факто зберігали важелі впливу навіть в умовах переходу до ринкової економіки.

Тож, практично до 2004 року та Помаранчевої революції, загрози російської агресії замовчувались та ігнорувались. Крім того, темпи реформування законодавчої дуже різнились за секторами, мали місце постійні коливання «векторності» між ЄС та СНД.

Саме цими причинами значною мірою було зумовлено те що, лише у 2001 році світ побачила «Концепція державної регіональної політики України», ще пізніше – перша стратегія державного регіонального розвитку, що сприяла наступній розробці власних стратегій у регіонах України. Стратегія сталого розвитку України, яка також могла би виконувати функцію державотворчого документу була затверджена лише у 2015 р. Крім можливої критики згаданих документів з точки зору їх змісту, відповідності українським реаліям та можливостей практичної імплементації, це підкреслює той факт, що протягом десятирічч розвиток регіонів відбувався спорадично, без урахування геополітичних та гео економічних чинників та переважно у відповідності до вузьких інтересів так званих «регіональних еліт». Наслідки на різних рівнях відомі. Розчарування досягненнями обох революцій, протиріччя рефлексії східних та західних регіонів, несформованість та нествердженість національних цінностей суттєво послабили позиції України у глобальному вимірі, що стало критичним на тлі зростання тоталітарного російського режиму.

Завершення війни в Україні має окреслити новий етап розвитку держави. Разом з низкою позитивних імплікацій будуть виникати і нові виклики. Крім того, одним з них залишатиметься північне сусідство. Відповідно, необхідною умовою відновлення є зміна підходів до розвитку громад та регіонів, донесення та реалізація візії, яка дозволить територіям стати резильєнтними та успішними в умовах глобальних змін.

Гукалова Ірина Володимирівна

Інститут географії НАН України

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОСТОРОВИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Соціальні аспекти російсько-української війни перебувають у затінку інших досліджень її наслідків, адже війна триває і до її закінчення важко казати про точні людські втрати, глибину демографічних зрушень, зміну умов та рівня життя людей. Між тим, саме соціальні зміни є найбільш вражаючими, адже йдеться про людський потенціал України, яка на фоні довоєнних від’ємних демографічних трендів почала дуже стрімко втрачати населення як безпосередньо через його загибель внаслідок бойових дій і ракетно-шахедного терору, так і через значний міграційний відтік, відкладання народжень і негативний вплив на стан здоров’я особливостей перебігу війни.

Географія якості життя населення у регіонах держави на очах змінюється. Системними чинниками погіршення якості життя є постійна загроза самому життю, яка загалом зменшується із сходу на захід України; звуження джерел доходів населення, зниження купівельної спроможності через підвищення цін, порушення у логістиці і тимчасові перебої з товарами першої необхідності; релокації бізнесу і вичерпання його фінансових резервів; перебої у постачанні електроенергії, води та тепла; загрози чи реальність втрат житла; ускладнення в отриманні медичних, освітніх та інших соціальних послуг тощо. Це докорінним чином трансформує демографічну тектоніку, життєві стратегії та моделі поведінки людей, трансформує економіку та змінює територіальні особливості її розвитку.

Знелюднення прилеглих до зон бойових дій регіонів України і загрози неповернення насамперед молоді створює виклики як для регіонів виїзду, так і регіонів в'їзду мігрантів. Для багатьох мільйонів українців європейська інтеграція вже вимушено відбулася «в індивідуальному форматі», а не в тому, який Україна заслужила, коли отримала статус кандидата на вступ в ЄС.

Є об'єктивні ознаки занепаду багатьох міст на сході країни, причому ці процеси мають незворотній характер. Якщо раніше основні економічні потужності зосереджувалися у східних регіонах (там і в Києві проживало найбільш урбанізоване населення), то зараз ситуація значно змінюється і буде змінюватися далі. Це ніяк не означає, що автоматично буде зростати рівень урбанізації західних регіонів і там будуть більш стрімко формуватися міські агломерації на кшталт пострадянських індустріальних міст. Знаходять прояв інші тенденції: відчувається формування тренду м'якої деурбанізації, тобто виходу великих груп населення з філософії життя у багатоповерхівках у мегаполісі до інших типів урбаністичної культури, яка донедавна асоціювалася із затишними західноукраїнськими містами, значний відтік людей у сільську місцевість, зокрема тих, хто може працювати дистанційно.

Проте картина про сьогоденні суспільно-географічні процеси та явища, яку ми собі уявляємо, є достатньо хиткою. Тому питання вивчення геопросторових особливостей розвитку українського суспільства і природи протягом війни і після її закінчення, має знаходитися у постійному фокусі уваги.

Не слід забувати, що аналізуючи російсько-українську війну, розглядається високотехнологічне військове та інформаційно-психологічне протистояння багатьох держав і політичних гравців, соціальні наслідки якого присутні на різних просторових рівнях спостереження і методологічно мають бути виокремлені в географічному аналізі і синтезі. В першу чергу мусимо позначити тренди і тенденції, які сформувалися перебігом війни і матимуть вирішальне значення для переформатування карти України в її людському, економічному, інфраструктурному, культурно-духовному, екологічному вимірах. Дуже шкода, що при цьому відсутня можливість спиратися на дані актуального перепису населення, який

мав би бути проведеним давно, але Україна не змогла його організувати. Але значення соціологічних обстежень буде значно зростати і має стати обов'язковим джерелом отримання даних для географів.

Барановський Микола Олександрович

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

РОЛЬ І ЗАВДАННЯ ГЕОГРАФІЙ В ОБҐРУНТУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ: КЕЙС ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Прикордонні території завжди належали до важливих об'єктів державної регіональної політики. В умовах війни проблеми та перспективи їхнього розвитку набувають особливої актуальності. Якою має бути стратегія розвитку цих територій на найближчу перспективу, що потрібно зробити на загальнодержавному та регіональному рівнях, аби ці території не перетворилися на «демографічну» та «економічну» пустелю? Пошук відповіді на ці запитання є одним із тих нових завдань, які постали перед географічною наукою в умовах війни і які не втратять своєї актуальності в повоєнний період.

Окремі території Чернігівської області зазнали часткової окупації вже в перший день повномасштабного вторгнення росії. Активний спротив Збройних сил України змусив країну-агресора відступити за межі Чернігівщини. Однак поселення прикордонних з росією територіальних громад досі зазнають постійних обстрілів, що змушує їх мешканців переселятися на більш безпечні території. У цих малолюдних поселеннях затухає економічне життя, ускладняється доступ населення до базових послуг, що загалом формує передумови для втрати державою соціального контролю над цими територіями. Нині до територій з безпековими обмеженнями для розвитку належить 14 громад Чернігівської області. Вони або безпосередньо межують з росією чи білоруссю, або частково чи повністю розміщуються у 30-км зоні доступності до державного кордону України. Загалом прикордонні громади займають майже третину області, в них проживає кожен п'ятий мешканець регіону, вони є найпроблемнішими територіями Чернігівщини.

Життя в умовах воєнного стану потребує пошуку нових інструментів регіональної політики для підтримки тих територій, для яких сусідство з країною-агресором є джерелом постійної загрози. Йдеться як про Чернігівську область загалом, так і про її прикордонні територіальні громади. Вже зараз зрозуміло, що Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року потребує кардинального оновлення, оскільки: по-перше, погіршилося географічне положення регіону; по-друге, фактично втратили свій статус міжнародні транспортні коридори (Київ-Москва, Київ-Санкт-Петербург, Чернігів-Гомель,

Бахмач-Сновськ-Гомель); по-третє, знизилася інвестиційна привабливість регіону та ускладнилися умови для розвитку бізнесу.

Для активізації відбудови регіону Чернігівська ОВА розробила законопроект зі створення спеціальної економічної зони, який досі не отримав підтримки з боку вищого законодавчого органу країни. На рівні управлінських структур області немає чіткого бачення розвитку найбільш відсталої в економічному плані північно-східної частини регіону. Відсутнє також розуміння планів розвитку регіону, окремих територіальних громад в умовах втрати областю головних транзитних функцій.

До розв'язання окреслених проблем розвитку Чернігівської області, її прикордонних територій мають долучитися представники географічної науки. Корисними та актуальними будуть їхні напрацювання щодо: 1) оновлення стратегії сталого розвитку регіону на період до 2027 року; 2) розроблення планів відновлення та розвитку територіальних громад; 3) формування концепції розвитку північно-східного субрегіону області; 4) розроблення стратегії розвитку прикордонних територій; 5) визначення управлінських, податкових і фінансових інструментів для активізації розвитку бізнесу та залучення інвестиційних ресурсів.

Заблотовська Наталія Василівна, Кондурян Владислав Ярославович

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

НОВІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД ФАХІВЦЯМИ ІЗ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження населення в усі часи було важливим напрямом географічних досліджень. Саме через кількісні та якісні характеристики мешканців науковці могли чітко оцінити загальні тенденції, що відбуваються в суспільстві. Надто, коли дані характеристики ми оцінюємо у просторовому відношенні, в розрізі найнижчих адміністративних складових. Зрозуміло, що така складна система як геодемографічний процес потребує ґрунтового розуміння особливостей його формування та, що не менш важливо, широкої статистичної бази даних. Такі передумови стояли перед географами у мирні часи, а з початком активної фази військової агресії вони лише посилилися додатковими ускладнюючими факторами.

Геодемографічні дослідження – один із напрямків суспільної географії котрий з одного боку дасть найболючіші результати, а з іншого – відіграє роль фундаменту для подальшого соціально-економічного відновлення держави. Враховуючи, і без того депопуляційні процеси які фіксувалися в Україні останні десятиліття, наразі ми можемо лише здогадуватися про прямі та приховані демогеографічні втрати. Серед них і зростання смертності та її невраховані показники, і примусова міграція та депортація із непередбачуваними перспективами

повернення мігрантів, і деформація статевовікового складу населення посилена погіршенням якісних характеристик його фізичного стану. І все це нам потрібно буде комплексно вивчити, спрогнозувати подальші тенденції та розробити основні рекомендації демографічної політики в повоєнній державі. І лише на основі отриманих даних можна буде говорити про подальшу її відбудову. Адже саме з них ми будемо розуміти кількість та якість трудових ресурсів, рівень соціально-демографічного навантаження на бюджетну сферу, першочергові напрямки реконструкції системи розселення, тощо.

Але розуміння мети та завдань геодемографічних досліджень недостатньо. Проблема посилюється відсутністю первинної статистичної інформації. І тут варто зауважити на трьох проблемних напрямках. Перша проблема (більш тривала) сягає своїм корінням 2001 року, коли було проведено перший та ,наразі, останній Всеукраїнський перепис населення. Минуло понад 20 років, народилося нове покоління українців і події, що відбуваються в державі показують нагальну необхідність проведення нового. Друга – пов’язана із незавершеною реформою децентралізації та специфікою роботи Державної служби статистики України. Є нагальна потреба у комплексі первинних статистичних даних на локальному рівні. Та третя проблема – втрачений безперервний ланцюг динаміки демографічних показників, що пов’язано із активними бойовими діями. Рух вимушено переміщених осіб не був передбачений існуючими методиками фіксації демографічних показників і це призведе до втрати, або ж дубляжу інформації.

Як бачимо, післявоєнне відновлення України потребує цілеспрямованого, скооперованого та науково обґрунтованого співробітництва усіх галузей науки та органів управління.

Мельничук Анатолій Леонідович, Гнатюк Світлана Сергіївна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ: ГІС-ІНСТРУМЕНТИ

Понад 3 місяці з 24 лютого 2022 р. триває широкомасштабний напад РФ на Україну. Бойові дії розгортались широкими фронтами на півночі, сході та півдні України. Регіони та територіальні громади зазнали небачених, після II Світової війни у Європі, руйнувань. Масштабного враження зазнали населені пункти, інфраструктура, промислові об’єкти, довкілля.

	Територіальний масштаб	Масштаб людської діяльності	Людський масштаб
Враження через масштабний напад Росії широким фронтом	- Вражені найбільші центри розвитку Київ та Харків їх метрополії їх регіональна зв'язаність - Великі середні малі міста і села на ключових напрямках вторгнення - Вражене довкілля	Зупинена економіка Обмеження мобільності населення і одночасно масова міграція Комунікації, логістика, транспортна інфраструктура	Депортації Викрадення Катування полонених і цивільного населення Заборона переїзду Голод Відсутність житла Масове знищення цивільного населення Нелюдські умови для вразливих груп населення

Гостро постала проблема підготовки умов до швидкого та масштабного відновлення країни. Одним з ключових завдань чого є відбудова міст, як нових модерних поселень із збереженою культурною та історичною пам'яттю.

Крім обліку і оцінки втрат є потреба у просторовому впорядкуванню такої бази даних.

Реалізовані проєкти спрямовані на супровід відновлення зруйнованої інфраструктури у Донецькій і Луганській областях у період до широкомасштабного наступу рф дозволили нам швидко долучитись до оцінки руйнувань під час гарячої фази війни 2022 р. та просторового впорядкування цих даних.

Ми розробили інструмент, який може стати однією з основ поствоєнного дискурсу щодо відбудови території як цілісної системи, залучення до нього не лише чиновників, забудовників, проєктантів, а насамперед громадян та впровадження в практику відновлення території сучасних принципів її розвитку перенести акцент із завдання відбудувати місто на покращити життя населення.

Це дозволить виявити зони, які потребуватимуть частково відновлення за окремими компонентами і/або частини території; відновлення до попереднього стану/вигляду реставрації історико-культурних пам'яток за можливості, або передбаченнях сучасних архітектурних рішень збереження пам'яті у міському середовищі; повної модернізації зруйнованої території та їх узгодження між собою.

Нам потрібні не лише відбудовані, але й більш екологічні, доступні, впорядковані, комфортні, безпечні, інклюзивні, естетичні території, талюдиноцентриський підхід у відбудові.

Публічність сприятиме поінформованості громадян, громадському контролю, конкуренції у сфері заходів з відновлення України.

Лабінська Галина Миколаївна

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЗМІНА ТОПОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК ОДИН З ПРОЯВІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Географічні назви сповна відображають стан суспільства. Що далось взнаки особливо виразно на сучасному етапі, по році війни, росія завжди надавала особливого значення даному питанню. І на сучасному етапі, у 2022 р. ми спостерігали як по окупації українського простору військові адміністрації агресора одразу його маркують топонімами на свій лад.

Проблему, що іманентна Україні, можна гарно окреслити висловом Президента Чехії Вацлава Гавела: “Якщо людина живе в оточенні пропаганди і не помічає її, отже вона досягла свого”. Прийнятий у 2015 р. Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборона пропаганди їхньої символіки” якраз й засвідчив “непомітність” російської пропаганди для значної частини українського суспільства і формування підґрунтя до російського вторгнення.

В історичному контексті всепронизуючий прояв комуністичної пропаганди в Україні був відображений процесом тотальної зміни топонімічного ландшафту країни. Почали з перейменувань ойконімів козацького походження (Бахмут, Кам'янка, Олешки), поселень, названих іменами колишніх засновників (Алчевськ, Юзівка), мали російське імперське походження (Єлисаветград, Катеринослав та ін.).

Численні перейменування тиражували на радянський лад. Так, лише ойконім Первомайськ траплявся у Луганській, Донецькій, Харківській, Миколаївській областях, Першотравенськ – у Дніпропетровській, Житомирській областях, Першотравневе – у Донецькій області й інші численні варіації назви. Численними були назви типу Советський

(сmt у АР Крим), Октябрське (АР Крим, Донецька, Дніпропетровська області), Комсомольське (Донецька, Полтавська, Харківська, Луганська області), Пролетарський (Луганська область), Комінтернівське (Одеська область), Гвардійське (АР Крим, Дніпропетровська область). Часто у назівництві використовували прикметникове означення типу червоний/красний, що відповідало символіці імперії: Червонопартизанськ (Луганська область), Червоний Донець (Харківська область), Красноперекопськ (АР Крим), Красний Октябрь (Донецька область).

Послідовність росії у питаннях імперської гуманітарної політики сповна ілюструє процес тотального перейменування географічних назв у Криму, переважно татарського походження, за спеціальними указами 1944 та 1945 рр. Згідно указу 1944 р. перейменуванню підлягали усі райони і районні центри Криму [7] одразу після депортації кримських татар у 1944 р.; указ 1945 р. вже стосувався зміни назв сільських рад і населених пунктів Кримської області. У результаті селище Курман-Кельменче перейменовували у Красногвардійське, Коктебель перейменовували у Планерське, Албат – у Куйбишеве, Ак-Мечеть – у Чорноморське, Мангуш – у Партизанське та ін. [3, С. 228]. До 1948 р. процес перейменувань на півострові було цілковито завершено.

Поява низки ерготопонімів – назв поселень розміщених поблизу промислових об'єктів стала своєрідним індикатором епохи пришвидшеної індустріалізації в Україні у першій половині ХХ ст. У даному переліку: Марганець (місто у Дніпропетровській області), Дніпрорудне (сmt у Запорізькій області), Зугрес (місто у Донецькій області, буквально скорочено від “Зуївська “государственная” районна електростанція”, що поблизу села Зуївки), Есхар (сmt у Харківській області, буквально “Електрична станція Харківщини”), Залізничне (сmt у Дніпропетровській і Запорізькій областях).

Назви створених колгоспів, радгоспів, бригад змінювали давні назви сіл. А.П. Коваль стверджує, що у 20-30 рр. ХХ століття) з мапи України зникло майже 200 назв сіл і селищ унаслідок “злиття”, “укрупнення”, “перейменування” [2, С. 208]. У промислових регіонах перейменовували міста. Часто такі ойконіми були двоосновими й закінчувалися на -ськ, що при значному скупченні приголосних обтяжувало їхню вимову, проте з часом їх коригували у руслі “стирання” відмінностей української мови від російської [8].

Поселення, засновані у ХХ ст. чи утворені із декількох населених пунктів, одразу отримували “ідеологічні” назви (міста: Жданівка, Димитрів, Іллічівськ, Комсомольськ, Орджонікідзе та ін.; села: Жовтневе, Зоря Комунізму, Леніне, Червоний Шлях). До прикладу, в Україні у ХХ ст. було зафіксовано 99 сіл з назвою “Жовтневе”, найбільше сіл з такою назвою у Харківській області (17), Полтавській (10), Київській, Миколаївській і Сумській областях (по 7).

Період 1960-1980 рр. вирізняється заміною топонімів, пов'язаних із сталінською добою: Жданов став Маріуполем, Ворошиловград – Луганськом, Сталіно – Донецьком та інші.

У незалежній Україні збережений топонімічний ландшафт ще з часів союзу, значна концентрація росіян у великих містах, на Донбасі, Півдні України, у Приморській смузі, у Криму у контексті захисту їхніх етнічних і мовних прав, стала формальним приводом до новітньої війни росії проти України з 2014 р.

Зміні географічних назв в Україні, час до якої дійшов аж у 2016 р., підлягало 3% населених пунктів, більшість з яких були сільськими (827 сіл). Безпосередньо зміна назви стосувалася 42 українських міст у зв'язку з Законом про заборону пропаганди комунізму. Супутньо оголилася потреба коректного перекладу українських географічних назв на іноземні мови. У даному відношенні дороговказом стало рішення П'ятої конференції ООН (1987 р.). На сучасному етапі керуємося Постановою Кабінету Міністрів України “Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею”, від 27 січня 2010 р. № 55 [6]. У сучасній Україні виразна потреба національної стандартизації географічних назв, відповідно до вимог Групи експертів ООН з географічних назв – UNGEGN, й поповнення Державного реєстру географічних назв, який вже налічує понад 105 000 топонімів [1].

Варіанти перейменувань поселень місцеві ради виносили на обговорення громад, через проведення місцевих референдумів, щодо відповідає вимогам Закону про місцеве самоврядування, проте статус такого опитування має радше характер соціологічного опитування і рекомендаційний характер. В Україні відомо багато прецедентів, коли у містах проводили референдум щодо визначення їхньої майбутньої назви. Таке опитування відбулося у Закарпатській області, у ході проведення місцевих виборів 2010 р. Тоді намагалися з'ясувати доцільність перейменування м. Берегове на угорський лад “Берегсаз”, проте ідея не була підтримана міською громадою. Згідно результатів опитування в Івано-Франківській області було погоджено змінити радянське написання “Яремча” на давніший варіант назви “Яремче”, й затверджене парламентом.

Доволі резонансним був процес перейменування міста Дніпро у 2016 р., рішення про зміну назви якого ухвалити за підсумками референдуму. Керівництво міста Чорноморськ до перейменування спробувало змінити тлумачення етимології ойконіма: мовляв місто назване на честь святого Іллі. У Кропивницькому значна кількість містян були прихильними до колишньої імперської назви “Єлисаветград”. Відомі й інші спроби ухилитися від дії Закону [3, С. 233-235]. Подібні маніпуляції у той час зупинив Інститут національної пам'яті. В окремих джерелах до сьогодні лунають зауваги, що “первомайські” і “першотравневі” назви під дію Закону не потрапляють, апелюючи до того, що перше травня не є суто комуністичним святом, маючи водночас статус державного. Для перейменування Новомосковська, давнього козацького поселення, на сучасному етапі (травень 2023 р.) просувають назву “Січеслав”, яка є другою історичною назвою м. Дніпро. Загроза у тому, що у такий спосіб зривають спробу змінити назву області на Січеславську, адже області не іменують назвами районних центрів.

Війна, розпочата у лютому 2022 р. росією, підштовхнула українське суспільство з новим імпульсом взятися за процеси перейменування імперських топонімів. На сучасному етапі увага у даному контексті сконцентрована на зміні назв вулиць, проспектів, урбанонімів, назв промислових об'єктів, станцій метро (18.05.2023 р. Київрада перейменувала станцію метро “Дружби народів” на “Звіринецьку”, на користь історичної назви). Результати перейменувань вулиць, проспектів, площ ретельно відображають у групі у Facebook “Декомунізація. Україна”. Дійшла черга, нарешті, до перейменування регіональних залізниць України у 2023 р. За результатами голосування українців у додатку Дія “Південно-Західна” залізниця стала “Центральною”; “Південна” – “Харківською”. У лютому 2023 р. АТ Укрзалізниця також анонсувало трирічну програму “Залізна українізація”, націлену на цілковите усунення імперських та російських назв, позначень, зображень на об'єктах залізничного транспорту.

Не менш важливим є процес відображення українських географічних назв на міжнародній арені. Інформаційна кампанія #CorrectUA, розпочата Міністерством закордонних справ разом із Центром стратегічних комунікацій StratCom у 2018 р., більш відома широкому загалові під хештегом #KyivNotKiev. Її показово підтримали лєтoвища світу першого порядку (Велика Британія, Італія, Кіпр, Польща, Сербія, США тощо), змінивши назву на табло на Kyiv [4]. Безумовним досягненням цієї кампанії є правильний правопис столиці України міжнародними організаціями: МАГАТЕ, Радою США з Географічних назв, IATA, ЮНЕСКО, СТБТО, FIG, UEG, світовими засобами масової інформації: The Guardian (GB), The Calvert Gournal (GB), The Star (Кенія), Агентство Associated Press, The Wall Street Gournal (USA), The Globe and Mail (Канада) та багато інших [5]. За даним напрямком важливо не зупинятися і популяризувати правильний правопис інших українських географічних назв: Odesa not Odessa, Kharkiv not Kharkov і т. д. Правильна літерація географічних назв посилює суб'єктність України у міжнародному інформаційному просторі. До того ж українська мова офіційно внесена до системи перекладів Єврокомісії [9].

Схоже, що лише російська агресія підштовхнула українське суспільство у 2014, а особливо у 2022 р. більше помічати російську імперську пропаганду.

Використані джерела:

1. Державний реєстр географічних назв. URL: Державний реєстр географічних назв – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (land.gov.ua)
2. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: походження назв поселень України : наук.-попул. видання / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 304 с.
3. Лабінська Г. Топоніміка. Навчальний посібник / Галина Лабінська // Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.; URL: <http://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Labinska.pdf>

4. Мельник Г. 59 аеропортів змінили написання української столиці / Галина Мельник. URL: 59 аеропортів змінили написання української столиці - ШоТам (shotam.info) (дата звернення: 13.11.2019)
5. Перемоги кампанії МЗС #CorrectUA. URL: <https://t.co/M2x0XTer7> (дата звернення: 05.05.2021)
6. Постанова Кабінету Міністрів України “Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею”, від 27 січня 2010 р. № 55. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF> (дата звернення: 12.01.2016)
7. Указ Президії ВР РФРС від 14.12.1944 р. “Про перейменування районів і районних центрів Кримської РСР”. URL: Указ Президиума ВС РСФСР от 14.12.1944 № 621/6 — Викитека (wikisource.org) (рос.)
8. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 15.08.1944 р. “Про перейменування, уточнення та внесення змін в найменування деяких міст, районних центрів і районів УРСР”. URL: Указ ПВР УРСР від 15.8.1944 «Про перейменування, уточнення та внесення змін в найменування деяких міст, районних центрів і районів УРСР» — Вікіджерела (wikisource.org)
9. Українська мова офіційно внесена до системи перекладів Єврокомісії – eTranslation, – Мінцифри. URL: Україна та ЄС: Українська мова офіційно внесена до системи перекладів Єврокомісії - eTranslation, - Мінцифри (19.05.23 01:29) « Технології | Цензор.НЕТ (sensor.net) (дата звернення: 19.05.2023)

Молодика Владислав Петрович

Інститут географії НАН України

ЕКСТРАОРДИНАРНІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України для української суспільної географії надзвичайно актуально постало завдання вивчення величезної кількості проблем, явищ та процесів, які неможливо було спостерігати в умовах відносно мирного часу та конфлікту низької інтенсивності на території Донбасу. Їхнє розуміння та вивчення може дати змогу знівелювати значну частину їх деструктивного впливу та допоможе багатьом сферам суспільства і господарства знайти оптимальні шляхи адаптації в цих складних умовах.

Війна з точки зору суспільної географії є складним явищем, яке має значний вплив на географічний простір та людську діяльність. Вона породжує унікальні суспільно-географічні процеси, які змінюють ландшафти, руйнують інфраструктуру, трансформують господарство,

змінюють демографію та створюють глибокі кризові ситуації в гуманітарній сфері. Саме тому варто розглянути, класифікувати та проаналізувати ці екстраординарні суспільно-географічні процеси.

Так, одним із таких процесів у час повномасштабної війни є мобілізація наявних національних ресурсів для потреб ведення ефективних військових дій. З початком російського повномасштабного вторгнення першими кроками української влади в цьому напрямку були введення особливого правового режиму воєнного стану на всій території України та оголошення загальної мобілізації військовозобов'язаних та резервістів з числа громадян України. За рахунок цього держава отримала необхідні інструменти для обороноздатності країни. У свою чергу ці рішення запустили такі цікаві для суспільних географів процеси, як поступовий перехід економіки на військові рейки, трансформація національного ринку праці з сильним акцентом на збільшення ролі оборонного сектору (ЗСУ, МВС, МНС, військово-промисловий комплекс, тощо), використання об'єктів цивільного господарства для нетипових для них у мирний час задач та функцій (шкіл як укриттів та центрів гуманітарної допомоги, переобладнання комунального житлового фонду на потреби біженців тощо).

Важливим для вивчення суспільною географією серед екстраординарних процесів, які відбуваються під час війни, є демографічні та міграційні. Війна в Україні значно вплинула на демографічну ситуацію в країні, зокрема через велику кількість людей, які виїхали за її межі та значного збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Частина ж українського населення тимчасово окупованих територій була насильно депортована до ворожої держави, а значна кількість мирних людей, що знаходилась у зонах ведення активних бойових дій, загинула.

Варто звернути увагу і на те, що внаслідок повномасштабних військових дій значних змін зазнає функціонування вся транспортна система воюючої країни і у випадку України це проявилось надзвичайно яскраво. Зруйнувалися безліч усталених логістичних зв'язків, а на їх місці почали виникати нові. Так, наша держава була повністю відрізана від авіаційного та в значній мірі морського транспорту, а на їхнє місце прийшов традиційний залізничний та автотранспорт.

В умовах війни також проявляються найрізноманітніші аспекти гострої гуманітарної кризи, від наслідків якої сильно потерпають мирні мешканці. Сюди можна віднести широкомасштабне руйнування цивільної інфраструктури (лікарні, школи, об'єкти енерго- та теплопостачання, водопостачання та водовідведення, центри зв'язку, мости, дороги тощо), втрату людьми роботи та засобів для існування, нестачу продуктів та послуг першої необхідності. Усе це на собі відчула й Україна після російського вторгнення.

Як бачимо, у цих жахливих умовах відбувається значна кількість важливих та унікальних процесів, які вимагають глибокого дослідження та аналізу з метою пом'якшення

їхніх наслідків, а суспільна географія може забезпечити всебічне розуміння соціальних, економічних і просторових аспектів війни.

Сімченко Сергій Валентинович, Тимченко Андрій Сергійович

Херсонський державний університет

**ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ДИСТАНЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОРИННОЇ ДІЛЯНКИ
БЕРЕГУ В МЕЖАХ ЛІТОДИНАМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТЕНДРА - ДЖАРИЛГАЧ В
УМОВАХ ВІЙНИ**

Вступ. Вздовж узбережжя Херсонської області розташовано декілька рекреаційних центрів, які мають важливе значення для нашої країни. Одним із найбільших центрів розташований в межах корінної ділянки берегу, яка належить до літодинамічної системи Тендра – Джарилгач та вздовж якої виділяються населені пункти Залізний Порт, Приморське та Лазурне.

В межах селищ Залізний Порт та Лазурне, для підвищення рекреаційної вмістості пляжів та зупинення абразії, були побудовані активні берегозахисні споруди, які представляють собою системи бун і штучних пляжів. Функціонування відповідних споруд зумовило зупинення абразії та стабілізацію берегу в межах захищених ділянок, але в той же час призвело до активізації абразії в межах не захищених ділянок.

Для вирішення представленої проблеми, дуже важливим є здійснення постійного моніторингу стану берегової зони. В умовах військової агресії РФ та окупації Лівобережної частини Херсонської області, здійснення польових досліджень є неможливим. За таких умов єдиною альтернативою класичним дослідженням є дистанційний моніторинг, який базується на вивченні та аналізі супутникових знімків різного віку.

Теоретичний аспект. Корінний берег, в межах літодинамічної системи Тендра-Джарилгач, представляє собою ділянку транзиту вздовжберегового потоку наносів. В межах відповідної системи, в залежності від сезону року (теплий або холодний), вздовжбереговий потік наносів має різну спрямованість. В теплий період активізується транспорт наносів спрямований із заходу на схід, в холодний період навпаки, має місце потік спрямований із сходу на захід. За представлених літодинамічних умов, наявність в західній частині берегу (район Залізного Порт) та в східній частині берегу (район Лазурного) берегозахисних споруд, зумовлює істотне розвантаження потоку наносів. Відповідна ситуація зумовлює надходження до центральної частини корінного берегу (район Приморського) найменшої кількості прибережно-морських наносів, а це зумовлює активізацію абразійних процесів [1].

Методи. При проведенні дистанційного моніторингу були використанні супутникові знімки, які представлені у вільному доступі в геоінформаційних ресурсах Google Earth Pro та

Land Viewer. Слід зазначити, що для проведення порівняльного аналізу ми використовували знімки KeyHole (американські військові розвідувальні супутники), які були зроблені у 1965 та у 1973 рр.

При проведенні дослідження, ми насамперед зафіксували положення кромки кліфу, які представлені на знімках 1965 та 1973 рр., в подальшому ми порівнювали місце розташування кліфів із матеріалами супутникових знімків 80-х, 90-х, 00-х та 10-х років. Вимірювання в ресурсі Google Earth дозволили визначити загальну ширину поверхні, яка була зруйнована абразійними процесами. Отримавши параметри ширини та знаючі період часу, за який це відбулось ми розраховували пересічні швидкості абразії берегу.

Результати. На природньому етапі розвитку досліджуваного корінного берегу, пересічні швидкості абразії дорівнювали 2,1 – 2,3 м/рік в районі Залізного Порту та 0,5 – 0,7 м/рік в районі Лазурного. Після будівництва берегозахисних споруд, істотно активізувались абразійні процеси в межах незахищених ділянок берегу: 1,5 – 2,1 (незахищений район Залізного Порту), 2,4 – 2,5 м/рік (район Приморського), 2,6 – 3,1 м/рік (незахищені райони Лазурного) [2]. За матеріалами польових досліджень в період з 2018 по 2021 рр., абразійні процеси мали місце виключно в районі Приморського, де вони мали швидкості 1,6 – 2,1 м/рік.

Проведенні дистанційні дослідження в межах корінної ділянки берегу, за період з 2021 по 2023 рр., дозволили визначити, що в районі берегозахисних комплексів селищ Залізний Порт та Лазурне ситуація є динамічно стабільною, з певними сезонними флуктуаціями штучних пляжів. В межах незахищених ділянок берегу, мають місце перманентні абразійні процеси внаслідок чого кліфи відступили на відстань від 1,5 до 6,5 м. Відповідно пересічні параметри абразії знаходять в межах від 0,7 до 3,3 м/рік.

Висновки. На прикладі досліджуваної корінної ділянки берегу, було доведено про можливість проведення досліджень динамічних процесів в береговій зоні за допомогою дистанційного моніторингу. Отримані матеріали будуть покладені в основу післявоєнної розбудови досліджуваних рекреаційних центрів.

Література:

1. Давидов О. В., Котовський І. М., Роскос Н. О., Зінченко М. О. Особливості еволюції вздовжберегової літодинамічної системи Тендра-Джарилгач в умовах антропогенного перетворення // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. - 2018. - № 9. - С. 105 – 110.]
2. Шуйский Ю. Д., Выхованец Г. В., Борисевич Т. Д. Современная динамика абразионных и аккумулятивных форм береговой системы «Тендра—Джарылгач» на побережье Черного моря // Фальцфейнівські читання: Зб. наук. праць. – Т. II. – Херсон: Вид-во ХДПУ, 2005. – С. 270 – 278.

Чаус Василь Богданович, Павлик Анастасія Олександрівна

*Національний природний парк «Білобережжя Святослава»
Херсонський державний університет*

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУХОЇ КОСИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Вступ. Суха коса представляє собою молоду берегову акумулятивну форму, яка розташована в північно-західній частині Чорного моря та представляє собою південно-східну частину Кінбурнського півострова [1; 3].

В генетичному відношенні досліджувана коса представляє собою береговий бар, який після притулення до Покровської коси зазнав активної трансформації та перетворився на берегову акумулятивну форму із домінуванням вздовж берегового руху наносів. Зовнішній вигляд та перманентне висування тіла берегової форми у південно-східному напрямку свідчить про відповідність даного утворення у генетичному відношенні до піщаних кос.

Формування підводної частини коси почалося у першій половині XX століття, в той час як надводна складова тривалий період часу мала ефемерні риси та не характеризувалася перманентними тенденціями розвитку. Лише на початку вісімдесятих років минулого століття, відповідне утворення набуло стійкості та почало активно висуватися у південно-східному напрямку [4].

На період початку літа 2023 року довжина Сухої коси складає 3877 м при ширині від 31 до 227 м та площі в 34,9 га. Враховуючи, що приблизний вік коси 43 роки, пересічна швидкість її висування складає біля 92 м/рік. Слід зазначити, що проградаційна тенденція розвитку коси, має не перманентний а пульсуючий характер [2].

Дослідження динамічних тенденцій розвитку Сухої коси були започатковані у 2019 році, після закладки стаціонарного реперу у прикореневій частині. В період з 2019 по 2021 роки, під час польових досліджень, двічі на рік (після теплого та холодного періоду), здійснювались вимірювання довжини коси та динамічних тенденцій розвитку її берегової зони [2]. Після початку військових дій на території України та Кінбурнського півострова безпосередньо проведення польових досліджень є неможливим саме тому було вирішено здійснювати дистанційний моніторинг відповідної берегової акумулятивної форми.

Результати. При проведенні дистанційного моніторингу Сухої коси ми використовували можливості певних геоінформаційних ресурсів, серед яких Google Earth Pro та Land Viewer. Для проведення моніторингу використовувалися супутникові знімки Landsat та Sentinel, які були зроблені в період з січня 2022 по травень 2023 рр., з періодичністю 1 раз на два тижні. Незважаючи на те, що із-за високої хмарності, аналіз певних знімків зробити не можливо, нам все ж таки вдалося дослідити динамічні тенденції за відповідний період часу.

За результатами моніторингу, в період з жовтня 2021 року по травень 2023 року, загальна довжина коси збільшилась на 277 м, а це перевищує пересічну швидкість проградації коси (92 м/рік). На нашу думку відповідну ситуацію можливо пояснити збільшенням кількості вітрів західної складової, які саме і спричинили активізацію вздовж берегового руху наносів та зумовили висунення коси у південно-східному напрямку.

Висновки. В умовах проведення військових дій на території Кінбурнського півострова, єдиним можливим засобом дослідження берегових процесів в межах Сухої коси залишається дистанційний моніторинг. Результати моніторингу потрібно узгодити із матеріалами польових досліджень, для отримання найбільш достовірних параметрів динаміки відповідної акумулятивної форми.

Література:

1. Давидов, О. В. (2019). Загальна характеристика берегової системи «крилатий мис» Кінбурнська-Покровська-Довгий. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. 11. С. 95 - 105. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-11-13>
2. Давидов, О. В., Чаус В. Б., Онойко, Ю. Ю., Роскос, О. М., Сімченко, С. В. (2021 а). Моніторинг морфодинаміки берегового бар'єру «крилатий мис» Кінбурнська- Покровська – Довгий (за 2019–2021 роки). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки, № 15. С. 39 - 50. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2021-15-4>
3. Кривульченко, А. І. (2016). Кінбурн: ландшафти, сучасний стан та значення: Монографія. Кропивницький: Центрально-Українське видавництво. 416 с.
4. Чаус, В. Б., Касьянов, Є. О., Давидов, О. В., Муркалов, О. Б. (2022). Про динамічні тенденції розвитку Сухої коси (Кінбурнський півострів, Чорне море). Теорія і практика берегознавства та природокористування: Зб. матер. міжнар. конф. (Одеса, 30-31 травня 2022 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. – С. 28 - 30.

Роскос Олексій Миколайович, Роскос Наталя Олександрівна

*Приватний ліцей Крок,
Одеський економічний ліцей Одеської міської ради Одеської області*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ.

Війна і всі виклики, пов'язані з бойовими діями, евакуацією населення, організацією логістики, наочно показали значення географічних знань для військових та цивільного населення. Як ті елементарні знання з географії, які ми отримуємо на уроках починаючи з 6 класу, так і світоглядні теми з геополітики і сталого розвитку, питання ресурсозабезпеченості

і чинників економічного розвитку важливі для створення бази знань, необхідної не тільки для формування сучасної компетентної особистості, але іноді для фізичного виживання людини.

Теми топографічних та географічних координат, азимуту, орієнтування за допомогою геолокації, вміння читати топографічну карту і користуватися компасом, GPS-навігаторами, є невід’ємною частиною освітнього процесу і набуває надважливого значення не тільки для військових, але і для цивільного населення при екстрених ситуаціях.

Азимут та план це теми, які починають вивчати в 6 класі за новою програмою НУШ. Даній темі слід приділяти більше уваги, а саме її практичній частини. При цьому уроки бажано проводити в ігрових, інтерактивних формах (квести, окомірні зйомки території школи та околиць, використання електронних карт). З 7 класу, за НУШ, проходить знайомство з географічними координатами. Данні знання можна пронести через весь курс географії урізноманітнюючи та повторюючи уміння.

У 8 класі під час знайомства з топокартою практичні роботи слід інтерпретувати під сучасні виклики. Наприклад: на фрагменті топокарти прокласти лінійний пішохідний маршрут, розрахувати кількість продуктів харчування (врахувати норми державного стандарту) провізії, час на подолання відстаней. Рухаючись по маршруту група повинна визначати дальність видимого горизонту, райони «сліпих зон» та описати місцевість.

Географія як наука забезпечує базові знання людини про взаємозв’язки природи і суспільства, значення ресурсів і наслідки впливів на середовище.. Без цих знань молода людина не буде мати повного уявлення про навколишній світ і не зможе формувати гармонійне демократичне суспільство в майбутньому. Тому курси географії в 9 класі – ресурси, економіка, процеси глобалізації і міжнародної спеціалізації – теж важливі і скорочувати їх не можна. Потрібно лише зміст деяких тем змінити – скоротити теорію і додати практики – задач, побудов діаграм і графіків.

Важливий і необхідний для формування світогляду курс «Країнознавство» - можна зробити більш інтерактивним, використовуючи можливості різноманітних онлайн платформ, а також проектну діяльність. При вивченні країн потрібно акцентувати увагу на рівень відносин з нашою країною - політичних, економічних. Ці знання вкрай необхідні нашій молоді для післявоєнної відбудови країни і розбудові сучасного прогресивного суспільства.

Отже, на нашу думку, шкільні курси географії потребують реформування деяких тем, збільшення практичного спрямування завдань, використання сучасних інтерактивних засобів, моделювання ситуацій з життя. Формувати стійкий інтерес до географічних наук за допомогою проектної діяльності, сучасного обладнання, використання приладів і комп’ютерних технологій. Географія самодостатня розгалужена світоглядна наука, яку не варто об’єднувати з іншими науками природничого циклу.

Спиця Роман Олександрович, Багмет Олег Борисович

Інститут географії НАНУ

РОЛЬ УРБОГЕОМОРФОЛОГІЇ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ

Проблеми стійкості рельєфу урбанізованих територій на сучасному етапі вийшли за межі виключно наукових інтересів і мають конкретну практичну спрямованість. В останній час міські території привертають увагу дослідників з кількох причин: з метою удосконалення планування та забудови міського простору; задля оновлення регламентуючої містобудівельної документації; оцінки ризиків прояву небезпечних природних та природно-техногенних явищ та процесів. Моніторинг, прогноз та розробка заходів щодо запобігання виникнення природних та природно-техногенних катастроф на урбанізованих територіях належать до найважливіших теоретичних та практичних завдань урбогеоморфології.

Одним із важливих елементів європейської інтеграції України є гармонізація українського законодавства з європейським екологічним правом. Враховуючи значні зміни екологічної ситуації в містах України та їхніх околицях, спровоковані військовими діями, існує нагальна потреба в оцінці поточного стану, наслідків та можливих загроз для довкілля міст. Важливість таких досліджень також пов'язана з необхідністю післявоєнної відбудови зруйнованих міст, що потребуватиме геоморфологічної та екологічної оцінки міського простору.

Подібні дослідження мають здійснюватися на основі кількісного аналізу ступеня природної та антропогенної трансформації рельєфу, оцінки ймовірності виникнення небезпечних процесів рельєфоутворення з метою удосконалення схем зонування території міст за ступенем ендодинамічної та екзодинамічної стійкості. Що передбачає розробку схем геоморфологічного ризику виникнення надзвичайних ситуацій з використанням методів геоінформаційного аналізу задля вдосконалення системи територіального планування, вирішення низки інженерно-геоморфологічних, еколого-геоморфологічних проблем, удосконалення методики мікросейсмічного районування території.

Ціллю таких досліджень має бути комплексне вивчення просторово-часових закономірностей сучасного геоморфогенезу урбогеоморфосистем з урахуванням комплексу ендогенних, екзогенних та антропогенних чинників, проведення великомасштабного неогеодинамічного та геоморфологічного картографування території, вдосконалення схем стійкості рельєфу, обґрунтування підходів до оцінки ступеня ендодинамічного і екзодинамічного ризику.

Для досягнення поставлених цілей необхідно розв'язати низку завдань, ключовими серед яких є наступні:

- оцінка стану геоморфологічної і неогеодинамічної вивченості території міст;

- опрацювання науково-методичних засад дослідження з застосуванням сучасних методів геоінформаційного аналізу, моделювання та картографування;
- проведення польових геоморфологічних досліджень на ключових ділянках, розміщених у різних структурно-геоморфологічних умовах;
- проведення великомасштабного геоморфологічного неогеодинамічного картографування з використанням створених баз різночасових гіпсометричних даних;
- проведення кількісної оцінки трансформованості рельєфу та рельєфоутворювальних відкладів території міст;
- вдосконалення схеми ендодинамічної і екзодинамічної стійкості рельєфу території міст з урахуванням зростаючого антропогенного навантаження та обґрунтування районування за ступенем ендодинамічного і екзодинамічного ризику;
- обґрунтування інженерно-геоморфологічного та еколого-геоморфологічного прогнозу розвитку урбанізованої природно-антропогенної геоморфосистеми території міста;
- розробка практичних рекомендацій щодо застосування результатів досліджень.

Критерії інженерно-геоморфологічних оцінок міської території обов'язково мають спиратися на функціональні технологічні норми будівництва й експлуатації інженерних споруд певних типів. Така оцінка рельєфу, що йде „від технології до рельєфу”, ґрунтується на двох головних положеннях: по-перше, необхідно оцінити кожний елемент технічних споруд та їхній комплекс з погляду впливу на рельєф у стадії проектування, будівництва й експлуатації; по-друге, треба розглянути головні функції і тип функціонування споруди і з'ясувати вплив різних властивостей рельєфу на хід функціональних процесів.

Перспективними напрямками інженерно-геоморфологічної оцінки урбанізованих територій на поствоєнному етапі є оцінка стійкості рельєфу та рельєфоутворювальних відкладів, виявлення еколого-небезпечних чинників та об'єктів в районах з високим техногенним навантаженням, визначення ризику прояву небезпечних процесів в районах розташування об'єктів підвищеної потенційної екологічної небезпеки, розробку методики оцінки такої небезпеки, наукове обґрунтування доцільності створення природоохоронних об'єктів в межах міських територій.

Покляцький Сергій Анатолійович

Інститут географії НАН України

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ТА ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ В ГЕОГРАФІЇ

В даний час люди все частіше піддаються впливу різного роду ризиків: економічних, природно-антропогенних, техногенних, воєнних, соціальних та ін. Враховуючи глобалізаційні

процеси, соціологізацію суспільства, технологічні аспекти розвитку людства, у світі все більшої актуальності набуваються дослідження соціальних ризиків. В Україні після російського вторгнення дане питання взагалі є одним з перших на порядку денному, воно відкрило безліч питань до яких ми були не готові: міграційні рухи в колосальній кількості в середині країни та поза її межами; безпека життя та медичні послуги; житлово-комунальне господарство та питання житла в цілому; освітня, транспортна проблематики та інші соціальні питання, які безумовно мають географічну прив'язку. Актуальною дана тематика, як ми пересвідчилися на власному досвіді, є і для країн ЄС, особливо країн Центральної та Східної Європи.

Слід відзначити, що класифікація соціальних ризиків є дискусійним питанням, оскільки єдиної методики її визначення не існує. Кожна країна визначає соціальні ризики виходячи зі своєї соціально-економічної ситуації, орієнтуючись на норми міжнародних конвенцій (напр. Конвенції МОП № 102 та Європейського кодексу соціального забезпечення).

В українському ж законодавстві, а саме Конституції, соціальні ризики окреслюються досить звужено. Традиційні ризики висвітлюються в Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Нетрадиційні ризики регулюються низкою законів, проте найбільш чітко вони сформульовані у Законі України «Про соціальні послуги». Фактично, соціальні ризики в Україні, розглядаються крізь призму соціального страхування і розуміються як ймовірні події, які породжуються об'єктивними соціально-значимими причинами і призводять до втрати заробітку особи, зниження доходів, необхідності в медичній допомозі та інших соціальних послугах.

Варто також віднести до основних документів і Національний класифікатор ДК 019:2010 «Класифікатор надзвичайних ситуацій». У класифікаторі зазначено впорядковані назви сучасних надзвичайних ситуацій (НС), які можуть виникнути в Україні, та їхні коди. Згідно даного документу надзвичайна ситуація соціального характеру фактично зводиться до протиправних дій терористичного та антиконституційного спрямування, що є лише краплею в морі серед всіх можливих загроз соціального спрямування.

Найважливішим документом в сфері управління ризиками в Україні напевно є документ «розроблений» у 2015 році Міністерством економічного розвитку і торгівлі України – «Керування ризиком, методи загального оцінювання ризику» (ДСТУ ІЕС/ISO 31010:2013). Власне цей документ є письмовим перекладом ІЕС/ISO 31010:2009. Тому тут відкривається місце для географічної науки: власний погляд щодо ризиків, їх видів, методології дослідження та управління ними.

З позиції географічної науки, в першу чергу, маємо говорити про дослідження соціальних ризиків в контексті якості та умов життя. Адже «соціальні ризики» (питання проблем житла, працевлаштування, конкурентної заробітної плати, медичних та освітніх послуг, безпеки,

планування сім'ї тощо), турбують багатьох українців, а після російського вторгнення для мільйонів наших співгромадян вони можуть стати останньою точкою «неповернення». Другий же ключовий аспект, це погляд на соціальні ризики крізь просторову призму, а саме їхнє дослідження та управління ними на різних територіальних рівнях (громади, села, смт, райони, міста, агломерації, області, економічні райони).

Саме тому, проблематика дослідження ризиків і управління ними, є тим «лакмусовим напрямом дослідження», який може бути використаний в географічній освіті в якості підготовки спеціалістів, як в Україні, так і в країнах ЄС.

Котовський Ігор Миколайович, Гуляєв Андрій Юрійович

Херсонський державний університет

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ КОРИННОГО БЕРЕГУ УТЛЮЦЬКОГО ЛИМАНУ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Вступ. На фоні глобальних кліматичних змін, вздовж берегів Світового океану відбуваються істотні динамічні зміни. Не виключенням є берега внутрішніх, ізольованих морів, таких як Балтійське, Чорне та Азовське. Вздовж берегів Утлюцького лиману, за останні роки суттєво зменшилась тривалість льодового покриву у холодний період, але в той же час істотно збільшилось кількість штормових нагонів [2]. Саме за таких умов, вздовж берегів лиману проявилася істотна активізація деструктивних берегових процесів.

За умов військової агресії РФ та неможливості проведення польових досліджень, єдиним засобом проведення моніторингу, залишається дистанційний. Саме тому, ми провели дистанційні дослідження стану берегової зони Утлюцького лиману та визначили тенденції її розвитку.

Теоретичний аспект. Утлюцький лиман представляє собою другорядну водойму, що розташована у північно-західній частині Азовського моря. У географічному відношенні він представляє собою частину гирлової області таких річок як Малий та Великий Утлюк, а також Атманай. Від відкритих районів Азовського моря, відповідний лиман частково відгороджений береговою акумулятивною формулою Федотова коса- Бирючий острів [3]/

Загальна площа Утлюцького лиману дорівнює 700 км², при максимальній глибині біля 7 м. Водойма має ізометричну форму, її довжина перевищує ширину. Довжина лиману 63 км, при пересічній ширині 12-15 км. Ізометрична форма та географічне розташування зумовлюють наявність в межах лиману істотних короткочасних коливань рівня водної поверхні [3].

Вздовж контуру лиману виділяється берега трьох типів: 1) абразійно-обвальний; 2) акумулятивний; 3) техногенний.

Методи. Проведений дистанційний моніторинг здійснювалися на підставі аналізу супутникових знімків різного часу, які представлені у вільному доступі у геоінформаційних ресурсах Google Earth та Land Viewer. Наявні в межах відповідних ресурсів знімки, дозволяють у найдрібніших деталях визначити морфологічні та динамічні особливості берегової зони Утлюцького лиману.

Результати. Проведений нами дистанційний моніторинг дозволив визначити, що вздовж всього корінного берегу Утлюцького лиману проявляється активна абразія. За період з 2010 по 2018 рр. пересічні швидкості дорівнювали 0,44 м/рік, при максимальних 1,34 м/рік (між селищами Придорожнє та Азовське). В період з 2018 до 2023 рр. пересічні швидкості дорівнювали 0,57 м/рік, при максимальних 1,57 м/рік.

Висновки. В умовах окупації лівобережної частини Херсонської області, єдиним засобом дослідження динаміки берегів залишається дистанційний. За результатами нашого дослідження, вздовж всього корінного берегу лиману проявляється активна абразія, темпи якої посилюються кліматичними змінами. Слід зазначити, що результати нашого дослідження узгоджуються із матеріалами попередніх польових досліджень та висновками міжнародної робочої групи, з питань дистанційного дослідження морських берегів [1; 3].

Література:

1. Luijendijk, A., Hagenaaars, G., Ranasinghe, R., Baart, F., Donchyts, G., & Aarninkhof, S. (2018). The State of the World's Beaches. Scientific Reports, 8(1), 6641. <https://doi.org/10.1038/s41598-018-24630-6>
2. Давидов, О. В., Роскос, Н. О., Роскос, О. М. (2019). Природні умови виникнення штормових нагонів у районі Генічеської дельти. Вісник Одеського Національного Університету. Серія Географічні та геологічні науки, Том 24, Випуск 2(35), С. 40 – 51.
3. Давидов, О. В., Роскос, О. М., Гуляєв, А. Ю. (2022). Про дослідження морфологічних умов берегової зони Утлюцького лиману в межах міста Генічеська. Науковий вісник ХДУ. Серія Географічні науки. № 16. С. 17 – 31. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2022-16-2>

Холодняк Павло Анатолійович, Радзанівський Олексій Олегович

*НПП «Білобережжя Святослава»
Херсонський державний університет*

ПРО МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НПП «БІЛОБЕРЕЖЖЯ СВЯТОСЛАВА» У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Вступ. В межах території України існує достатньо велика кількість національних парків, більшість з яких функціонують в умовах активної експлуатації природних ресурсів, без запровадження сучасних напрямків благоустрою.

Національний природний парк «Білобережжя Святослава» розташований в межах материкової та півострівної частини Миколаївської області. Його загальна площа дорівнює 352,2 км² [1, 2]. Представлений парк має дуже значний рекреаційний потенціал, але його функціонування, в минулий період здійснюється без впровадження сучасних напрямків благоустрою.

В умовах військової агресії РФ та окупації значної території національного парку, піднімається питання про підвищення рекреаційного потенціалу, вже в наступний, у післявоєнний період. Саме з цією метою нами був вивчений досвід функціонування національних парків країн Балтії, як такий, що найбільше підходить нашій країні за потенційними можливостями реалізації.

Теоретичний аспект. Зараз на території Балтії розташовано 15 національних парків, в яких активно функціонують та розвиваються різноманітні види туризму (культурно-пізнавальний, етнотуризм, оздоровчий, водний, велотуризм та інші). На території національних парків розташовано значна кількість музеїв, природних та культурно-історичних об'єктів, які привертають увагу великої кількості рекреантів. В межах парків розроблені численні туристично-екскурсійні маршрути із комфортними зонами відпочинку та сучасним їх облаштуванням.

Найбільшою популярністю у національних парках Литви користується водний та велотуризм, для впровадження яких побудована та постійно оновлюється відповідна інфраструктура. Слід зауважити, що одночасно дуже активно запроваджується концепція оглядових майданчиків, тому рекреанти мають змогу побачити найгарніші місця з найбільш вигідних позицій, що надає ще більшої привабливості відповідним паркам.

Практичний аспект. В межах НПП «Білобережжя Святослава» найбільш привабливими з рекреаційної точки зору є ділянки вздовж берегової зони. В межах цих ділянок можна розвивати оздоровчий, пляжно-курортний та активний туризм. В цьому контексті дуже актуальним є питання впровадження в межах національного парку велотуризму, який дозволить не лише ознайомитися з великою кількістю природних і культурно-історичних об'єктів, за більш короткий термін, він суттєво продовжить тривалість рекреаційного сезону. Для реалізації відповідної ідеї розроблений проект будівництва постійних обладнаних маршрутів для велотуризму всієї сім'єю, а саме: «Кінбурнська ВелоКоса» та «Різнобарвні шляхи Кінбурну».

Також дуже важливим буде досвід реалізації концепції оглядових майданчиків, які будуть побудовані у найбільш привабливих частинах парку, або проведено відновлення діючих локацій таких як наприклад «Баржа». Слід зазначити, що впровадження відповідних майданчиків дозволить популяризувати такий вид туризму, як спостереження за птахами.

Дуже перспективною є ідея запровадження маршрутів водного туризму, які будуть пролягати в межах затишних прибережних акваторій Кінбурнського півострова («Лодії Святослава», «Ягорлицький рейд» та «Черепаший заплив»).

Висновок. Природні особливості національного природного парку «Білобережжя Святослава» сприяють розвитку рекреаційної діяльності на території парку. Найбільш цікавими для розвитку є водний туризм, але дуже перспективним та новим для Кінбурна може стати велотуризм. Також були запропоновані проектні пропозиції, які мають значно підвищити ефективність туристично-рекреаційної діяльності в межах національного природного парку «Білобережжя Святослава».

Література:

1. Давиденко, В. М., Чаус, В. Б. (2018) Кінбурнський півострів, Кінбурнська коса, Білобережжя...: науково-популярне видання. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 96 с.
2. Указ президента України № 9 1056 16 грудня 2009 року Про створення національного природного парку «Білобережжя Святослава» (Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента № 218/2016 (218/2016) від 20.05.2016 і № 137/2019 (137/2019) від 11.04.2019). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056/2009>

ГЕОГРАФІЧНІ ЗНАННЯ Й ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА: РОЛЬ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ Й ПРОСТОРОВОГО ГРОМАДЯНСТВА

Філончук Зоя Володимирівна

*Комунальний вищий навчальний заклад "Херсонська академія неперервної освіти"
Херсонської обласної ради*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

Головним завданням сучасної української школи є впровадження компетентнісного підходу та формування ключових компетентностей. Школа має навчити учнів жити самостійним життям і брати активну участь у всіх сферах діяльності сучасного суспільства, яке швидко змінюється. Відповідно набуття компетентностей – динамічний процес, який потребує постійного розвитку набутих компетентностей або формування нових.

Особливої актуальності у період воєнного стану набуває розвиток громадянської компетентності. Взаємодопомога, волонтерство, протидія дезінформації, підтримання як власного емоційного ресурсу, так і дитячого, є важливими складовими роботи вчителя географії в сучасних умовах.

Громадянські та соціальні компетентності передбачають: спроможність діяти як відповідальні громадяни; участь у громадському та суспільному житті, дотримуючись основних принципів демократії; критичне осмислення основних подій історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію [3].

Як свідчать результати всеукраїнського соціологічного опитування, 70% підлітків хочуть жити та навчатись в Україні, а 90% – бути корисними. Майже половина опитаних мають досвід волонтерської діяльності та вважають, цей досвід їм знадобиться у післявоєнній відбудові країни [5].

Сьогодні вчитель не має зосереджуватися лише на передачі знань, а повинен планувати дитиноцентричний освітній процес, розвиваючи в учнях критичне мислення та громадянську відповідальність. Саме такий підхід відповідає ідеям демократії та відображає дотримання прав людини.

У діючій навчальній програмі з географії цей результат досягається через реалізацію наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність», метою якої є формування відповідального члена громади і суспільства [1].

Навчальна програма з географії містить низку тем і питань, що безпосередньо пов'язані з проблематикою формування громадянської компетентності. Її розвиток відбувається за певними логічними етапами відповідно до віку учнів, змісту та вимог навчальної програми.

У своїй роботі вчитель може звернутися до досвіду неформальної освіти, зокрема, всеукраїнської програми «Демократична школа», в якій визначено три рівні формування громадянської компетентності. Національна самосвідомість, екологічне мислення і поведінка формуються у процесі вивчення всіх тем шкільної географії; розуміння фундаментальних прав і свобод людини при вивченні складу населення світу або певної країни. Ефективна співпраця над реалізацією соціально значущих проєктів, використання інтерактивних вправ сприяють здобуттю практичного досвіду громадянської відповідальності [2].

Важливим очікуваним результатом навчання за модельними програмами з географії має стати формування в учнів наскрізних умінь, зокрема щодо розв'язання групових завдань з навчальної проблеми відповідно до своєї ролі в групі, складання плану власної діяльності під час виконання групового завдання та презентації його результатів, опис вражень від виконаного дослідження/проєкту тощо.

Проте, як свідчать результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни, не більше третини вчителів застосовують види інтерактивної навчальної діяльності під час дистанційного навчання. Переважна більшість педагогів віддає перевагу традиційним формам і методам роботи з учнями [4].

За результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє», основною причиною занепокоєння підлітків є війна, проте, 93% з них вже докладають зусиль для самореалізації; майже 70% опитаних визначились з майбутньою професією [5].

Отже, педагогам важливо підтримати віру дітей у власні сили й можливості; акцентувати увагу на майбутньому; пропонувати ті види робіт, які сприятимуть згуртованості та зниженню психологічного напруження всіх учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 77 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
2. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Х. : Вид. група «Основа», 2017. 136 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року №898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

4. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. Державна служба якості освіти України. 64 с. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/889/88943/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>

5. Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє. Всеукраїнське соціологічне дослідження. 90 с. URL: <https://dobrodiy.club/wp-content/uploads/2023/03/doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chas-vijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf>

Гілецький Йосип Романович, Закутинська Ірина Іванівна

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ТРАНСФОРМАЦІЇ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ЗАГАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Питання формування структури і змісту загальної середньої освіти не має вирішуватися інтуїтивно, на основі власних уявлень держчиновників від освіти чи їх консультантів, а мати ґрунтовну теоретичну основу. Будь які принципові зміни повинні бути належно аргументовані, обговорені широким колом науковців – професіоналів з питань саме методології розробки змісту освіти, а також освітян практиків.

Щодо обґрунтування структури і змісту географічної освіти, то свого часу з цього питання були запропоновані принципи на яких мав би здійснюватися цей процес. Це дозволило долучитися до вирішення цього питання, беручи участь у підготовці державних стандартів, навчальних програм, підручників, дидактичних та методичних матеріалів. Ці зусилля і взаєморозуміння у широких колах колег, дотичних до вирішення питань розробки і структурування змісту географічної освіти, дозволило вийти на оптимальну структуру вивчення та змістове наповнення навчальних курсів для учнів різних класів. Це відбулося станом на початок ХХІ століття і впродовж чотирьох навчальних років (2001–2005 рр.) учні школах у 5 класі вивчали «Географію рідного краю», у 6-му та 7-му вже усталені курси «Загальна географія» (6-й клас) та «Географія материків і океанів» (7-й клас), у 8-му клас завершували фізичну географію на прикладі своєї держави України, а і 9-му класі стартували із соціально-економічною географією своєї Батьківщини, у 10-му, опираючись на знання із попередніх географічних курсів та новітньої історії, опановували знання із соціально-економічної географії світу.

Беззаперечними перевагами вибудованої тоді структури було те, що здобуття географічної освіти в школі починалось з вивчення географії рідного краю, змістове наповнення курсів мало вдало вибудовану логіку розкриття тем, спиралося на дидактичні принципи формування

змісту освіти. Курс 5-го класу, закладав добрий старт для вивчення у наступних класах не тільки географії, але й інших природничих предметів, знайомлячи дітей з навколишнім світом, ніс значний заряд патріотизму та національного самоусвідомлення. Географія України, яка вивчалася упродовж двох років, зайняла центральне місце у системі загальної географічної освіти як за об'єктом більш детального розгляду, так із теоретичним проникненням у сутність протікання фізико-географічних процесів у географічній оболонці, процесів просторової організації населення та економіки.

Проте з 2005 року знову починаються нападки на географію з боку природничників, а ще пізніше із політичних мотивів та непрофесійного ставлення до процесу формування змісту освіти у загальноосвітніх навчальних закладах. Так, освітянському загалу абсолютно не відомі наукові публікації з теоретичним обґрунтуванням мотивів проведених корінних перетворень у змісті загальної географічної освіти. Очевидно, вони проведені інтуїтивно на догоду тиску чиновників, які вимагали завершити географію у 9 класі. А в результаті загальноосвітній школі географія України перестала бути окремим дворічним курсом, а замінена гібридними «Україна і світ» у 8 класі та «Україна і світове господарство» у 9 класі. Курсами, які повністю ігнорують вікові психологічні особливості учнів, необхідність опори на міжпредметні зв'язки, позбавлені логічної послідовності у розкритті тем. Так, для прикладу, як можна пояснити у 8 класі відмінності у демографічних процесах різних країн, якщо не вивчено особливості сучасної політичної карти світу, а на початку 9 класу типізацію країн, якщо історія 9 класу закінчується тільки початком XX століття. Цей увесь змістовий хаос спричинив втрату зацікавленості учнів у вивченні предмети, а можливо й ставлення до нього чиновників, у яких виникла ідея ліквідувати географію як базовий предмет.

Остапенко Станіслав Олегович

Інститут географії НАН України

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА СТАН МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Внаслідок бойових дій значно постраждала мережа закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). Знищення та пошкодження шкіл та їхньої інфраструктури призводять до обмеження доступу учнів до якісної освіти. Це може мати довготривалий вплив на розвиток освіти та й суспільства в цілому, навіть без врахування фінансових ресурсів для відновлення шкіл. Бо через зниження освітнього рівня, переривання педагогічного процесу у зв'язку з вимушеним переїздом, психологічні та емоційні наслідки втрачаються освітні можливості для учнів,

знижується якість освітнього процесу, збільшуються ризики соціального виключення, що призводить до позбавлення країни важливого людського потенціалу для розвитку.

Відповідно до наказу Мінреінтеграції від 22.12.2022 № 309 Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією автором було визначено шість типів населених пунктів: 1) населені пункти, де припиненні можливі бойові дії; 2) населені пункти, де можливі бойові дії; 3) населені пункти, де завершені активні бойові дії; 4) населені пункти, де тривають активні бойові дії; 5) населені пункти, що були тимчасово окуповані; 6) населені пункти, що тимчасово окуповані. Всього було отримано 9985 населених пунктів, які зазначені хоч в одному типі. Для визначення кількості ЗЗСО було використано офіційні дані інформаційної системи управління освітою (ІСУО), єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО), Державної служби статистики України, встановлено близько 17,4 тис. закладів ЗЗСО в Україні, нажалі точну кількість закладів неможливо встановити через відсутність даних на тимчасово окупованих територіях до 24.02.2022 року, в розрахунок взяті дані за 2013/2014 н.р. Завдяки отриманим даних можна встановити кількість ЗЗСО в населених пунктах та провести аналіз освітньої мережі відповідно до наказу Мінреінтеграції від 22.12.2022 № 309.

Кількість ЗЗСО в населених пунктах, де припиненні можливі бойові дії, найменша та становить менше 1% від загальної кількості ЗЗСО в Україні, розрахунок відповідно до загальної кількості по областях та регіонах: Київська – 3,3%, Миколаївська – 13,9%, Одеська – 0,5%, Сумська – 4,6%, Чернігівська – 2,7%. ЗЗСО в населених пунктах, де можливі бойові дії – близько 10,1% (Дніпропетровська – 3,2%, Донецька – 25,6%, Запорізька – 38,1%, Миколаївська – 39,7%, Сумська – 25,6%, Харківська – 98,1%, Херсонська – 36,9%, Чернігівська – 12%).

В населених пунктах, де завершені активні бойові дії знаходиться 8,9% ЗЗСО (Донецька – 0,7%, Запорізька – 38,1%, Київська – 6,9%, м.Київ – 100%, Миколаївська – 42,5%, Сумська – 11%, Харківська – 0,4%, Чернігівська – 100%). ЗЗСО в населених пунктах, де тривають активні бойові дії – 1,1% (Дніпропетровська – 5,5%, Донецька – 8,7%, Запорізька – 4,5%, Луганська – 1%, Миколаївська – 2%, Сумська – 4,1%, Харківська – 0,8%).

На території населених пунктів, які були тимчасово окуповані, знаходилось 4% від загальної кількості ЗЗСО в Україні (Донецька – 2,4%, Житомирська – 0,1%, Київська – 15,4%, Миколаївська – 12,3%, Сумська – 32,3%, Харківська – 26%, Херсонська – 37%). На тимчасово окупованих територіях знаходиться близько 14% ЗЗСО (АР Крим – 100%, Донецька – 65,6%, Запорізька – 57,4%, Луганська – 99%, Миколаївська – 0,4%, Харківська – 1%, Херсонська – 63%).

На основі отриманих даних можна сказати, що освітня мережа сильно постраждала в наслідок агресивних дій російської федерації, близько 19% ЗЗСО в Україні зазнали безпосереднього впливу та близько 14% досі знаходяться в окупації. Ці дані підкреслюють

необхідність прийняття ефективних заходів для відновлення освітньої інфраструктури та забезпечення якісної освіти на всіх територіях країни, що стали жертвами військової агресії. Тільки таким чином можна забезпечити повноцінний розвиток суспільства та майбутнє України.

Використана література:

Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ; Мінреінтеграції від 22.12.2022 № 309 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1668-22>

Державної служби статистики України: <https://ukrstat.gov.ua/>

ІСУО (інформаційна система управління освітою): <https://isuo.org/>

Єдина державна електронна база з питань освіти: <https://info.edbo.gov.ua/>

Охременко Ірина Вікторівна

Херсонський державний університет

ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна породжує нові виклики. Не винятком є освіта, зокрема цикл практичної підготовки здобувачів.

Високий рівень небезпеки зумовлює неможливість виїзду для проведення повноцінної ландшафтної зйомки в польових умовах за класичною методикою. Виникає необхідність її трансформації.

У Херсонському державному університеті навчально-польова практика з ландшафтознавства проводиться зі здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 103 Науки про Землю у 4 семестрі впродовж трьох тижнів. Вона є невід’ємною складовою процесу підготовки фахівців у галузі наук про Землю.

Практика проводиться з метою закріпити знання з ландшафтознавства та навчитися проводити польові ландшафтні дослідження в умовах сьогодення. Нemoжливiсть польових виїздів зумовлює проведення дистанційних ландшафтних досліджень із застосуванням космічних знімків, картографічних, літературних джерел, інтернет-ресурсів. Робота індивідуальна. Об’єкти дослідження визначаються місцезнаходженням здобувача.

Практику умовно можна розділити на дві частини: 1) дослідження залишків природних ландшафтів (у розрізі морфологічної структури); 2) вивчення антропогенних ландшафтів на прикладі селитебного типу.

Види робіт під час першої частини практики зводяться до дистанційної ландшафтної зйомки із закладанням ландшафтних профілів та детальним описом природних компонентів у ключових ділянках із занесенням даних до відповідних бланків.

Друга частина практики зводиться до вивчення структури антропогенних ландшафтів. Аналізу підлягають селитебні комплекси. Два основні завдання: а) вивчення історії забудови населеного пункту (історико-ландшафтознавчий аналіз); б) складання схем/профілів за щонайменше двома маршрутними лініями із зазначенням ландшафтно-антропогенних (паркових, водно-рекреаційних тощо) і ландшафтно-технічних (різноповерхової житлової забудови, промислової, гаражної тощо) систем.

Завершується практика оформленням звітної документації і складанням диференційованого заліку. Критерії оцінювання враховують рівень як практичної, так і теоретичної (через електронне тестування) підготовки здобувачів.

Шевченко Роман Юрійович

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

ПРОЛЕГОМЕНИ ГЕОГРАФІЇ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЯХ ЕКОМЕРЕЖІ МІСТА КИЄВА ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Військовий стан зазнав значного патогенного впливу на туристсько-рекреаційну діяльність на території київського мегаполісу. Це стосується, насамперед, територій природно-заповідного фонду. Організація еколого-освітніх, туристичних та рекреаційних маршрутів (екостежок) за складовими екологічної мережі столиці України була до недавнього часу важливою складовою не бюджетного поповнення кошторисів відповідних установ. Хоча, необхідно зазначити, що заборона перебування у лісних урочищах, не розповсюджується на міські паркові, садово-ботанічні, скверові та природо-пам'яткоохоронні рекреаційні зони. Щільність природно-заповідних територій м. Києва, які мають туристсько-рекреаційне використання є найбільшою серед столичних міст та мегаполісів ЄС. Можна також зазначити, що в Україні час військового стану для еколого-рекреаційного туризму, став періодом ренесансу з точки зору їх промоції та формування особливих туристичних дестинацій із надвисокою перцепційною атракційністю.

Висока топографічна естетичність та ландшафтна живописність природних та антропогенних туристичних кластерів м. Києва є ключовим фактором еколого-туристичної привабливості міста для рекреантів та мандрівників зі всіх підконтрольних Уряду країн України. Географічно важливим при організації екскурсійних подорожей київською агломерацією є Національний природний парк «Голосіївський», який має розгалужену

територіальну структуру (Пуща-Водицький ліс, урочище Романівське болото, парк Максима Рильського, власне Голосіївський ліс та Конча-Заспинський ліс). Зазначимо, що відповідний еколого-туристичний кластер має ряд значних релаксаційних модулів. Це сакральньо-релігійно-паломницький ландшафт урочищ: Китаїв, Самбурки, Мишолівка, Голосіївська пустинь, Феофанійська пустинь, Церківщина (Гнилевщина, хутір Вільний). В їх складі монастирі, скити, соборні комплекси, пришляхові каплиці та хрести. Не можна не враховувати історико-географічні зони Національного музею побуту України в урочищі Пирогів.

Другим географічним ареалом екологічного туризму, рекреаційного екскурсованства та курортології є Регіональний ландшафтний парк «Дніпровські острови». Він включає історико-культурні та природно-заповідні ландшафти. До історико-культурних відносяться: залишки городищ на о. Лопуховатий та локації на східному березі затоки Доманя (біля с. Троєщина, Деснянський район). Дестинаційні пункти позначені на місцевості відповідними охоронними та анотаційними ландмарками. Атракційні об'єкти знаходяться в урочищі Чорторий (острів Муромець), Запісоччя (SkyMall на проспекті Романа Шухевича), Труханів острів. На останньому, як і на о. Муромець (біля впадіння р. Десна до основного річища Дніпра), функціонують пансіонати відпочинку провідних промислових підприємств міста. Не зважаючи на військовий стан, рекреаційна діяльність на відповідних територіях не лише не заборонена військовою адміністрацією міста, а стала в останній час активно розбудовуватися готельно-ресторанним сектором. Так, наприклад, на березі затоки Верблюд (на картах позначена, як оз. Лукове) побудований рекреаційний центр «Яхта» із скульптурними інсталяціями динозаврів, влаштований аквацентр із басейном. Навіть функціонує катамаранний центр водних прогулянок акваторією дніпровської затоки. І це не суперечить забороні Київської військово-цивільної адміністрації, бо водна прогулянка дозволена на гідрографічних об'єктах, де не ведеться активної навігації. Гідрографічно, затока Верблюд – є колишнім кар'єром, де намівався пісок для будівництва мікрорайонів північної Оболоні. Тобто, ця акваторія є штучною і поєднана із руслом Дніпра лише для проходу каной та байдарок.

Історико-культурний туризм під час російсько-української війни набув у м. Києві нових напрямків, ареалів, об'єктів відвідування та особливої інтерпретації. У топографічній та гідрографічній стрічці київської екомережі військово-оборонні історичні локації також є присутніми. В зоні іхтіологічного заказника «Озеро Вербне» на Оболоні, що входить до басейну літописної р. Почайної, залишені протитанкові «їжаки» в пам'ять героїчної оборони загонами добровільних батальйонів м. Києва, які сформовані були протягом однієї доби 24 лютого 2024 р.

Інноваційним етапом організації подорожей та рекреації на території м. Києва стають віртуальні екскурсійні подорожі.

Молікевич Роман Сергійович, Глущенко Анастасія Павлівна

Херсонський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОПП "СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ГЕОГРАФІЯ)" ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах українського сьогодення, відбуваються дуже стрімкі зміни в усіх напрямках людської діяльності. Більшість закладів освіти в Україні працюють в дистанційному чи змішаному режимі, а це зумовлює як функціональні, так і якісні зміни в усьому освітньому процесі. Саме запровадження дистанційного навчання у зв'язку із пандемією COVID-19, дозволило адаптувати систему та здобувачів і дещо пом'якшити проблеми та виклики які повстали у зв'язку із початком війни.

У Херсонському державному університеті сформована чітка та зрозуміла система дистанційної освіти. Функціонування якої, на цей час, здійснюється за наступної схемою: використання офіційного сайту ХДУ – використання функціональної платформи KSU Online - використання адміністративної платформи KSU 24. Відповідні платформи було створення для комфортного опанування здобувачами освітнього процесу в складних умовах, як то пандемія чи воєнний стан. Таким чином, здобувачі мають повний доступ до будь-яких ресурсів університету, перебуваючи в будь-де де є інтернет зв'язок.

На початку пандемії, здобувачі спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) Херсонського державного університету навчилися пристосовуватися до різних засобів та інструментів дистанційних навчання, зокрема через такі програми, як Zoom, Google Classroom та Google Meet, Microsoft Teams і т.д. Але найбільш зручним став процес із повноцінним запровадженням платформ KSU Online та KSU 24. Тому студенти факультету біології, географії та екології на початку воєнний стану були вже повноцінно пристосовані для дистанційного навчання.

Основними відмінними проблемами які виникли при освітньому процесі в умовах воєнного стану та окупації були:

- ☐ відключення українських провайдерів мобільного та інтернет зв'язку на території Херсону та області;
- ☐ масове відключення світла на території Херсону та області, аналогічно як і в інших областях;
- ☐ проходження навчальної та виробничої практики;
- ☐ вступна кампанія та адаптація першокурсників до дистанційного навчання.

Всі ці проблеми досі супроводжують як здобувачів, так і викладачів університету. Проблема зв'язку та тимчасової відсутності енергопостачання вирішується асинхронними формами навчання та пролонгацією термінів здачі навчальних завдань та контрольних форм роботи. Проблема навчальних практик вирішилась шляхом запровадження дистанційних та онлайн форм збору та аналізу просторової інформації. Не виникло проблем і з виробничими практиками. Оскільки всі школи міста та області перебували на онлайн навчанні, то і здобувачі долучились до освітнього процесу, в ролі вчителів-практикантів, також дистанційно. Великим плюсом стало можливість залучення нових баз практик, зокрема шкіл в інших регіонах. Це дозволило урізноманітнити педагогічний досвід здобувачів, а також адаптуватись до різних умов ведення викладацької діяльності.

Успішна адаптація першокурсників відбулася завдяки закріпленню за ними здобувачів старших курсів навчання, в якості кураторів та наставників. Це дозволило досить швидко ознайомити системою дистанційного навчання та навчити користуватися усіма ресурсами університету.

Звісно що дистанційний навчальний процес не може повною мірою замінити активне навчання, але при вдалому його використанні можна значно розширити та поглибити компетентності та очікувані результати навчання у педагогічних спеціальностях, здобувачам яких доведеться зіштовхнутись з організацією дистанційного навчання у своїй професійній діяльності.

Молікевич Юлія Валеріївна

Херсонський державний університет

ОСВІТНІ ВТРАТИ ШКІЛ МІСТА ХЕРСОНА ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Попри окупацію та послідуєче загострення бойових дій після звільнення Херсона від загарбників, але дистанційний навчальний процес продовжувався в освітніх закладах міста майже безперервно. Найбільше на освітню сферу вплинули масові міграції з міста, що, як результат, спричинило переривання освітнього процесу для дітей, а інколи й повну втрату зв'язку навчального закладу з учнями та батьками. Станом на травень, кількість дітей місце перебування яких не відомо становить близько 1%. Однією з основних освітніх викликів стала також організація початку нового навчального року у вересні 2022 року. На той час 25% вчителів перебувало у місті, і, відповідно до розпорядчих наказів, не могли брати участь у дистанційному навчальному процесі. Через це більшість шкіл почали навчальний рік маючи неповний педагогічний склад. Ситуацію вдалося поправити лише до кінця осені шляхом

пошуку вчителів у інших регіонах та сумісників, кількість яких на кінець року склала 9,4%. Після деокупації Херсона більшість вчителів, які знаходились вимушено на простой, повернулись до виконання обов'язків. За звітами, на травень місяць, 74,3% вчителів перебували за межами міста, із них 24,4% перебували за кордоном. Причому, лише 59,7% від всіх вчителів за межами Херсона, та 20,2% від тих що за кордоном - долучено до дистанційного викладання. Станом на кінець навчального року, 16,4 % вчителів знаходились на простой.

По учнях статистика дещо відмінна. В цілому місто покинули 78,3% учнів, за кордоном перебувають 42,8%. Також, 16% дітей залишаються в місті, та 4,7% знаходяться на окупованій території.

Що до якості дистанційного навчання - то в загальному оцінюється що результати погіршились приблизно на третину. За результатами вибіркової перевірки кожний десятий онлайн урок відвідувало менше ніж 25% відсотків учнів. У зв'язку з цим, батька пропонується написати заяву на повторний курс навчання. За доступними на кінець травня даними, кількість відповідних заяв може скласти 1-1,5%.

Таким чином, освітній процес зазнав значних як кількісних, так і якісних втрат. Ще більш складним виглядає наступний рік, зважаючи на плани введення змішаної форми навчання в місті на базі опорних закладів та скорочення вчителів.

Сараненко Інна Іванівна

Херсонський державний університет

СТВОРЕННЯ РЕЛЯЦІЙНОЇ БАЗИ ГЕОДАНИХ У МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЯХ

Освітня компонента «Інформаційні технології у природничих та біологічних науках» формує у здобувачів першого курсу навички використання інформаційних і комунікаційних технологій у професійній діяльності, здійснювати збір, реєстрацію, аналіз і обробку геоданих за допомогою відповідних методів, ресурсів Інтернету та технологічних засобів у польових і лабораторних умовах [1].

При проведенні польових досліджень одними з першочергових задач є інвентаризація території, об'єктів природно-заповідного фонду, пам'яток природи; опис пробних площ, визначення координат, відбирання зразків.

Застосунок реляційної бази даних MobiDB для iOS, Android, Windows мобільних пристроїв забезпечує хмарну синхронізацію, доступ багатьох користувачів, управління проектами, обмін даними з MS Access, Filemarker, MS Excel, підтримує координати Geo GPS,

є функціональним інструментом для польових дослідників, географів, геологів, геологорозвідників [2].

У силабус освітньої компоненти введений модуль «Реляційні бази даних у мобільних пристроях для польових досліджень» загальною кількістю – 30 годин (один кредит). Структурно-логічна схема вивчення складається з трьох блоків та включає, годин: лекцій – 6, практичних робіт – 8, самостійної роботи – 16 (рис. 1).

Тематика першого блоку знайомить здобувачів з функціональними можливостями Os Android для збереження і обробки даних польових досліджень. Другий блок присвячений використанню застосунку Mobi DB при інвентаризації земельних ділянок та садово-паркових об'єктів. Для розробки бази даних здобувачам необхідно опанувати порядок проведення, обрати об'єкт, створити таблиці та завантажити дані. У третьому блоці запропоновані методи вивчення рельєфу та способи впорядкування отриманих даних.

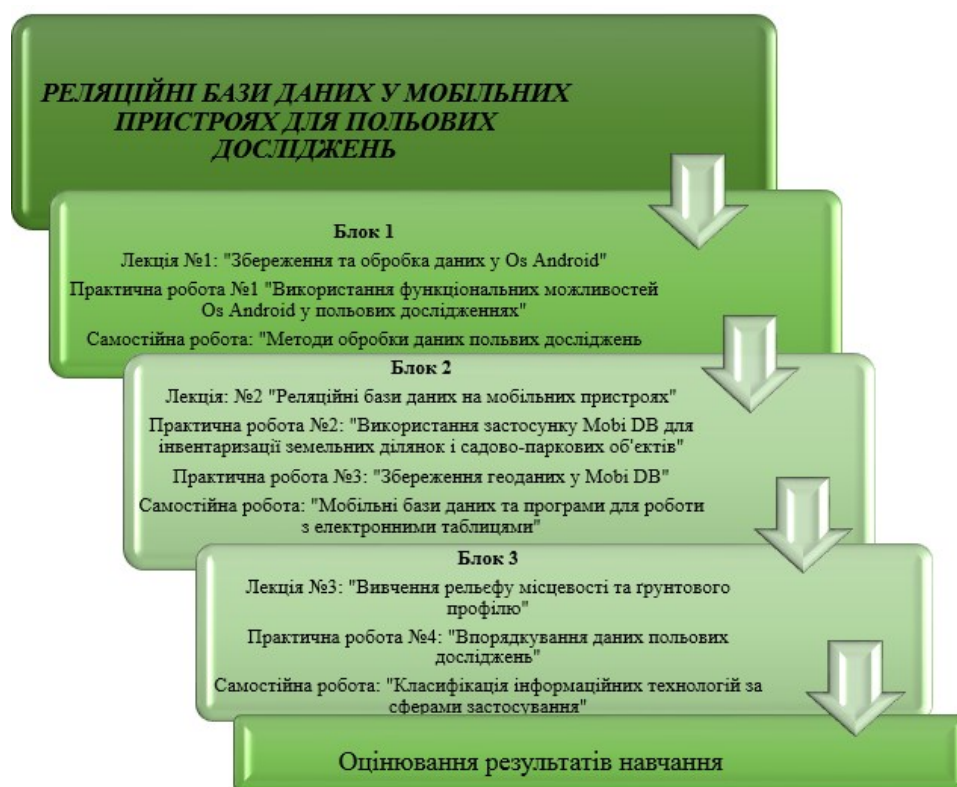

Рис. 1 – Структурно-логічна схема вивчення модуля

Для створення бази геоданих необхідно відкрити робочу область, натиснути «плюс», обрати «Create new database» та задати назву «Пробна площа №1». У порожній базі даних сформувані таблицю натискуванням «Add new table» і вказати тематику «Морфологічні ознаки ґрунтового профілю», перейти у режим конструктора «Open designer», натиснути «плюс», визначити типи даних (Text, Integer) та кількість стовпців, наприклад, потужність генетичних горизонтів, колір, глибину залягання карбонатів, наявність включень, гранулометричний склад. У режимі редагування записати і зберегти, заповнити таблицю.

Отже, використання у мобільних пристроях застосунку Mobi DB для навчання та польових досліджень значно підвищує якість виконаних робіт, збереження і опрацювання даних.

Список використаних джерел

1. Сараненко І.І. Силабус ОК «Інформаційні технології у природничих та біологічних науках» для здобувачів спеціальності 103 Науки про Землю. Івано-Франківськ, 2022. URL: <https://ksu24.kspu.edu/s/hSKy9> (дата звернення: 03.06.2023)
2. MobiDB Database. URL: <https://mobidb.mobi/#> (дата звернення: 03.06.2023)

Носаченко Володимир Миколайович

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КАРТОГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА ОСВІТНІМИ ПРОГРАМАМИ «СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ГЕОГРАФІЯ)»

Географічна карта виконує роль візуального зображення географічної території та є ключовим елементом у підготовці майбутніх учителів географії. Вона володіє унікальною мовою, яка включає зручність використання, візуальний ефект і наочність, лаконічність і точність інформації. У сучасному інформаційно-інноваційному середовищі, де важлива компактна, але повна та доступна передача необхідних даних, мова карт визнана однією з найбільш досконалих, оскільки вона демонструє систематичну та наукову характеристику світу.

Проблеми вдосконалення та модернізації навчання картографії, підвищення рівня картографічної компетентності студентів, які готуються до роботи вчителями географії, викликали інтерес серед вітчизняних дослідників. Серед них можна виділити напрацювання А. Божко, Л. Даценко, М. Криловця, Д. Ляшенка, Т. Назаренко, І. Савчука, Р. Соссу, О. Топузова, Б. Чернова та інших. Вони провели дослідження в університетах та наукових установах з метою знайти шляхи вирішення цих проблем та підвищити якість підготовки майбутніх вчителів географії, зокрема підвищення рівня їх картографічної компетентності.

Водночас, необхідно постійно оновлювати та переформатовувати картографічну теорію та практику у системі педагогічної освіти відповідно до сучасних викликів і потреб подальшого розвитку. Ці виклики включають формування цілісного світогляду майбутніх вчителів географії, покращення картографічної компетентності студентів, які навчаються на спеціальності «Середня освіта (Географія)», створення нових умов для реалізації фундаментальних картографічних проєктів у вищих педагогічних закладах, а також посилення практичної підготовки з картографії та топографії.

Учителі географії, працюючи в загальноосвітніх школах, поєднують освітні, виховні завдання та популяризацію наукових знань. Тому картографічна підготовка студентів, які навчаються за освітніми програмами спеціальності «Середня освіта (Географія)», відрізняється використанням науково обґрунтованого та професійно орієнтованого навчального матеріалу та застосуванням сучасних інноваційних форм, методів і педагогічних технологій. Основну роль у картографічній підготовці студентів грає компетентнісний підхід, який об'єднує теоретичні знання картографічної науки та математичної картографії, навички читання карт різних проєкцій, методів картографування з різними спотвореннями, а також уміння створювати тематичні карти та інші навички. Ефективність картографічної підготовки майбутніх учителів географії може бути досягнута, якщо вищі навчальні заклади забезпечують достатній доступ до картографічних матеріалів, навчально-методичного забезпечення, ліцензійного програмного забезпечення, мультимедійного обладнання та приладів. Важливо також враховувати різноманітність інноваційних форм і методів навчання, забезпечувати безперервність та логічність вивчення освітніх компонентів, розширювати обсяги практичної підготовки та впроваджувати спеціалізовані курси для студентів з вузьким спрямуванням.

Важливим аспектом у картографічній підготовці майбутніх учителів географії є необхідність оновлення та модернізації теоретико-методичних основ базових модулів і тем, які входять до обов'язкових освітніх компонентів, таких як «Картографія» і «Топографія», а також розширення освітніх компонентів для формування картографо-інформаційних програмних результатів навчання у здобувачів вищої освіти («Вступ до ГІС», «Геоінформаційні технології в сучасному світі», «Геоінформаційні системи в освіті», «Геоінформаційні технології в екології» та ін.). Серед ключових тем у цих модулях можна виділити загальні поняття про геоінформаційні системи та їх класифікацію, способи подання атрибутивних даних та моделі даних, методи формалізації та візуалізації просторової інформації, створення картографічних зображень у сучасних геоінформаційних системах тощо.

У освітніх програмах, які включають окремі освітні компоненти та курсові проєкти, важливо враховувати педагогічний аспект підготовки майбутніх учителів географії. Особлива увага приділяється аналізу сучасного розвитку картографічної складової в світовій та вітчизняній педагогічній науці, а також розробці та використанню картографічних знань і навичок на уроках географії в школах загальної середньої освіти.

Слід підкреслити, що сьогодні необхідне оновлення змісту і практичних освітніх компонентів для картографічної підготовки студентів спеціальності «Середня освіта (Географія)». Важливим також є широке використання нових геоінформаційних систем у освітньому процесі, різноманітність форм і методів навчання в обов'язкових освітніх компонентах професійного блоку, переформатування практичної підготовки та введення спеціалізованих вибіркових освітніх компонентів з картографічного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назаренко Т. Г. Електронні карти і методика роботи з ними на уроках географії. Географія. 2009. № 9 (133). С. 3-9.
2. Носаченко В. М. Картографія з основами топографії : навч.-метод. комплекс для здоб. вищої освіти спец. 014 Середня освіта (Географія). Переяслав : Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2022. 117 с.
3. Носаченко В. М. Модернізація картографічної підготовки майбутніх учителів географії. Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Київ, 13 жовтня 2021 року/ редкол. О.С. Волошкіна та ін. Київ : ІТТА, 2021. С. 210-214.
4. Носаченко В. М. Картографічні виклики у підготовці здобувачів вищої освіти за бакалаврськими освітніми програмами «Середня освіта (Географія)». Scientific and Pedagogical internship «Special methods of organizing the educational process for students in the field of biology, ecology, geography, geology and chemistry» : Internship proceedings, June 21- July 31, 2021. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. 40 p. P.23-29.
5. Носаченко В. М. Удосконалення картографічної компетентності майбутніх учителів географії в закладах вищої педагогічної освіти України. Географічна наука та освіта: перспективи й інновації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 травня 2021 р., Переяслав. С. 129-132.
6. Носаченко В. М., Розсоха А. П. Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) ; К. : Кравченко Я. О., 2018. 383 с.
7. Скавронський П. Зміст і структура поняття «картографічна компетенція». Географія і основи економіки в школі. 2009. № 6. С. 32-37.
8. Скуратович Я. Робота з картографічними матеріалами на уроках географії в загальноосвітніх навчальних закладах : метод. рекомендації. Київ : НПП «Картографія», 2000. 16 с.
9. Теоретико-методологічна і методична сутність географії : колективна монографія / Чернов Б.О., Воловик Л.М. та ін. Київ : Вид-во міленіум, 2020. 502 с.

Кошлань Олександр Анатолійович

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН: СТАН СПРАВ, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Першу спільну перевірку проходження лінії державного кордону між Україною і Румунією провела Змішана українсько-румунська прикордонна комісія, створена у відповідності до вимог Договору між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, який було підписано 17 червня 2003 року в м. Чернівці.

Перевірці підлягала ділянка українсько-румунського державного кордону, яка була визначена документами демаркації державного кордону між СРСР і Румунською Народною Республікою 1948-1949 роках, перевірок 1961-1962 та 1969-1973 роках.

У рамках робіт, виконаних на українсько-румунському державному кордоні в 2004-2015 роках, проведено:

- очищення прикордонних просік;
- ремонт пошкоджених прикордонних знаків, перенесення прикордонних знаків у безпечні місця, пофарбування усіх прикордонних знаків відповідними державними кольорами;
- визначення координат і висот усіх прикордонних знаків відносно пунктів державних геодезичних мереж України і Румунії;
- складання та опрацювання ортофотокарт у масштабі 1:10 000 (за допомогою програмного продукту “ArcGIS” з використанням матеріалів аерофотознімання) на смугу державного кордону між Україною і Румунією шириною 2 кілометри, по одному кілометру в обидва боки від лінії державного кордону з позначенням лінії державного кордону та прикордонних знаків;
- складання списку координат і висот прикордонних знаків, протоколів прикордонних знаків та протоколу-опису проходження лінії державного кордону.

Усі геодезичні вимірювання виконано в Системі координат 1942 року (еліпсоїд Красовського, проекція Гауса-Крюгера) в 4-й, 5-й та 6-й шестиградусних зонах та в Системі координат ETRS-89 (Європейська земна референтна система 1989 року, яка визначена еліпсоїдом Геодезичної референтної системи GRS-80, проекція UTM), в Балтійській системі висот (нуль Кронштадтського футштока).

Перелік керівних документів, які використовувалися при проведенні перевірки:

- документи демаркації державного кордону між СРСР і Румунською Народною Республікою, проведеної в 1948-1949 роках;
- документи перевірок державного кордону між СРСР і Румунською Народною Республікою, проведених в 1961-1962 роках та між СРСР та Соціалістичною Республікою Румунія, проведених в 1969-1973 роках;
- протокол про виміри та утримання прикордонного знака “Тур”, установленого на стику державних кордонів України, Угорської Республіки і Румунії, підписаний на тристоронній зустрічі прикордонних уповноважених України, Угорської Республіки і Румунії в м. Нірбатор 20 листопада 2000 року;
- додатки та доповнення до вищезазначених документів.

За результатами спільної роботи відпрацьовано протокол-опис, який є одним із елементів документації проходження лінії державного кордону між Україною і Румунією разом з такими документами:

альбом ортофотокарт державного кордону між Україною і Румунією, складений за результатами першої спільної перевірки проходження лінії державного кордону, проведеної в 2004-2015 роках;

протоколи прикордонних знаків, установлених на лінії державного кордону між Україною і Румунією, складені за результатами першої спільної перевірки проходження лінії державного кордону, проведеної в 2004-2015 роках;

список координат і висот прикордонних знаків, установлених на лінії державного кордону між Україною і Румунією, складений за результатами першої спільної перевірки проходження лінії державного кордону, проведеної в 2004-2015 роках;

заключний протокол першої спільної перевірки українсько-румунського державного кордону, проведеної в 2004-2015 роках.

Разом з тим існують проблемні водні ділянки українсько-румунського державного кордону, а саме: струмок Мичеу, річка Тиса, річка Прут, гирло Мусура, річка Сучава. Робота щодо вирішення проблемних питань ведеться обома країнами відповідно до національного законодавства.

Станом на теперішній час робота щодо спільної перевірки проходження лінії державного кордону між Україною і Румунією тимчасово призупинена у зв'язку з агресією російської федерації проти України.

Захаров Олексій Олексійович, Макарова Анна Павлівна

Херсонський державний університет

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні реалії засвідчують низку протиріч, що склалися сьогодні в географічній освіті: скасування можливості вибору географії, як предмету для складання НМТ; відсутність затвердженого Стандарту вищої освіти з підготовки вчителя географії; потреби в освітніх засобах, для ефективного їх запровадження в дистанційний освітній процес, тощо.

У зв'язку з цим, постає потреба популяризації географічних знань шляхом як формальної, так і неформальної освіти.

Першою ланкою освіти, що формує як початкове світосприйняття в цілому, так і закладає основи знань з основних наук, є саме дошкільна освіта. Концепція розвитку дошкільної освіти і нова редакція Базового компоненту розглядають формування і подальше стимулювання

пізнавальних інтересів дітей у різноманітних видах діяльності, акцентуючи увагу на розвитку інтелектуальних якостей дітей.

Однією з основ цього розвитку є формування категоріального апарату дітей, у тому числі, і географічного спрямування.

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти в рамках освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» і формуванні природничо-екологічної компетентності діти повинні опанувати географічну термінологію з таких напрямів: пори року, явища природи, корисні копалини, гідросфера, Космос, тощо.

Однак, зауважимо, що для формування цілісної картини світу дошкільнят, потрібне не лише вільне користування і розуміння вище зазначених дефініцій, але й усвідомлення їх нерозривного зв'язку з соціально-економічною складовою.

У Концепції створення засобів навчання нового покоління, розробленій МОНУ, йдеться про евристично-пошукову модель освітнього процесу, запровадження інноваційних технологій, розвивальної освіти, особистісно орієнтованого навчання.

Діяльність є однією з основних умов розвитку психіки дитини, а також виступає чи не головним засобом її вивчення. Найважливішою зміною у психічних процесах і психологічних особливостях дитини на етапі, що зумовлює провідна діяльність дошкільника, є гра, у якій виникають і диференціюються нові види діяльності.

Спираючись на вікові особливості та унікальність географічної термінології, що полягає в її обов'язковій просторовій характеристиці, на нашу думку, найбільш доцільними видами ігор є наступні:

- Ігри-подорожі дозволяють сформувати просторове уявлення дошкільників за рахунок попереднього прокладання маршруту. На зупинках можливе виконання різноманітних завдань, що відображають реальні факти чи події, крізь призму казковості.
- Сюжетно-рольові ігри-є лабільними та дозволяють простежити входження дитини в усе більш широке коло життя, разом з розширенням її кругозору. Географічними прикладами таких ігор можуть бути «Турагенство», «Прогноз погоди», «Кур'єрська доставка», тощо.
- Настільно-друковані та дидактичні ігри органічно поєднують у собі розвиток дрібної моторики та когнітивних процесів, водночас систематизуючи отриманні знання. Для формування системи географічних знань такі ігри є вкрай важливими, адже дозволяють задіяти дошкільників до безпосередньої роботи з картографічним матеріалом.
- Ігри-драматизації-є особливим видом ігрової діяльності, що дозволяє дитині реалізувати свій творчий потенціал шляхом програвання певних ролей. На прикладі славнозвісної гри «Крокодил» діти можуть перевтілитись у різноманітні природні об'єкти чи явища. Особливістю цієї гри є те, що для «відігравання» ролі дитина повинна не лише володіти дефініцією об'єкта чи явища, а й розумітися на її характеристиках.

Отже, формування знань географічної термінології у старших дошкільників є невід'ємною складовою їх всебічного розвитку. Головною формою цього процесу є ігрова діяльність, за допомогою якої діти формують, закріплюють та відображають здобуті географічні знання.

Тригуб Валентина Іванівна; Деде Римма Вікторівна

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За роки державної незалежності України було проведено низку важливих реформ у системі вищої освіти з метою подальшого розвитку та Європейської інтеграції. Ситуація в системі вищої освіти ускладнилася внаслідок війни, яку розпочала росія проти України 24 лютого 2022 року.

Під час повномасштабного вторгнення частина закладів вищої освіти опинилася в зонах активних бойових дій. Більший відсоток студентів та працівників ЗВО вимушені були виїхати за межі регіону або залишатися під окупацією російських військ. Значну кількість закладів вищої освіти було переміщено до інших регіонів.

Внаслідок ракетних обстрілів по освітній інфраструктурі, частина будівель зазнала різного рівня пошкоджень і руйнувань. За даними Міністерства освіти і науки України 9 закладів зруйновано повністю, а 58 – пошкоджено частково [1].

Після введення воєнного стану перед системою освіти постав виклик, який стосувався порядку вступу до ЗВО у 2022 році. Проведення вступної компанії у звичайному режимі було неможливо через низку причин, а головне через неможливість забезпечити безпеку учасників незалежних тестувань.

Новий Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2022 році було затверджено наприкінці квітня 2022 року [2]. Ключові зміни, які відбулися, це заміна традиційного зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) на національний мультипредметний тест (НМТ) при вступі на бакалаврський рівень вищої освіти.

НМТ у 2022 році складався з трьох навчальних дисциплін – української мови, історії України та математики. Учасники НМТ складали тестування у комп'ютерній онлайнформі одразу з трьох предметів.

Також важливим питанням стало зниження вимог до вступників порівняно з минулим роком. На НМТ кількість тестових завдань було зменшено і була скасована процедура визначення порогових балів, що означало можливість вступу до ЗВО за наявності хоча б однієї правильної відповіді.

Відбулася у 2022 році заміна єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) та єдиного вступного іспиту з іноземної мови (ЄВІ) на їх спрощені варіанти – магістерський тест навчальної компетентності (МТНК) та магістерський комплексний тест (МКТ).

МКТ застосовувався для вступу на правничу магістратуру і складався з фахового іспиту з права та іноземної мови. Скласти МТНК було необхідно для вступу до магістратури з деяких інших спеціальностей.

Воєнний стан вплинув на фінансування сфери вищої освіти з державного бюджету. Обсяг фінансування за окремими бюджетними програмами, головним розпорядником яких є Міністерство освіти і науки, було зменшено на 10% [3].

В дуже складних умовах сфері вищої освіти України вдалося впоратися з викликами воєнного стану. Попри низку ускладнень Україна отримує певні можливості для подальшого розвитку освіти: можливість міжнародної академічної мобільності для викладачів і студентів у провідних університетах Європи, впровадження інформаційних технологій в освітній процес, впровадження дистанційної форми навчання як повноцінної форми навчання для здобуття вищої освіти на деяких спеціальностях.

Перелік використаних джерел: 1. Інтерактивна мапа зруйнованих та пошкоджених закладів освіти. URL: <https://saveschools.in.ua> 2. Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: наказ МОН від 27.04.2022 № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#Text>. 3. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.

ЗАВДАННЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ ГЕОГРАФІВ

**Топчієв Олександр Григорович, Сич Віталій Андрійович, Яворська Вікторія
Володимирівна**

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ПРОБЛЕМИ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ У ЄВРОПЕЙСКУ ТА СВІТОВУ ГЕОГРАФІЧНУ НАУКУ

В умовах становлення державності, входження України до європейського співтовариства, новітньої інформаційно-технологічної революції українська географія гостро потребує методологічного оновлення, глибокої предметної трансформації. Йдеться про подолання у географічній науці численних ідеологем радянських часів, серед яких сліпа віра в абсолютні переваги радянського ладу і жорстка протидія «згубному впливу Заходу», сповідування однолінійного, єдиного для всіх країн і народів формаційного розвитку суспільства, про безальтернативний пріоритет матеріального виробництва, про другорядну роль духовної життєдіяльності людства, про «невиробничу сферу» господарства, про обмежені можливості сфери послуг, що мала статус «надбудови» над економікою. Йдеться також про вкрай неоднозначну і важку спадщину радянської економіки, яку навіть тогочасні науковці називали «економікою абсурду», про економічні показники, серед яких горезвісні «валова продукція» та «національний доход», беззастережне ігнорування світового досвіду ринкової економіки, ідеологізована ізоляція країни від світових господарських зв'язків, нерозуміння тенденцій цивілізаційного поступу світового співтовариства.

Головні відмінності між світовою та вітчизняною географічною наукою позначені у предметній області географії та структуруванні системи географічних наук, і такі відмінності стають більш помітними і вагомими у контексті глобальних проблем людства. В обґрунтуванні більш раціональної взаємодії людства з природним середовищем географія покликана відіграти чи не головну роль, оскільки вона єдина серед наук охоплює своєю предметною областю і природу, і суспільство. У світовій географії її предметну область представляють як географічне середовище чи інвайронмент, які розуміють як системну цілісність природи – населення – господарства.

Вітчизняна географія об'єкт досліджень позначає як географічну оболонку, яка має своє генетичне визначення як суто природна система, без населення та штучного матеріального світу, створеного людиною. Чимало географів у наш час поширюють на географічну оболонку соціально-економічні складові земної болонки. Але принципова розмежованість географічної науки на дві географії – фізичну та суспільну, зберігається. В українській географії жодним

чином не позначені загальногеографічні спеціальності та дисципліни. Географічна наука зберігає свій традиційний поділ на дві гілки – фізичну та економічну (тепер суспільну) географії. Напрямок загальногеографічних досліджень не має необхідного теоретико-методологічного розроблення.

Найбільш складними та актуальними у наш час є такі методологічні питання:

- 1) перегляд радянських ідеологем на розуміння принципів взаємодії суспільства з природним середовищем; відмова від партійного гасла «людина – господар природи»;
- 2) подолання радянських ідеологем щодо об'єкту географії та методологічного розмежування фізичної та економічної (суспільної) географії;
- 3) співвідношення та розмежування галузевих та інтегрованих підходів у визначенні предметної області географічної науки;
- 4) формування у предметній області географії нового напрямку, що розглядає земну оболонку як єдину й цілісну геосферу;
- 5) сучасне визначення предметів географічної науки в цілому та її гілок – природничої і суспільної географії, що враховує новітні методологічні трансформації географічної науки.

Перше питання орієнтоване на відмову від «величних планів перетворення природи», кампаній освоєння цілинних земель та подібних перетворень природного середовища.

Друге питання позначає проблему складу земної оболонки та співвідношення понять географічна оболонка та ландшафтна оболонка.

Наступні питання (п.п. 3-5) орієнтовані на методологічну трансформацію географічної науки. Вітчизняна географія успадкувала від радянських часів глибоке розмежування на фізичну і економічну (суспільну) географію, своєрідне «співіснування двох географій». Чимало вітчизняних авторів підкреслюють необхідність комплексного врахування складових земної оболонки у визначенні предметної області соціально-економічної географії, але проблему методологічного перегляду предметної області географії та формування напрямку загальногеографічних досліджень автори, як правило, не зачіпають.

Ярьоменко Сергій Григорович

Одеський національний технологічний університет, Познанський економічний університет

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА В ПОЛЬЩІ - ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Географічна освіта в Польщі формується на основі вивчення географії в школі – основній (4-8 клас), старшій школі або технікумах (коледжах і т. д.), а також у вищій школі – в

університетах. Формування географічної науки спирається на кілька ключових університетів, розміщених в центрах воєводств. Найбільш відомими університетами залишаються Ягеллонський, Варшавський, Гданський, університет Адама Міцкевича. Трендом змін залишається відокремлення просторової економіки у напрям, який переважно розміщується на факультетах географії, частково – в інженерних університетах. Натомість, спостерігається негативний тренд скорочення кількості студентів, що обирають спеціальність «Географія». Подібна ситуація в докторських школах. На відміну від України, докторські школи з географії поділені між двома науковими галузями – соціальними науками, де знаходиться наукова спеціальність «Соціально-економічна географія та просторова економіка» разом з економічними, правовими науками, та з науками про Землю, в яку входять географія (природнича) та геологія, що разом входять до групи природничих та точних наук. Зміни пов'язані із постановою Міністерства освіти і науки Польщі від 2018 року, що призвело до зміни структури докторських шкіл та розподілу наук відповідно до наукових галузей.

Повномасштабна агресія Росії призвела до прискорення негативних тенденцій у вищій школі, а на окупованих територіях призводить до деградації системи освіти та науки. Зниження видатків на систему організації освіти, підтримку українських науковців потребує пошуку джерел фінансування. Одним із таких можливих напрямків є поглиблення міжнародної співпраці з науковцями з ЄС, в тому числі, Польщі. Проте постає низка бар'єрів для активної двосторонньої діяльності: перепони у можливості співфінансування проектів, обмеження міжнародної мобільності, а також подальше зниження кількості здобувачів освіти, що у перспективі несе загрозу організації навчання географії у середній школі. Необхідність зміни парадигми викладання географії є тривалою дискусією, проте до сьогодні продовжуються пошуки оптимального контенту для географії в школі, її місце серед наукових напрямків. Важливим є також розуміння значення географії для питань просторового розвитку країни, а також завдань, що стоять перед відбудовою країни. Міжнародна співпраця у вищій школі, підвищення ролі географії в науковій та освітній сфері, пріоритетність у державній політиці фундаментальної науки є актуальною проблемою для сучасних географічних наук.

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет**

Наукове видання

**ЗБІРНИК
тез доповідей за матеріалами
Міжнародної науково-практичної конференції
«УКРАЇНСЬКА ГЕОГРАФІЯ У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ»
8-9 червня 2023 року**

Умовн. друк. арк. 12,09
Видавець і виготовлювач
Херсонський державний університет.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ХС № 69 від 10 грудня 2010 р.
73003, Україна, м. Херсон, вул. Університетська, 27.